

Loistava asuinalue ja kadotettu paratiisi

1940-LUVUN TYYPPITALOALUEIDEN ARVOJA EURAN KAUTTUALLA

Liina Luoma

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen tutkinto-ohjelma,

kulttuuriperinnön tutkimus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2021

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/
Humanistinen tiedekunta

LUOMA, LIINA: Loistava asuinalue ja kadotettu paratiisi:
1940-luvun tyypitaloalueiden arvoja Euran Kauttualla

Tutkielma, 89 s., 6 liites.
Kulttuuriperinnön tutkimus
Huhtikuu 2021

Tutkin ja vertailen pro gradussani kahden 1940-luvulla rakennetun tyypitaloalueen yksityisiä arvoja peilaten niitä alueiden institutionaalsiin arvoihin. Aiheen valitsin henkilökohtaisesta kiinnostuksesta jälleenrakennuskauden tyypitaloihin, jotka muodostavat merkittävän historiallisen kerrostuman rakennusperinnössämme. Tutkimukseni kohteina ovat A. Ahlström Oy:n Euran Kauttualle rakennuttamat Omakotialue ja Varkaudenmäki. Omakotialueen ensimmäiset asukkaat olivat pääasiassa työläisiä, ja talot pieniä yhdenperheen koteja. Varkaudenmäki puolestaan rakennettiin ylemmille toimihenkilöille, ja alueen talotyypit perustuvat Alvar Aallon kehittämään AA-järjestelmään. Kuten muutkin aikakauden tyypitaloalueet, myös nämä kaksi ovat kokeneet osittain suuriakin muutoksia suojelustatuksesta huolimatta. Selvitän tutkimuksessani myös sitä, ovatko rakennusten alkuperä ja historia ohjanneet korjaus- ja muutostöitä, ja miten yksityisten arvojen vaikutus näkyy rakennuksiin kohdistetuissa toimenpiteissä.

Tutkimusotteeni on fenomenologis-hermeneuttinen. Käytän tutkimuksessani useita eri aineistoja, joista primääriaineiston muodostavat keräämäni asukashaastattelu- ja verkkokyselyvastaukset. Niiden avulla saan selville asuinalueiden yksityisiä arvoja. Tutkin, miten entiset ja nykyiset asukkaat eri tavoin osallistuvat identiteettityön tekemiseen ja sen kautta rakennetun kulttuuriympäristön arvottamiseen Kauttualla. Viranomaisnäkökulmaa ja institutionaalista arvottamista avaamun muun muassa inventointien, arvokriteerien ja alan muiden tutkimusten kautta. Kulttuuriperintöprosesseissa tarvitaan sekä yksityistä näkökulmaa että viranomaisten ja asiantuntijoiden tietopohjaista arvottamistyötä.

Tutkielmassani vahvistuu käsitys aineettoman ja aineellisen kulttuuriperinnön erottamattomuudesta myös rakennusperinnön kohdalla. Omakotialueen ja Varkaudenmäen yksityiset arvot liittyvät vahvasti rakennusten symboliarvoon, vaikka arvoja nähdään myös esimerkiksi arkkitehtuurissa ja rakentamisen hyvässä laadussa. Alueiden entisistä ja nykyisistä asukkaista muodostuva kulttuuriperintöyhteisö pitää asuinalueita rakennuksineen suojelemisen arvoisina. Viranomaiset painottavat rakennusperinnön säilymistä Ahlströmin teollisen perinnön symboleina ja ilmentymänä, ja näin tekevät myös asukkaat. Heidän arvonsa muodostuvat henkilökohtaisesta tai yhteisön jaetusta historiasta. Sekä institutionaalisessa että yksityisessä arvottamisessa on näin ollen suuressa roolissa Kauttuan teollinen kulttuuriperintö eri ilmenemismuotoineen.

Asiasanat: Arvot, arvottaminen, tyypitalo, kulttuuriperintö, kulttuuriperintöprosessi, rakennusperintö, rakennettu kulttuuriympäristö, identiteettityö, jaettu historia, osallisuus, menneen jälki, 1940-luku, auktorisoitu kulttuuriperintödiskurssi, bottom up -prosessi, rakennussuojelu, A. Ahlström Oy, A-tyypitalo, AA-järjestelmä, Alvar Aalto, Varkaudenmäki, Omakotialue, Kauttua.

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	1
1.1	Aihe ja tausta	2
1.2	Tyypitaloista	3
1.3	Keskeiset käsitteet	7
1.3.1	Auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssi	10
1.3.2	”Bottom up” -kulttuuriperintöprosessi ja osallisuus	11
1.4	Tutkimuskysymykset ja teoreettinen viitekehys	11
1.5	Metodit ja aineisto	14
1.6	Aiempia tutkimuksia aiheesta	17
2	RAKENNUSPERINNÖN ARVOTTAMINEN	19
2.1	Rakennusperinnön institutionaalinen arvottaminen	20
2.2	Suhtautuminen modernin suojeluun	25
2.3	Yksityisestä arvottamisesta	26
2.4	Yksityisen ja julkisen kohtaaminen	28
2.5	Muita rakennusten arvonmuodostukseen osallistuvia tahoja	31
3	INSTITUTIONAALINEN ARVONMUODOSTUS OMAKOTIALUEELLA JA VARKAUDENMÄESSÄ	33
3.1	A. Ahlström Osakeyhtiö ja Kauttuan tehdasyhdyskunnan synty	33
3.2	Kaavoitus ja rakentaminen Kauttualla 1920–1940-luvuilla	34
3.3	Alvar Aalto ja Olav Hammarström Ahlströmin leivissä	35
3.4	Omakotialue	38
3.4.1	Omakotialueen talotyypit	39
3.4.2	Ulkorakennukset	42
3.4.3	Omakotialueen kaavatilanne	43
3.5	Varkaudenmäki	45
3.5.1	Varkaudenmäen talotyypit	47
3.5.2	Kaavatilanne	48
3.6	Kulttuuriperintöprosesseja ja Institutionaalisia arvoja	49

4	OMAKOTIALUEEN JA VARKAUDENMÄEN YKSITYISIÄ ARVOJA	53
4.1	Menneisyys: Alueiden arvoja Ahlströmin aikaan	54
4.1.1	Ahlströmin henki	54
4.1.2	Kotitalo statuksen mukaan	56
4.1.3	Kiinnostus menneeseen, menneisyyden muistaminen	58
4.1.4	Oman kodin arvot	60
4.2	Nykyisyys: Kadonnutta ja jäljelle jäänyttä	61
4.2.1	Ajassa muuttuvat arvot	64
4.2.2	”Tää on menny aika villiks nyt”	65
4.3	Tulevaisuus: Suojelun merkitys ja alueiden kehittyminen	66
4.3.1	Suhtautuminen suojeluun	66
4.3.2	Tulevaisuudensuunnitelmia rakennusten suhteen	70
5	LOPUKSI	71
5.1	Yksityisiä ja yhteisöllisiä arvoja	72
5.2	Tietoa ja tarinoita, yhteneviä arvoja	75
5.3	Tulevaisuuden arvoja ja kulttuuriperintöprosesseja	79
6	LÄHTEET	82
	LIITE 1: HAASTATTELUIDEN TEEMALISTA	90
	LIITE 2: ASUKASKYSELYT	92

1 JOHDANTO

Muutin lapsuudenperheeni kanssa vuonna 1996 Tampereen Taatalan kaupunginosaan, joka on vehreä jälleenrakennuskauden¹ asuinalue. Vanhempani ostivat sieltä rintamamiestalon, jota alettiin laittaa kuntoon pääasiassa talkoovoimin. Me tupsahdimme sinne, ikään kuin meille vieraaseen kulttuuriperintöön, ja aloimme omia sitä itsellemme, muokata siitä itsellemme sopivaa. Etsimme talosta tarinoita ja kuvittelimme kaikenlaista tapahtuneen. Remontin edetessä paljastui rakennuksesta yllättäviä asioita, kuten se, että merkittävä osa rungosta oli rakennettu lyhyestä, kuvitelmiemme mukaan pyörän tarakalla paikalle tuodusta puutavarasta. Talo oli (ja on edelleen) ulkonäöltään vaatimaton, mutta kotoisa ja sopivan kokoinen, ja vanhempani vaalivat sen 1950-lukuisia tyylipiirteitä, kuten alkuperäisiä puuikkunoita ja portaikon paneeliverhoilua. Alueella on paljon saman ajan tyyppitaloja, mutta viimeisen 10–20 vuoden aikana se on alkanut menettää tunnusomaisia piirteitään voimakkaiden korjaustoimenpiteiden vuoksi. Se on saanut minut miettimään, miksi joidenkin talojen ulkonäköä pidetään yllä sellaisena kuin ne ovat alun perin olleet, kun taas toisia muutetaan aivan toisen näköisiksi. Tällöin menetetään historiallisia arvoja, mutta saadaan tilalle muita, kenties tärkeämmiksi koettuja arvoja.

Kun esitin kiinnostukseni tyyppitalojen arvojen tutkimista kohtaan, ohjaajani, kulttuuriperinnön tutkimuksen professori, FT Anna Sivula ehdotti tutkimukseni kohteeksi Kauttualla sijaitsevaa Omakotialuetta. Mielenkiinto aluetta kohtaan vahvistui keskustellessani toisen ohjaajani, tutkija, FT Maarit Grahnin kanssa. Häneltä tuli ehdotus, että voisin ottaa Omakotialueen vertailupariksi Varkaudenmäen, joka on rakennettu samoihin aikoihin kuin Omakotialue, eli ennen ja jälkeen toisen maailmansodan. Pro gradu -tutkielmani on näin ollen vertaileva tapaustutkimus, jonka kohteina ovat kaksi erillistä asuinalueutta. Näillä tyyppitaloalueilla on myös paljon yhteistä: alueet rakennettiin pääasiassa 1940-luvun aikana A. Ahlström Oy:n työntekijöitä varten. Omakotialue sijaitsee heti Turuntien pohjoispuolella ja Varkaudenmäki sen eteläpuolella, aivan tehdasalueen kupeessa. Alueiden väliin jää Kauttuan kylän keskusta. Suurimmat erot kohteiden välillä ovat ta-

1 Jälleenrakennuskauden on katsottu kestäneen jatkosodan (1941–1944) läpi aina Helsingin vuoden 1952 olympialaisiin saakka (Kummala 2005, 8).

lotyyppit sekä asukaskunta, joiden välillä on vallinnut työperäinen, hierarkkinen luokkaero. Tämä asettaa tutkimukselle kiinnostavan lähtökohdan. Alueiden tyyppitalot ovat paljon muutakin kuin tyyppitaloja. Ne ovat osa teollista kulttuuriperintöä, sillä ne kuuluvat A. Ahlström Osakeyhtiön historiaan. Omakotialue edustaa myös työläisasumisen historiaa. Käsittelen rakennuksia kuitenkin etupäässä tyyppitaloina rajatakseni laajaa aihetta. Kauttua teollisuushistorialla ja työläiskulttuurilla on silti vaikutuksensa siihen, miten näiden alueiden rakennuksia arvotetaan.

Liikun tutkielmassani hermeneuttisella kehällä tai spiraalilla laajentaen tietoa aiheesta tulkintoja tehden. Lähestyn aihetta jokseenkin omakohtaisten taustatietojen ja ennakkotietojen valossa ja pyrin ymmärtämään tutkimuksessani ilmi tulevia ilmiöitä². Luvussa 2 taustoitan arvon käsitteitä, arvottamisen periaatteita yleisellä tasolla sekä rakennusperintöön liittyen. Koin mielekkääksi käsitellä näitä omassa luvussaan, sillä ne ovat tutkielmani ytimessä, ja ansaitsevat oman tilansa siinä. Luvussa 3 käyn läpi tutkielmani fyysisinä kohteina olevia asuinalueita, ja niillä olevien tyyppitalojen historiaa. Käyn läpi tyyppitaloalueiden arvoja viranomaisnäkökulmasta erilaisten raporttien ja lausuntojen avulla. Luvun 4 olen pyhittänyt asukasnäkökulmalle. Tutkin, miten entiset ja nykyiset asukkaat eri tavoin osallistuvat identiteettityön tekemiseen ja sen kautta rakennetun kulttuuriympäristön arvottamiseen Kauttualla.

1.1 AIHE JA TAUSTA

Rakennusrestauroijan työssä olen tutustunut eri aikakausien rakennuksiin, jotka ovat käyneet läpi monenlaisia korjaus- ja muutostoimenpiteitä. Näitä ovat ohjanneet paitsi rakennusten terveyden kannalta välttämättömät toimet, myös omistajien rakennuksille antamat arvot. Rakennusperintöön liittyy hyvin monenlaisia arvoja, jotka vaihtelevat riippuen näkökulmasta ja arvottajan suhteesta rakennukseen. Rakennuksen omistajan ja rakennustutkijan tai muun viranomaisen arvot eivät aina kohtaa etenkin arkisten ja arkkitehtuuriltaan pelkistettyjen rakennusten kohdalla. Näitä arkisia asuinrakennuksia edustavat tyyppitalot, jotka muodostavat jo määränsä puolesta merkittävän osan rakennusperinnöstämme.

Pro gradu -työssäni tutkin ja vertailen kahden 1940-luvulla rakennetun tyyppitaloalueen arvoja etupäässä yksityishenkilöiden näkökulmasta, mutta verraten yksityistä arvottamista viranomaisnäkökulmaan, institutionaaliseen arvottamiseen. Alkuperäinen tarkoitukseni oli tarkastella yksinomaan tyyppitaloihin sisältyviä arvoja, mutta tekemieni haastatteluiden ja verkkokyselyn vastauksissa *asuinalueet* rakennuksineen painottuivatkin niin, että koin mielekkääksi siirtää

2 Hermeneutiikasta ja hermeneuttis-fenomenologisesta taustafilosofiasta (Hans-Georg Gadamerin mukaan) Kivilaakso 2017, 35, Karhunen 2014, 24–29.

tutkimuskysymyksen fokuksen pelkistä tyyppitaloista koskemaan laajemmin asuinalueita. Näin myös aikakauden tyyppitaloja on arvotettu, siis alueina, eikä niinkään yksittäisinä rakennuksina. Rakennusten väliin jäävä tila onkin merkityksellistä, ja voi olla vaikea täysin erottaa talo ympäristöstään arvotettaessa. Ajallisesti en ole itse rajannut aihettani, mutta aineistoni puitteissa en saa työhöni sisällytettyä aikalaisnäkökulmaa siltä ajalta, kun rakennukset olivat vielä uusia. Kukaan haastateltavista ei ole tyyppitalojen ensimmäisiä asukkaita. Näin ollen tutkimuksen myötä esiin nousevat asuinalueiden ja tyyppitalojen arvot ovat 1950–2020-lukujen asukkaiden arvoja. Arvot ovat varmasti muuttuneet ajan myötä, mutta käsittelem niitä nykypäivän näkökulmasta sen perusteella, mitä asukkaat oja mitä viranomaisdokumenteista ja keskusteluista käy ilmi. Arvojen muutos asuinalueilla olisi jo toinen tutkimuskohde.

Kauttona on Euran kuntaan kuuluva tehdasyhdyskunta, jossa on paljon merkittävää teollista ja teollisuuden kytköksissä olevaa rakennusperintöä. Kauttonan ruukin, sittemmin A. Ahlströmin paperitehtaan työntekijöille kaavoitettiin tyyppitaloalueita muun muassa 1930-luvun lopun ja 1940-luvun alkupuolen välillä. Vertailuni kohteista toisella, Kauttonan Omakotialueella, on Ahlströmin tehtaan työläisille rakennettuja yhden perheen tyyppitaloja. Toinen alue, Varkaudenmäki, oli saman tehtaan ylempien toimihenkilöiden asuinalue, jonka talotyyppi perustuu Alvar Aallon Ahlströmille suunnittelemaan AA-järjestelmään.

1.2 TYYPITALOISTA

Tyyppitalot ovat talotehtaiden valmistamia elementtitaloja, joita on suunniteltu jo 1910-luvulta alkaen eri ihmisryhmille, kuten työläisille, evakoille, sotaleskille ja rintamalta palanneiden perheille. Niitä on sijoitettu eri puolille Suomea joko kokonaisina asuinalueina tai yksittäisinä rakennuksina. Tyyppitalot muodostavat edelleen merkittävän osan Suomen asuinrakennuskannasta. Niitä rakennettiin 1940- ja 50-luvuilla koko maahan, ja niitä on arvioitu rakennetun pelkästään tuohon aikaan yli 100 000 kappaletta³. Tyyppitalojen alkuperäisenä ideana oli muun muassa se, että ne voitiin rakentaa omin voimin, ”hartiapankilla” ilman erityisiä kirvesmiehen taitoja⁴. Talomalleja on paljon, mutta idea on niissä pitkälti sama: ne ovat yhden perheen 1–1,5-kerroksisia⁵ pientaloja, jotka sijaitsevat puutarhamaisella, hyötyviljelyyn sopivalla tontilla. Piirustukset taloja varten ovat ilmaisia.

3 Tieto HAMin nettisivuilta, <guides.hamhelsinki.fi/work/jalleenrakennuskauden-tyyppitalo/>.

4 Kummala 2005, 33.

5 Puolikas kerros tarkoittaa jyrkän harjakaton alle jäävää asuinpinta-alaa, joka voitiin halutessa jättää rakentamatta, tai vaikkapa vuokrata ulkopuoliselle (Kummala 2005, 33).

Tyypitalon juuret ovat teollisuuden työväen asunnoissa. Ennen ensimmäistä maailmansotaa Suomeen kehkeytyi valtava työväen asuntopula, joka aiheutti merkittäviä sosiaalisia, poliittisia ja terveydellisiäkin ongelmia. 1910-luvulla arkkitehdit, poliitikot ja sosiaaliviranomaiset alkoivat kehittää asuntotuotannon tehostamista asian ratkaisemiseksi. Ensimmäisten, jo 1910-luvulla piirrettyjen tyypitalojen rungot olivat vielä hirrestä. Tasokkaat asunnot sijaitsivat tehtaiden läheisyydessä, ja työnantajat houkuttelivat asuntoedun avulla työväkeä, josta oli välillä suurikin pula. Massiivihirsirakentaminen vaati kuitenkin runsaasti puumateriaalia, joten sille alettiin kehittää vaihtoehtoja. Rakentamista haluttiin muutenkin tehostaa ja nopeuttaa, ja alkoi syntyä ajatus standardisoinnista. Standardisoinnin alku eteni hitaasti. 1920-luvun alussa perustettiin Suomen standardisoimiskomitea, joka julkaisi uudet ikkuna- ja ovityypit. 1922 sosiaalivirasto julkaisi pienasuntojen kymmenen tyyppin mallipiirustusten sarjan, johon sisältyi myös rivitaloja, ja jota myöhemmin täydennettiin piirustuksilla uuneista, ikkunoista, seinä- ja lattiarakenteista. Tunnetuin ensimmäinen tyypitalokohteemme on Puu-Käpylä, jonka rakentaminen aloitettiin 1920-luvun alussa. Käpylän talot on suunnitellut Martti Välikangas, ja se on ensimmäisiä kohteita, jossa työtapa yhtenäistettiin ja tehostettiin valmistamalla osia etukäteen ja kokoamalla rakennus paikan päällä. Standardisoinnin kehittelytyöstä huolimatta ei vielä 30-luvullakaan päästy laajamittaiseen sarjatuotantoon. Arkkitehti-iltojen standardisointilaitos perustettiin virallisesti vasta 1942. Standardisointi oli monen ammattikunnan yhteistyötä: rakentajat kehittivät rakennusosia, ja puunjalostusteollisuus erilaisia puukuitulevyjä ja rakennuskartonkeja, kuten Enso-pahvi 1910-luvun lopussa. Hyvät lämmöneristeet olivat tärkeä osa muuten kevyttä lautarakennetta, ja myös muualla Pohjoismaissa kehiteltiin lämpöeristeitä Pohjolan oloihin.⁶

Toisen maailmansodan seurauksena puisten tyypitalojen teollinen tuotekehittely vauhdittui. Piti saada nopeasti asunnot 430 000 evakolle sekä muille pommitusten vuoksi kotinsa menettäneille. Suomessa oli jo kokemusta puutalojen teollisesta valmistuksesta, ja koska muita rakennusaineita ei ollut tarjollakaan (betoni ja teräs menivät sotateollisuuteen ja tiiliteollisuudessa oli energiapula), hätäasuntojen rakennusmateriaaliksi valittiin puu. Vuonna 1940 puunjalostusteollisuuden edustajat perustivat Puutalo Oy:n, joka tehosti puurakennusten ja -osien teollista valmistusta ja myyntiä. Yhteistyötä tehtiin myös ruotsalaisten talotehtaiden kanssa. Ensimmäiset rakennukset kasattiin paikan päällä seinäelementeistä (joko eristeillä tai ilman) ja kattotuoleista. 10 vuoden aikana suunniteltiin yli 1 000 erilaista talotyyppiä. Puisten yhdenperheen talojen suunnittelu työllisti arkkitehteja koko 1940-luvun ajan. Tyypitalomallistosta tuli hyvinkin yhtenäinen, vaikka suunnittelijoita ja toimeksiantajia oli paljon. Yleisimmäksi talotyyppiksi valikoitui

6 Standertskjöld 2009, 465–467.

Kuva 1 1950-luvun alun tyyppitalojen rivistö Tampereella Taatalan kaupunginosassa. Kuva: Liina Luoma 2018.

1,5-kerroksinen, harjakattoinen talo, jota kutsutaan ”rintamamiestaloksi”⁷ sen vuoksi, että tätä talotyyppiä rakennettiin vuonna 1945 säädetyn maanhankintalain nojalla valtion rintamamiehille lahjoittamille tonteille. Noppamaiset, selkeälinjaiset, rapatut tai puuverhoillut pientalot ovat tuttu näky sekä maaseudulla että kaupunkien laitamilla, joilla ne usein muodostavat yhtenäisiä asuinalueita.⁸ Rintamamiestalo on käsitteenä kuvaava, mutta se antaa jälleenrakennuskaudesta ja sen rakennusperinnöstä turhan yhdenmukaisen kuvan⁹.

Maamme tunnetuimpiin esivalmistettuihin puutalojärjestelmiin kuuluu Alvar Aallon ja A. Ahlström Oy:lle kehittämä AA-järjestelmä, jonka mukaisia taloja valmisti usea eri yhtiö. Näitä tyyppitaloja kehiteltiin vuodesta 1937 lähtien tuotannon keskittyessä aluksi vakio-osiin, kuten valmiiksi mitoitettuun puutavaraan ja ikkunoihin.¹⁰ Varkaudessa avattiin 1940-luvun alussa Ahlströmin talotehdas, mikä mahdollisti talojen esivalmistuksen. 25 tyyppin A-talo-mallistoa tuotettiin vuoteen 1950 saakka, jolloin mallisto supistettiin sodanjälkeisten taloudellisten vaikeuksien takia viiteen suosituimpaan tyyppiin. AA-järjestelmän talot on helppo tunnistaa muista aikakauden tyyppitaloista poikkeavien tyylipiirteiden vuoksi: ne ovat useimmiten yksikerroksisia, ja niiden kattomuodot ovat epäsymmetrisiä. Katon lape jatkuu kuistin katokseksi, ja ikkunat ovat leveät, toisinaan talon kulman molemmin puolin levittyvät. Myös sisätilat poikkeavat muista kotimaisista tyyppitaloista muun muassa suuren ”arkihuoneen” osalta.¹¹ Voisi sanoa, että rakennukset näyttävät vielä nykypäivänäkkin hyvin moderneilta. Varkaudenmäen A-taloja käyn läpi luvussa 3.6.

7 *Rintamamiestalo* ei ole varsinainen tyyppitalo, vaan talomalli, joka on arkkitehtuuriltaan jälleenrakennuskaudelle kaikkein tunnusomaisin.

8 Standertskjöld 2009, 468 ja Kummala 2005, 32–33.

9 Heininen-Blomstedt 2013, 13. Ks. Myös Niukkanen 2009, 12.

10 Standertskjöld 2009, 468.

11 Kummala 2005, 16–18.

Kuva 2 Elementtitalon rakennustyömaa Varkauden Könönpellossa vuonna 1946. Kuvassa kohoaa ilmeisesti A-talo. Kuva: VM/Valokuvaamo Jäniksen kokoelma, Pauli Jänis.

Kuva 3 Työnteossa Varkauden Talotehtaalla vuonna 1944. Kuva: VM/Valokuvaamo Jäniksen kokoelma, Pauli Jänis.

Tyypitalojen suunnitteluun ja valmistukseen osallistuivat Puutalo Oy:n ja A. Ahlström Oy:n lisäksi muun muassa Maatalousministeriö¹², Sosiaaliministeriö, Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön rakennusasiain osasto (KYMRO) ja Suomen Arkkitehtiliitto. Bostadsföreningen för Svenska Finland r.f. julkaisi ruotsinkielisille asutusalueille tarkoitettuja tyypitalopiirustuksia.¹³ Tyypipiirustusten kysyntä hiljeni jälleenrakennuskauden päätyttyä julkisen vallan rahoituksen sekä asuntopulan vähenemisen myötä.¹⁴ Tyypitaloja suunnitellaan vielä nykypäivänäkin, tosin eri tarpeeseen kuin 1940-luvulla. Nykyajan tyypitaloihin kuuluvat esimerkiksi yhden hengen minitalot. Nykyajan *talomallit*, eli valmis- tai pakettitalot, eroavat tyypitaloista esimerkiksi siinä, että pelkkiä piirustuksia ei voi talotehtailta hankkia¹⁵.

1940-luvun tyypitalojen erityisominaisuuksista voisi mainita sen, että niissä asuintilat oli funktionalismille tyypilliseen tapaan eriytetty. Kirsi Saarikankaan väitöskirja *Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland* (1993) käsittelee nimenomaan 1940-luvun tyypitaloja. Saarikangas on tutkinut

12 Maatalousministeriön asutusasiainosasto (ASO) valvoi ja toimeenpani maaseudun rakennus- ja asutustoimintaa, ja sen alainen Maatalousseurojen Keskusliitto (MKL) hoiti käytännön suunnittelua ja toteuttamista. MKL julkaisi 21 tyypitalon piirustukset.

13 Kummala 2005, 13–27.

14 Standertskjöld 2009, 468–469.

15 Wikipedia 2021, *tyypitalo*, <fi.wikipedia.org/wiki/Tyypitalo>.

aikakauden voimakkaan sukupuoliroolittunutta ydinperhekäsitystä, joka ilmenee myös 1940-luvun tyyppitalojen tilojen järjestelyssä. Omankin kokemuksen mukaan se näkyy jonkin verran jopa mitoituksessa, sillä esimerkiksi keittiöt ovat olleet selvästi naisen keskiarvopituuden mukaan mitoitettuja ¹⁶.

1.3 KESKEISET KÄSITTEET

Mitä tarkoitetaan, kun sanotaan jonkin olevan *arvo*, *arvokas*, tai *hyvä*? Miten tunnistaa arvokkaat asiat, ja mitkä asiat ovat arvokkaita tai hyviä? ¹⁷ Arvot ovat näkymättömiä, mutta ne luovat perustan ihmisen toiminnalle. Ne voivat olla paitsi yksilöllisiä tai kollektiivisia, myös aika- ja kulttuurisidonnaisia. Arvot ovat subjektiivisia, ja ne mielletään lähtökohtaisesti hyviksi, tavoiteltaviksi. Ne ovat opittuja, opetettuja ja opettuja. ¹⁸ Selvittääkseen, mitkä asiat ovat arvokkaita eri ihmisryhmille tai yksilöille, voi tutkija joko kysyä heiltä itseltään, tai tarkkailla heidän käyttäytymistään. Paras keino on kuitenkin käyttää molempia tunnistuskeinoja. ¹⁹ Arvot sekoitetaan monesti *merkityksiin*. Ne eivät kuitenkaan ole sama asia. Merkityksellä viitataan jonkin asian tarkoitukseen ja vaikutukseen. Arvot ovat kyllä *merkityksellisiä*, siis tärkeitä. Pyrin tutkielmassani selvittämään tyyppitalojen yksityisiä arvoja kysymällä talojen entisiltä ja nykyisiltä asukkailta, mitä he rakennuksissa ja ympäristössä arvostavat. Arvot näkyvät myös siinä, mitä rakennusperinnölle on tehty, kun arvot ovat ohjanneet ihmisten toimintaa. Jonkun toisen arvot voivat olla toiselle negatiivisia asioita: ”toisen roska on toisen aarre”. Arvottamisessa tulee tämän vuoksi helposti konflikteja. Rakennusperinnön arvottamisen viranomaistyössä arvot ovat melko staattisia, ja arvottamista varten on tietynlainen ohjeisto, säännöt. Laura Tuomisen mukaan ihmisyhteisöt arvottavat objekteja samoin kriteerein kuin toisiaan. Tämän mukaan arvokkaita tekijöitä ovat: koko (näkyvyys), hyvä kunto (voima, kestävyys), korkea ikä (kokeneisuus, silminnäkyisyys), kauneus (terveys, hedelmällisyys), hyvä sukupuoli (syntyperä, tausta) ja yliluonnolliset kyvyt (yhteys jumaliin ja henkiin). Lisäksi tavaroiden (myös rakennusten) suhteen arvokkaana pidetään harvinaiset, ”jalot” materiaalit, vaativan ja laadukkaan työn jälki ja siihen liittyen mahdollisesti tunnetut tekijät (kuten arkkitehdit). ²⁰ Rakennusperinnön arvoihin ja arvottamiseen perehdyn tarkemmin luvussa 2.

16 Saarikangas 1993, 358.

17 Häyry&Häyry 1997, 5–6.

18 Purjo, Timo, 2014, 7.

19 Häyry&Häyry 1997, 8–9.

20 Tuominen 2001, 183.

Kulttuuriperinnölle on useita erilaisia määritelmiä kontekstista riippuen ²¹. Aineettoman ja aineellisen kulttuuriperinnön raja on häilyvä, ja itse asiassa niitä onkin mahdoton erottaa toisistaan ²². Jaottelua tarvitaan käytännössä vain sopimusten teossa ja muussa viranomaistyössä ²³. Kaiken kaikkiaan kulttuuriperinnön käsite on nykyään hyvinkin laaja lävistäen melkein jokaisen tieteenalan, ja monesti sillä tarkoitetaan melkein mitä tahansa ilmiötä, jonka jäljet näkyvät jollain tavalla paitsi menneisyydessä, myös nykyisyydessä ²⁴. Kulttuuriperintö voidaan jakaa kahteen kategoriaan, joista ensimmäisen mukaan se voi olla jokin julkisesti tai yhteisöllisesti tunnustettu ja virallisesti suojeltu aineeton tai aineellinen kohde, jolla on kansallinen tai kansainvälinen merkitys. Virallisesti arvostetuimpia kohteita ovat YK:n kasvatusta, tiede- ja kulttuurijärjestö Unescon määrittelemät maailmanperintökohteet, kuten vaikkapa Suomessa Vanha Rauma ²⁵. Kulttuuriperintöä määritellään, vaalitaan ja hallitaan useiden erilaisten kansallisten ja kansainvälisten viranomaisten tahoilta. ²⁶ Meillä Suomessa virallisen kulttuuriperinnön valtakunnallisesta hallinnasta vastaa Museovirasto. Rakennussuojelun ja kulttuuriympäristöjen vaalimisen asiantuntijajärjestö on ICOMOS, joka toimii maailmanlaajuisesti ²⁷.

Kulttuuriperinnön toinen kategoria on yksityisempi, mutta sen vuoksi myös näkymättömämpi ja arkisempi. Sillä on merkitystä yksityiselle ihmiselle tai yhteisölle. Tämän määritelmän mukainen kulttuuriperintö voi olla myös sukukohtaista, kuten vaikkapa omassa suvussani vanha ”könniläinen”. Sen lyönnit tasa- ja puolen tunnin välein ja kellon vetäminen eräänlaisena rituaalina ovat olleet olennainen osa sukutalon historiaa jo parinsadan vuoden ajan, ja on vaikea kuvitella tupaa ilman könninkelloa. ²⁸ Nykyään kulttuuriperinnöksi on alettu hyväksyä myös populaari- ja kaupunkikulttuuriin, monesti nuorisokulttuuriin liitettyjä ilmiöitä ja kohteita – yhtenä esimerkkinä graffitit. Näin ei kuitenkaan ole ollut aina. *Analyttisen* kulttuuriperinnön määritelmän mukaan kulttuuriperintöä ovat suojelemisen arvoisiksi kokemamme menneisyyden jäänteet, jotka ovat muokanneet identiteettiämme, ja ovat tulleet meille tärkeiksi symboleiksi. Määritelmässä koros-

21 Sivula 4.3.2016.

22 Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 18–19.

23 Sivula 11.3.2020.

24 Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 7, 14.

25 Muita maailmanperintökohteita Suomessa ovat Suomenlinna, Petäjäveden vanha kirkko, Verlan puuhiomo ja pahvitehdas, Sammallahdenmäki, Struven astemittausketju ja Merenkurkun saaristo, ks. Museoviraston verkkosivut <www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/kansainvalinen-toiminta/maailmanperintokohteet-suomessa>.

26 Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 7–15.

27 Ks. Icomoksen verkkosivut <icomos.fi>.

28 Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 16.

tuu myös yhteisön merkitys.²⁹ *Kriittisen kulttuuriperinnön tutkimus* puolestaan kyseenalaistaa kulttuuriperinnön määrittelyn perinnettä ja koko kulttuuriperintöasiantuntijuutta.³⁰ Kriittisessä kulttuuriperinnön tutkimuksessa pohditaan myös sitä, *kenelle* kulttuuriperintö kuuluu. Kuuluuko se niille, jotka yksinkertaisesti *tuntevat* sen omakseen?³¹ Kaikkea perintöä ei säilytetä, vaan kulttuuriperintö on aina valikoitua. Suuri merkitys onkin sillä, *kuka* valinnan tekee ja millä perusteilla. Kulttuuriperintö ei myöskään siirry automaattisesti sukupolvelta toiselle tai yhteisöjen omaisuudeksi – se ei ole missään mielessä itsestäänselvyys.³² Kulttuuriperintö syntyy *kulttuuriperintöprosessin* tuotteena³³. Se on tapahtumasarja, jossa ”*jälki* muuttuu *dokumentiksi* ja dokumentti *todisteeksi*”³⁴. Kulttuuriperintöprosessissa syntyneestä kulttuuriperinnöstä on jonkun huolehdittava, jotta se säilyy myös jälkipolville.

Kulttuuriperintöyhteisö käyttää kulttuuriperintöä identiteettityössään, ja pitää samalla yllä kohteen symboliarvoa. Kulttuuriperintöyhteisö voi olla joko paikallinen, verkostomainen, tai se voi olla kansallinen, tai ylirajainen. Anna Sivulan mukaan se voi olla joko horisontaalinen tai vertikaalinen. Horisontaalisuus tarkoittaa kaikkien jäsenten tasa-arvoisuutta tai samanarvoisuutta, ja vertikaalinen taas on hierarkkinen yhteisö, jonka huipulla on kulttuuriperintöä hallinnoiva taho, vaikkapa teollisuusyritys, kuten A. Ahlström Oy.³⁵ Luvussa 4 käsittelen Omakotialueen ja Varkaudenmäen yksityisiä arvoja, ja samalla koetan hahmottaa Kauttuan mahdollisia kulttuuriperintöyhteisöjä. Onko niitä, tai ovatko ne kenties jo purkautuneet jossain vaiheessa³⁶? Eeva Karhunen määrittelee omassa väitöstutkimuksessaan Porin kuudennen osan asukkaat *perinneyhteisöksi* Euroopan neuvoston kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä koskevan puitesopimuksen mukaan. Perinneyhteisöä yhdistävät yhteiset normit ja arvot, mutta rajat eivät ole tarkasti määriteltävissä. Yhteisöä määrittää myös halu ylläpitää ja välittää tuleville sukupolville määrättyjä kulttuuriperinnön piirteitä, joita yhteisössä yleisesti arvostetaan.³⁷ Kaikki historia, joka yhdistää kulttuuriperintöyhteisön jäseniä, on *jaettua historiaa*. Jaettu historia sijoittaa yhtei-

29 Sivula 11.3.2020.

30 Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 19.

31 Stuart Hall (2005) käsittelee artikkelissaan *Whose Heritage? Un-settling ‘The Heritage’, Re-imagining the Post-nation* osallisuutta ja esittää kysymyksen, kenelle kulttuuriperintö kuuluu?

32 Häyrynen 2018, 13 ja Sivula 2017, 10.

33 Mm. Kivilaakso 2017, 19.

34 Sivula 2010, 34.

35 Sivula 24.9.2016.

36 Sivula 2017, 16.

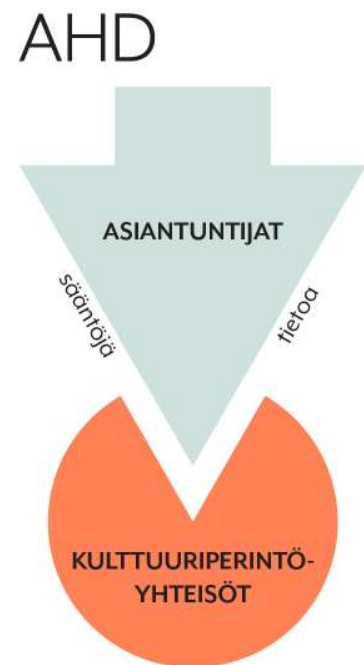
37 Karhunen 2014, 35.

sön menneisyydestä tulevaisuuteen ulottuvalle aikajatkumolle.³⁸ Kun yksityisiä muistoja muistellaan ryhmän kesken, muistoista tulee jaettua, yhteistä historiaa³⁹.

Rakennettu kulttuuriympäristö tarkoittaa Ympäristöministeriön laatiman käsitteistön mukaan sekä fyysistä rakennettua ympäristöä, että maankäytön ja rakentamisen historiaa ja tapaa, jolla se on syntynyt. Yhdyskuntarakenne, rakennusten sisä- ja ulkotilat, pihat, puistot ja muut rakenteet, kuten kadut ja kanavat, muodostavat rakennetun kulttuuriympäristön. Pääsääntöisesti *rakennusperintöä* käytetään synonyyminä rakennetulle kulttuuriympäristölle, mutta joskus sitä käytetään rajatumminkin, tarkoittaen erityisesti vanhoja rakennuksia.⁴⁰ Tutkielmassani käytän sanaa *rakennusperintö* tarkoittaessani pelkkiä rakennuksia.

1.3.1 Auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssi

Laurajane Smith on teoksessaan *Uses of Heritage* (2006) lanseeraannut käsitteen *authorized heritage discourse*. Käytän tutkielmassani suomalaista termiä *auktorisoitu kulttuuriperintödiskurssi* tai lyhennettä AHD. Auktorisoidun kulttuuriperintödiskurssin mukaan kulttuuriperintöä hallinnoivat viranomaiset ja asiantuntijat määrittelevät, valikoivat ja arvottavat kulttuuriperintöä hyvin yksipuolisesti ja kaavamaisesti, aineelliseen perintöön fokusoiden. Tällöin kulttuuriperinnön määrittely tapahtuu voimakkaasti ”ylhäältä” kulttuuriperintöhallinnosta ”alas” kulttuuriperintöyhteisöille ja maalikoille erilaisten sääntöjen ja informaation kautta. Yhteisöt toimivat passiivisina vastaanottajina. Lisäksi AHD:ssä asiantuntijoiden ulosanti voi olla vaikeasti ymmärrettävää viranomaisjargonia, mikä helposti aiheuttaa vastakkainasettelua maallikoiden ja asiantuntijoiden välille. AHD:n periaatetta havainnollistan kuvalla 4. Smithin teoria edustaa kriittistä kulttuuriperinnön tutkimusta, ja tutkimukseni pohjautuu Smithin todistusvoimaiseen argumenttiin siitä, että kaikki kulttuuriperintö on lopulta aineetonta.⁴¹

Kuva 4 Auktorisoidussa kulttuuriperintödiskurssissa kulttuuriperintöä valitsevat, määrittelevät ja arvottavat asiantuntijatahot kulttuuriperintöyhteisöjen vastaanottaessa kulttuuriperintöä koskevaa tietoa ja sen käsittelyyn liittyviä sääntöjä. Kuvio: Liina Luoma

38 Sivula 2017, 12.

39 Karhunen 2014, 74; ks. myös Smith 2006, 1.

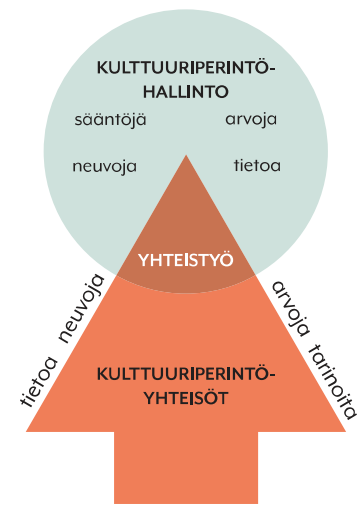
40 Kulttuuriympäristömme.fi 7.12.2015, <www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Tutki_ja_tutustu/Kasitteita/Rakennetun_kulttuuriympariston_kasitteita>.

41 Smith 2006, 3 ja Häyrynen 2018, 13.

1.3.2 "Bottom up" -kulttuuriperintöprosessi ja osallisuus

2000-luvulla on alettu yhä enemmän painottaa *osallisuutta* kulttuuriperinnön tutkimuksessa ja kulttuuriperintöprosesseissa. Oma kiinnostukseni pro gradu -tutkielmani aiheeseen kumpuaa niin ikään osallisuudesta. Rakennusrestauroinnin arseenina, arkkitehdin tyttärenä, kulttuuriperinnön tutkimuksen opiskelijana ja entisenä tyypitalon asukkaana koen olevani osallinen käsittelemästäni aiheesta. Kulttuuriperinnön osallisuuden liittyä monenlaisia kysymyksiä ja kyseenalaistuksia alkaen siitä, mitä kulttuuriperintö milloinkin on, kuka sitä voi arvottaa ja millä kriteereillä, kuka on siitä osallinen? *Unauthorized heritage discourse* tai *bottom-up-heritage* tarkoittaa käytännössä kulttuuriperintöyhteisön omaa kulttuuriperinnön määrittelyä ja arvottamista. Kun maallikoista koostuva kulttuuriperintöyhteisö synnyttää ja johtaa kulttuuriperintöprosessia viranomaisten ja asiantuntijoiden toimiessa neuvovassa tai mahdollistavassa roolissa, voidaan puhua toimivasta, alhaalta ylös ohjautuvasta *bottom up* -prosessista. Bottom up -prosessi ei ole kuitenkaan AHD:n vastakohta siinä mielessä, että kyseessä on yhteistyö, kun taas auktorisoidussa kulttuuriperintödiskurssissa kulttuuriperintö tunnustetaan ja arvotetaan hyvin yksipuoleisesti, viranomaisjohtoisesti. Anna Sivulan mukaan esimerkiksi yhteistä teollista kulttuuriperintöä jakavissa yhteisöissä on nähtävissä *bottom up*-prosesseja, joissa on useasti mukana yhteisön sisäisiä asiantuntijoita, joilla on vaikutusvaltaa myös kulttuuriperintöhallinnossa.⁴² Heitä on myös Kauttuan kulttuuriperintöyhteisöissä. Havainnollistan *bottom up* -prosessia kuvalla 5, jossa näkyy asiantuntijoiden ja kulttuuriperintöyhteisöjen yhteistyö informaation välittämisessä ja arvottamisessa.

Bottom-up/ UAHD

Kuva 5 "Bottom up" -prosessin toimintaperiaate. Kulttuuriperintöyhteisö tunnustaa ja määrittelee itse kulttuuriperintöään asiantuntijoiden neuvovassa ja toimiessa mahdollistajina kulttuuriperintöprosessissa. Kuvio: Liina Luoma

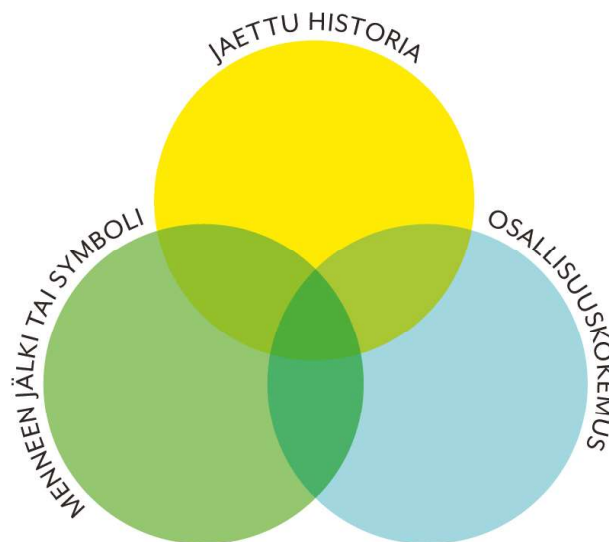
1.4 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tutkielmani päätutkimuskysymys on: Mitkä ovat Varkaudenmäen ja Omakotialueen tyypitaloalueiden arvoja asukkaiden näkökulmasta? Alakysymyksiä ovat: Miten alueiden tyypitaloihin liitetyt yksityiset arvot eroavat institutionaalisista, tai ovatko ne yhteneväisiä? Miten rakennusten alkuperä ja historia ovat ohjanneet korjaus- ja muutostöitä, ja miten yksityisten arvojen vaikutus näkyy rakennuksiin kohdistetuissa toimenpiteissä? Yksityisten ja institutionaalisten arvojen karjoittaminen on hyödyllistä, sillä tämänhetkisen oman käsitykseni mukaan ne jäävät usein melko

42 Sivula 11.3.2020 ja Häyrynen 2018, 13.

kauas toisistaan. Rakennusperinnön säilymisen kannalta olisi hyvä löytää jatkossa keinoja niiden lähentämiseksi.⁴³ Ongelmanasetteluni tähtää ihmisten käsitysten ja asenteiden, tässä tapauksessa siis arvojen kuvaamiseen. Kuten humanistisessa tutkimuksessa yleensäkin, myös oma näkemykseni on, että ihmisten arvot ja asenteet vaikuttavat heidän toimintaansa sekä siihen, miten he asioita tulkitsevat ja käsittävät.

Omakotialueen ja Varkaudenmäen yksityiseen arvottamiseen liittyy keskeisenä tekijänä *identiteettityö*. Nojaudun tutkielmassani kulttuuriperinnön tutkimuksen professori Anna Sivulan identiteettityön teoriaan, jossa kulttuuriperintöyhteisöjen toimintaa ohjaa kolme *identiteettityökalua*: 1) *jaettu historia*⁴⁴, 2) *osallisuuskokemus* ja 3) *menneen jälki tai symboli* (ks. kuva 6 Sivulan mukaan). Kulttuuriperintöyhteisön jäsenet 1) jakavat keskenään historiaa siitäkin huolimatta, että voivat olla sen yksityiskohdista eri mieltä. Olennaista on kuitenkin se, että tulkintoja tehdään ja kokemuksia jaetaan yhteisön kesken. 2) Osallisuuskokemus tai kokemus osallisuudesta on toinen osa-alue, jolla kulttuuriperintöyhteisö operoi identiteettityötä tehdessään.⁴⁵ Kulttuuriperintöyhteisön jäsenet, olivat he sitten kaukana tai lähellä toisiaan, ovat osallisia paitsi jaetusta historiasta, myös menneisyyden aineellisista ja aineettomista jäljistä. Sivulan mukaan merkitystä ei ole sillä, kuka *omistaa* kohteena olevan menneisyyden jäljen, sillä osallisuutta voi kokea vaikkapa maisemaan. 3) Menneen jälki tai symboli voi olla fyysinen objekti, esimerkiksi rakennus, tai sitten jotain aineetonta, kuten vaikkapa tapa. Menneen jäljet ovat todisteita jaetusta historiasta.

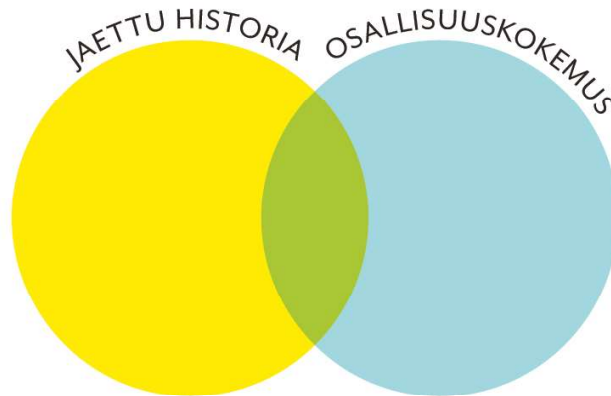
Kuva 6 Identiteettityön osa-alueet, identiteettityökalut, jotka käynnistävät kulttuuriperintöprosessin (Sivula 2017).

43 Mm. Kivilaakso 2017, 11.

44 Alun perin Jorma Kalelan termi (Sivula 2015, 64).

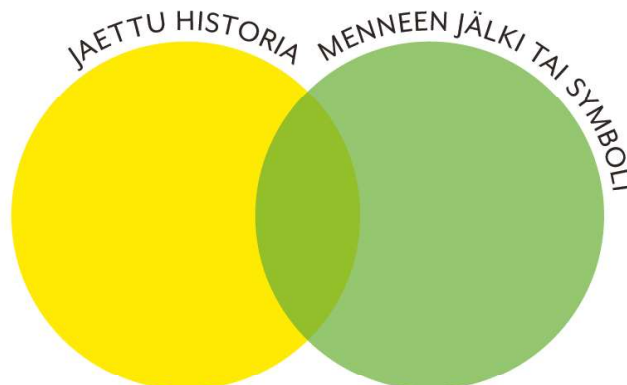
45 Sivula 24.9.2016.

Kehyskertomuksena toimiva jaettu historia vahvistaa menneen jälkien todistusvoimaa kulttuuriperintönä. Menneisyyden tulkintaa kulttuuriperintöyhteisön jäsenet jakavat paitsi keskenään, myös esittelevät ulkopuolisille ⁴⁶. Tutkielmassani menneen jälkiä edustavat Varkaudenmäen ja Omakotialueen ja näiden lähialueiden rakennukset ja niiden ympäristö mukaan lukien luonnon maamerkit, kuten vanhat puut ja suuret kivet.

Kuva 7 Historioiva identiteettityö Sivulan mukaan.

Edellä mainittua kolmea identiteettityökalua hyödyntäen kulttuuriperintöyhteisön jäsenet tekevät *historioivaa*, *monumentalisoivaa* ja *omaksuvaa* identiteettityötä. *Historioivassa* identiteettityössä (kuva 7) kulttuuriperintöyhteisön jäsenet jakavat keskenään yhteistä (jaettua) historiaa, tai tulkintojaan sekä tietojaan siitä, ja vahvistavat näin osallisuuden kokemuksia. Historiasta tulee näin heidän omaansa, ja osallisuus siihen vahvistuu, kun he näkevät itsensä osana historian jatkumoa. ⁴⁷ *Monumentalisoivassa* identiteettityössä (kuva 8) käytetään jaettua, yhteiseksi koettua

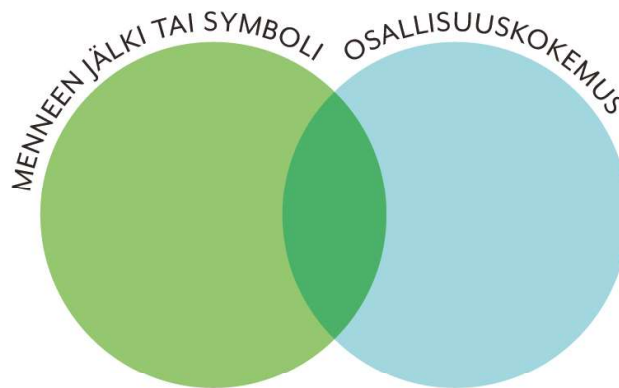

Kuva 8 Monumentalisoiva identiteettityö Sivulan mukaan.

46 Sivula 2015, 64–65.

47 Sivula 24.9.2016.

historiaa menneen jäljen tai symbolin tulkitsemiseen ja symbolimerkitysten perustelemiseen ja vahvistamiseen. Ajattelen, että tämän kaltaisessa identiteettityössä tulee helposti erimielisyyksiä ja tulkintaeroja kulttuuriperintöyhteisön jäsenten välillä, erityisesti oman tutkielmani aiheen piirissä, jossa kulttuuriperintöyhteisö on iältään ja sosiaaliselta taustaltaan melko heterogeeninen. *Omaksuvaa* identiteettityötä tehdään osallisuuskokemuksen ja menneen jäljen tai symbolin vä-

Kuva 9 Omaksuva identiteettityö Sivulan mukaan.

lillä. Omaksuvassa identiteettityössä vahvistuu subjektiivinen käsitys: *minä* olen osallinen tästä menneisyyden jäljestä tai symbolista.⁴⁸ Omaksuvassa identiteettityössä vahvistetaan osallisuutta menneen jäljistä tai symboleista, joita Sivula nimittää myös ”muistin tihentymiksi”.⁴⁹ Näin kulttuuriperintöä rakennetaan identiteettityön eri työkaluja käyttäen⁵⁰. Kulttuuriperintöyhteisöön kuulumisen tarkoittaa aktiivista roolia menneisyyden jälkien suojelussa. Jälkien, jotka ovat todisteena jaetusta historiasta. Tämä tarkoittaa myös osallisuuskokemuksia mahdollistavien historioiden jakamista.⁵¹

1.5 METODIT JA AINEISTO

Tutkielmani on monimenetelmäinen, vertaileva tapaustutkimus. Tutkielmassa käsittelemäni tapaukset ovat esimerkkejä 1940-luvun tyypitaloalueista, joihin on kohdistunut monenlaisia muutoksia suojelusta huolimatta. Suomessa on valtava määrä tuon aikakauden taloja, ja niitä on rakennettu eri syistä. Aihealueen laajuuden vuoksi rajaan tutkimuksen kahteen asuinalueeseen, joilla on sekä yhteisiä että erottavia tekijöitä. Asuinalueista kumpikin on hyvä esimerk-

48 Sivula 24.9.2016.

49 Sivula 11.3.2020.

50 Sivula 2015, 64.

51 Sivula 11.3.2020.

ki 1940-luvun pientalorakentamisesta rakennustavan, rakentamisen lähtökohtien (tarpeen) sekä arkkitehtuurin puolesta. Ne ovat myös hyviä esimerkkejä siitä, millaisia muutoksia näillä nyt noin 80-vuotiailla asuinalueilla on tapahtunut.

Tutkimusstrategiassani on hermeneuttis-fenomenologisia piirteitä. Hermeneuttista tutkimusotetta sovelletaan eritoten silloin, kun halutaan käsitellä *merkityksiä* sisältäviä historiallisia, yhteiskunnallisia tai kulttuurisia ilmiöitä. Hermeneutiikka on filosofinen suuntaus. Fenomenologia, ”oppi ilmiöistä”, näkyy työssäni asukkaiden elämäkerrallisten kokemusten ja ilmiöiden analysoinnissa ja määrittelyssä⁵². Tyypitalot eivät ole vain rakennuksia, vaan tiloja, joissa on eletty, koettu ja tunnettu. Tunteet sekoittuvat entisillä asukkailla muistoihin. Fenomenologisessa tutkimuksessa pyritään selvittämään kulttuuristen ilmiöiden taustalla olevia sääntöjä, kun taas hermeneuttisessa tulkinnassa pyritään selittämään ja arvioimaan myös syitä ja vaikutuksia.⁵³ Hermeneuttisessa tutkimusotteessa painottuu paitsi erilaisten ilmiöiden tulkitseminen ja ymmärtäminen, myös aiheen lähestyminen ja työstäminen tutkijan omien kokemusten sekä ennakkotietojen ja -olettamusten kautta.⁵⁴

Saadakseni tapaustutkimuksestani mahdollisimman monipuolisen kuvan, vastaan tutkimuskysymyksiin useamman eri aineistolajin avulla⁵⁵. Primääriaineistoni koostuu seitsemästä puolistrukturoidusta teemahaastattelusta ja 17 verkkokyselyvastauksesta. Haastatteluista viisi toteutettiin haastateltavien kodeissa turvaetäisyydet ja muut koronavarotoimet huomioiden, ja yksi toteutettiin kävelyhaastatteluna. Lisäksi yksi haastattelu tehtiin puhelimitse pitkän välimatkan vuoksi. Kaikki haastattelut tehtiin marraskuussa 2020. Sekä haastatteluissa että kyselyissä esitin asukkailla kysymyksiä asuinalueiden ja tyypitalojen arvoista. Näin haastattelun ja kyselyn parhaina ja oikeastaan ainoina mahdollisuuksina saada selville yksityisiä arvoja, ja haastattelutekniikoista valitsin teemahaastattelun saadakseni aikaan myös keskustelua informanttien kanssa. Haastateltavat ottivat minuun itse yhteyttä Alasatakunta-lehdessä julkaistun hakuilmoituksen perusteella. Ilmoituksen julkaisin Euran kulttuuripäällikkö Sirpa Wahlqvistin avulla. Hän oli puolestani yhteydessä paikallislehteen, jonne sain lähettää kirjoittamani ilmoituksen. Kerroin siinä lyhyesti tutkimusaiheestani ja tutkimuskysymyksistä, ja että etsin aiheeseen liittyen haastateltavia, jotka asuvat tai ovat aiemmin asuneet joko Varkaudenmäessä tai Omakotialueella. Kirjoitin haastatteluja varten teemalistan kysymyksineen, ja lähetin sen kullekin haastateltavalle tutustuttavaksi ennen haastattelua. Teemoja olivat perustietojen ja asumishistorian lisäksi asuinalueen nykytila

52 Karhunen 2014, 18–19, 24.

53 Heininen-Blomstedt 2013, 52.

54 Kivilaakso 2017, 35.

55 Anita Saaranen-Kauppinen, Anna Puusniekka (toim.) 2009, 16.

suhteessa menneisyyteen (muutokset), asuinalue maakunnallisesti tai valtakunnallisesti arvokkaana rakennusperintökohteena (suojeluasiat), oma asuinrakennus ennen ja nyt (tehdyt muutokset ja niiden syyt) ja tulevaisuuden näkymät rakennuksen sekä laajemmin koko asuinalueen suhteen. Haastatteluissa käytiin läpi kaikki teemat varioiden kuitenkin kysymysten sisältöä ja järjestystä kunkin haastateltavan tilanteen ja mielenkiinnon mukaan. Esitin tarvittaessa lisäkysymyksiä. Haastatteluiden tarkoituksena oli saada tietoa asukkaiden kokemista arvoista asuinalueilla, sekä suhteesta esimerkiksi rakentamistoimia rajoittavaan suojeluun, joka puolestaan on viranomaisten ajaman kulttuuriperintöprosessin ja kaavoituksen aikaansaama tilanne. Useammalta haastateltavalta sain vielä haastattelun lisäksi käyttööni kuvia, piirustuksia tai muuta materiaalia. Muutama haastateltava myös ajelutti minua ympäri Kauttua ja Euraa, jolloin keskustelut aiheen ympärillä jatkuivat, ja näillä kiertojeluilla sain kuulla tarinoita heille tärkeistä paikoista.

Litteroituani haastattelut (ja osittain toki jo haastatteluiden ja litteroinnin aikana) aloin etsiä niistä toistuvia teemoja pitäen mielessä tutkimuskysymyksiäni. Haastateltavat koodasin alueen (O=Omakotialue ja V=Varkaudenmäki) ja haastattelujärjestyksen mukaan, mutta muita tunnistetietoja en ole tutkielmassani käyttänyt. Haastateltavien ikähaitari on 42–76 vuotta, ja verkkokyselyisäkkin suurin osa vastaajista on 45–84-vuotiaita⁵⁶. Teemahaastattelu oli minulle tuttu menetelmä parilta kenttäkurssilta opintojeni aikana, mikä madalsi huomattavasti kynnystä ryhtyä haastattelutyöhön. Aiempien kokemusteni perusteella pidin teemahaastattelua miellyttävänä, mutta litterointineen melko työläänä ja aikaa vievänä aineistonhankintamenetelmänä. Yhden gradun puitteissa seitsemän haastattelua⁵⁷ vaikutti sopivalta määrältä ottaen huomioon, että muutakin aineistoa oli käytettävissä. Verkkokyselyn tarkoituksena oli saada vielä lisää lyhyitä ja ytimekkäitä vastauksia vahvistamaan asukasnäkökulmaa. Tein Webropol-verkkokyselyyn Omakotialueen ja Varkaudenmäen asukkaille omat, sisällöltään lähes identtiset versiot. Linkit kyselyihin laitoin Kauttuan suljettuun Facebook-ryhmään⁵⁸, ja kyselyt olivat auki 26.1.–13.2.2021. Kysymykset olivat hyvin samankaltaisia kuin haastattelussa, mutta osaan niistä oli annettu vastausvaihtoehtoja (ks. liite 2).

Tutkimukseni kannalta tärkeää tietoa rakennuksiin liittyen sain vanhoista valokuvista, joita löytyi pääasiallisesti Euran kunnan kuvakokoelmasta. Valokuvien avulla saatoin verrata ja tulkitella alueilla näkemääni siihen, mitä on ollut vuosikymmeniä sitten. Erityisesti Pekka Helanderin

56 Verkkokyselyssä olin jakanut ikäryhmät seuraavasti: alle 24-, 25–44-, 45–64-, 65–84 ja yli 85-vuotiaat. Kaikkein nuorimpien ja kaikkein vanhimpien ikäryhmistä ei tullut yhtään vastauksia. Haastateltavat saivat halutessaan kertoa tarkan ikänsä.

57 Jokainen haastattelu kesti 1–2 tuntia, paitsi puhelinhaastattelu, joka kesti hieman alle tunnin.

58 Linkki ryhmään: <www.facebook.com/groups/Kauttua/about>.

Euran kunnalle lahjoittama kuvakokoelma antoi arvokasta tietoa asuinalueiden vaiheista. A. Ahlström Oy:n arkistosta Noormarkusta sain luvan tutkimustani varten tutkia ja kuvata alkupe- räisiä Varkaudenmäen tyyppitalopiirustuksia. Joukossa oli myös muutospiiirustuksia jo 1960-lu- vulta alkaen. Omakotialueen piirustuksia sain nähdä yhden haastateltavan luona, ja niitä on myös Pekka Korvenmaan kirjassa. Viranomaisnäkökulmaa ja institutionaalista arvottamista avaan inventointien, Museoviraston arvoluokitusten ja -kriteerien ja alan muiden tutkimusten kautta. Lisäksi olen keskustellut puhelimitse ja sähköpostin välityksellä Satakunnan museon rakennus- tutkija Liisa Nummelinin kanssa. Häneltä olen inventointiraporttien, lausuntojen ja kaavatietojen lisäksi keskusteluidemme kautta saanut myös sellaista tietoa, jota raporteissa ja muissa viralli- sissa teksteissä ei ole. Monipuolisen aineiston analyysissä myös analyysimenetelmäni ovat moni- puolisia. Käytän aineiston analysoinnissa yhtenä menetelmänä teemoittelua, sillä haastattelu- ja kyselyaineistosta on erotettavissa selkeitä ja toistuvia teemoja. Lisäksi sovellan haastattelu- ja kyselyaineiston teemoittelun lisäksi fenomenologis-hermeneuttista analyysiä, jossa pikkuhiljaa laajennetaan käsitystä aiheesta tulkintoja tekemällä, lähtien omista esitiedoista ⁵⁹.

1.6 AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA AIHEESTA

Aiempiä tutkimuksia liittyen rakennusperinnön arvottamiseen on paljon, mutta modernia, 1940-luvulta alkaen rakennettujen kohteiden ja etenkin tyyppitalojen arvokysymyksiä on tut- kittu jonkin verran vähemmän. Rintamamiestaloihin liittyviä kirjoituksia, korjausoppaita ja nettifoorumeita tuntuu olevan paljonkin, mutta muita tyyppitaloja on käsitelty huomattavasti vähemmän. Kirsi Heininen-Blomstedtin väitöskirjassa *Jälleenrakennuskauden tyyppitaloalue – Paikan merkitykset ja täydennysrakentaminen* (2013) käsitellään tyyppitaloalueiden merkityksiä ja miljöiden täydennysrakentamista. Heininen-Blomstedt jakaa monimetodisen tutkimuksensa neljään osaan, jossa hän empiirisiin kysymyksiin selvittää sekä asumisen kokemuksellisuutta että miljöön ominaisuuksia. Historiallisen tarkastelun kautta hän käsittelee tyyppitalojen suunnitte- lua ja omakotiasumisen ja esikaupunkiasumisen aatetaustaa. Näiden lisäksi hän käsittelee paikan kokemuksellisuutta teoreettisena kysymyksenä. Empiirisessä osassa Heininen-Blomstedt on esi- merkiksi kysynyt asukashaastateltaviltaan, *millaista paikassa on asua*. Itse olen kysynyt asuk- kailta suurin piirtein samaa muutaman eri kysymyksen kautta. Niistä kerron tarkemmin luvussa 4. Miljöön ominaisuuksia Heininen-Blomstedt analysoi esimerkkitapauksen kautta käyttäen va- lokuvia ja paikka-analyysejä, dokumentoiden haastatteluiden aikaista paikkaa. ⁶⁰

59 Esim. <koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetel- mat/hermeneuttinen-analyysi>

60 Heininen-Blomstedt 2013, 11.

Yksityisten arvojen tunnistamisessa ja analysoinnissa minulle on suurena apuna ollut Eeva Karhusen väitöstutkimus *Porin kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriperintö* (2014), jossa hänen mielenkiintonsa kohteina ovat viranomaisten ja asukkaiden arvottamisprosessien eroavaisuudet. Karhusen lailla pyrin pro gradussani sijoittamaan tutkimukseni ymmärtävän ja kriittisen tutkimuksen välimaastoon.⁶¹ Karhusen tutkimuksessa on hyvin paljon sellaista, mikä on tukenut myös omia havaintojani kiinnostavalla tavalla. Kirsi Niukon artikkeli *Pinomäen ajat. Rakennettu ympäristö asukkaiden kertomana* (2012) on puolestaan antanut ajateltavaa asukasnäkökulman ja viranomaistyön yhdistämisen hyödyistä. Aura Kivilaakson väitöskirja *Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä* (2017) on ollut hyödyllinen ja kiinnostava tutkimus viranomaisten arvonmuodostusperiaatteiden ja toisaalta asukasnäkökulman hahmottamisessa. Kivilaakso kysyy, ”mitkä kulttuuriperinnön määreet nousevat keskeisimmiksi rakennetun ympäristön arvoista ja piirteistä julkisuudessa keskusteltaessa?” ja ”miten tämän päivän kulttuuriympäristön asiantuntijoiden tulisi kehittää kommunikointiaan suuren yleisön kannalta saavutettavampaan suuntaan?” Hän tutkii pääasiassa mediassa käytyä keskustelua Puu-Käpylän suojelusta 1960-luvulla ja päättyy tutkimuksessaan siihen, että olisi hyödyllistä, jos viranomaiset selkiyttäisivät kulttuuriperinnöstä puhumisen kieltään kaikkien ymmärtämään, selkeään muotoon.⁶² Pyrin tulkitsemaan haastatteluiden ja verkkokyselyn vastauksia sekä viranomaismateriaaleja tukeutumalla Sivulan, Kivilaakson, Karhusen ja Heininen-Blomstedtin teorioihin ja tutkimuksiin.

Keskeisistä teoksista on vielä mainittava Pekka Korvenmaan kattava historiateos *Kauttua – Tuotanto ja ympäristö 1689–1989* (1989). Se on ollut ensiarvoisen tärkeä lähde selvittäessäni rakennusten ja asuinalueen historiaa, rakentamistapaa ja alkuperäistä ulkomuotoa etenkin Omakoti-alueella, jossa tyypitalot ovat kovasti muuttuneet.⁶³

61 Karhunen 2014, 16, 29.

62 Kivilaakso 2017, 14–15, 252–254.

63 Korvenmaan teos on ollut minulle paitsi tutkimuskirjallisuutta, myös tutkimusaineistoa siinä mielessä, että miellän sen yhdeksi keskeisistä teoksista identiteettityössä Kauttualla. Kulttuuriperintöyhteisö käyttää teosta ahkerasti identiteettityössään jaettuna historiana. (Ks. Sivula 2015, 58 ja 2017, 12–13.)

2 RAKENNUSPERINNÖN ARVOTTAMINEN

Rakennuksista puhuttaessa arvot ovat hyvin moninaisia, ja samaan rakennukseen voi samanaikaisesti kohdistua sekä positiivisia että negatiivisia arvoja. Rakennus saattaa olla historialliselta, sosiaaliselta tai yksityiseltä arvoltaan merkittävä, vaikka sen rahallinen arvo olisi mitätön. Joskus vanhan rakennuksen taloudellinen arvo voidaan nähdä jopa miinusmerkkisenä, kun arvioidaan kunnostamiskustannuksia. Tällöin ei oteta huomioon historiallisia arvoja. Riitta Nikulan mukaan rakennusperintöä puolustetaan yleensä iän tai kauneuden perusteella. Ikä voidaan esittää numeerisesti, ja yleensä mitä vanhempi rakennus on, sen arvokkaammaksi se koetaan. Kauneus suojeleuvaatimuksen perusteluna ei vaadi uhanalaisen kohteen korkeaa ikää, kunhan kohde tai sen ympäristö on esteettinen. Tällainen perustelu on ongelmallista, koska ei ole olemassa virallista standardia kauneudelle: ”Makuasioista ei voi kiistellä” ja ”kauneus on katsojan silmässä”.⁶⁴

Rakennusperinnön institutionaalisessa arvottamisessa törmää usein *autenttisuuden* arvoon. Kulttuuriperinnön tutkimuksessa vallitsee kaksi lähestymistapaa autenttisuuteen. Ensimmäinen lähestymistapa on vanhempi, käytännöllinen ja hallinnollinen. Sen mukaan kohteen autenttisuus voidaan todeta ja tunnistaa, jolloin autenttisuus on vakaa arvo. Toinen kulttuuriperinnön tutkimuksessa käytetty lähestymistapa on autenttisuuden reflektio, jossa tutkitaan, miten autenttisuutta on hyödynnetty ja miksi kohteen aitona pitäminen on tärkeää. Reflektion näkökulmasta ei siis ole niinkään olennaista pohtia sitä, *onko* kohde todellakin autenttinen, vaan sitä, mitä sen autenttisenä pitäminen *merkitsee*.⁶⁵ Kuten johdannossa totesin, ovat arvot riippuvaisia monesta tekijästä, esimerkiksi vallitsevasta kulttuurista. Japanissa suhtaudutaan eri tavalla rakennusten suojeeluun kuin Suomessa. Siellä alkuperäistä materiaalia ei pidetä yhtä arvokkaana kuin rakentamistapaa, jolloin puhutaan rakennetun kulttuuriperinnön aineettomasta arvosta. Tämä tosin liittyy sykliseen aikakäsitykseen eli siihen, että kaikki on jatkuvassa muutostilassa, materia uudistuu ja häviää jatkuvasti. Autenttisuuden arvo on tällöin käsityötaidossa, tekemisessä ja osaamisessa. Euroopassa vallitsevan lineaarisen aikakäsityksen vuoksi Suomessa arvostetaan alkuperäistä materiaalia, joka on käsityksemme ja restaurointifilosofiamme mukaan autenttisinta.

Arkkitehti, professori emerita Kaisa Broner-Bauerin mukaan rakennuksen korjaaminen vaikuttaa aina sen identiteettiin, ja käyttötarkoituksen muuttuessa identiteettikin muuttuu. Muutokset olisi tehtävä harkiten, eikä taloa pitäisi muuttaa sen arvot tuhoavaan käyttöön. Restauroinnin tarkoituksena on *säilyttää* niin paljon vanhaa kuin mahdollista. Broner-Bauer toteaa, että lähtökohdiana rakennusten arvojen ja merkitysten tunnistamiselle on kulttuurin laaja-alainen tuntemus.

64 Nikula 2004, 7.

65 Luoma 2018, 2.

Olisi myös hyvin tärkeää tuntea kohteen arkkitehtuurihistoriallinen ja kulttuurinen konteksti.⁶⁶ Henrik Lilius juontaa ylipäättään koko rakennetun ympäristön suojeluhaluukkuuden syyt lineaariseen aikakäsitykseen: ”Kyse ei ilmeisesti ole pienen historiasta innostuneen ihmisryhmän harrastuksesta, vaan syvemmästä ihmisenä olemisen heijastuksesta, joka puolestaan perustuu ihmisen aikatajuun”. Lineaarisen aikakäsityksen vuoksi meillä on tarve sitoa itseämme osaksi historiallisia prosesseja, osaksi historiallista jatkumoa. Tätä teemme muun muassa historioivan identiteettityön kautta. Samoin haluamme sitoutua tiettyyn ympäristöön, sosiaaliseen yhteyteen, aikaan ja paikkaan.⁶⁷

2.1 RAKENNUSPERINNÖN INSTITUTIONAALINEN ARVOTTAMINEN

Rakennusperinnön arvottamisella on pitkä historia. Jo 1666 on säädetty plakaatti muinaismuistoista. Myös perustuslaissa (731/1999) on säädetty kaikkia Suomen kansalaisia koskeva velvoite rakennusperinnön hoidosta. Sen mukaan ”vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille”.⁶⁸ Julkisilla instituutioilla on velvollisuus edustaa, hoitaa ja pitää esillä tavoitteita, jotka katsotaan yleiseksi eduksi. Rakennusperintöön liittyen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten tehtävänä on muun muassa alueiden käyttö ja kulttuuriympäristön hoito. Museotoiminnan tavoitteena on muun muassa vahvistaa kansalaisten ymmärrystä ja osallisuutta kulttuuristaan, historiastaan ja ympäristöstään. Lisäksi Museoviraston tehtävänä on asiantuntijaviranomaisen ominaisuudessaan vastata kulttuuriperinnön suojelusta, valvonnasta ja kehittämisestä sekä lisätä yleisön tietoisuutta ja tuntemusta kulttuuriperinnöstä.⁶⁹

Kulttuuriympäristöä suojellaan lainsäädännön kautta maankäyttö- ja rakennuslain (MRL 132/1999⁷⁰) ohjaamalla kaavoituksella sekä erityislainsäädännöllä, kuten lailla rakennusperinnön suojelemisesta (LaRs, 498/2010). Siinä määritellään suojelukohteet näin:

”Rakennusperinnön säilyttämiseksi voidaan suojella rakennuksia, rakennelmia, rakennusryhmiä tai rakennettuja alueita, joilla on merki-

66 Perkkiö, Miia, 3.2.2021.

67 Lilius 2014, 29.

68 Tolonen 2018, 36, 53 ja Suomen perustuslaki 731/1999 20§.

69 Tuominen 2004, 11 ja Laki elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksista 897/2009, Museolaki 314/2019 ja Valtioneuvoston asetus museovirastosta 407/2004.

70 MRL on vuonna 2021 uudistumassa päätavoitteenaan ”hiilineutraali yhteiskunta, luonnon monimuotoisuuden vahvistaminen, rakentamisen laadun parantaminen sekä digitalisaation edistäminen”. Ks. <mrluudistus.fi>, 19.4.2021.

*tystä rakennushistorian, rakennustaiteen, rakennustekniikan, erityisten ympäristöarvojen tai rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien kannalta.”*⁷¹

Viimeiseen kohtaan, eli ”rakennuksen käyttöön tai siihen liittyviin tapahtumiin” voisi mielestäni kuulua myös yksityisiä arvoja. Lain mukaan suojelu voi koskea myös osaa rakennuksesta, kiinteää sisustusta (esimerkiksi ovet ja ikkunat, listat, tulisijat, tekniset laitteet) tai istutuksia⁷².

Arvottaminen viranomaistyönä tapahtuu yleensä auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssin (AHD) ohjaamana tietynlaisten sääntöjen ja normien mukaan keskittyen aineelliseen perintöön. Usein rakennusten institutionaalisen arvottamisen tavoitteena on päättää rakennuksen tulevaisuudesta tulevaa maankäyttöä ja kaavoitusta varten: voidaanko rakennus mahdollisesti tarvittaessa purkaa tai voidaanko se säästää⁷³. Jos rakennus päätetään säästää, on selvittävä edelleen, min-kälaisia toimenpiteitä ja menetelmiä siihen voi kohdistaa, tai voidaanko se esimerkiksi erottaa ympäristöstään ja kontekstistaan siirtämällä se toiseen paikkaan. Arvottamisen kautta voidaan myös päätyä jatkotutkimukseen, joka voi kytkeytyä johonkin laajempaan asiakokonaisuuteen, esimerkiksi lähialueen historiaan. Rakennusperinnön institutionaalista arvottamista varten on olemassa monenlaisia menetelmiä, joista keskeisin on *rakennusinventointi*. Se on selvitystyö, joka syntyy rakennetun ympäristön kenttätutkimuksen tuloksena. Rakennusinventoinnissa yhdistyy kulttuuritutkimus, historia- ja taideaineet, arkkitehtuuri ja maantiede menetelmiseen. Rakennusinventointi on otettu käyttöön jo 1970-luvulla Museoviraston aloitteesta.⁷⁴ Inventointien taustalla on yleensä kunnan kaavoitustarve, tarve lisärakentamiselle tai merkittäville muutoksille alueella, jolla sijaitsee iäkkäitä rakennuksia. Maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää suunnittelun tueksi selvityksiä maiseman nykytilasta ja kulttuuriarvoista. Inventointeja tehdään myös kulttuuriympäristöohjelmien tueksi.⁷⁵ Joskus inventointi voidaan tehdä myös asukkaan, tai kiinteistön- tai maanomistajan pyynnöstä. Siinä tapauksessa tavoitteena voi olla saada henkilökohtaista rakennusperintöä suojelun piiriin. Näin voi sanoa tapahtuneen Kauttualla, kun A. Ahlström Osa-

71 LaRs 498/2010, 3§.

72 LaRs 498/2010, 3§.

73 Maakuntamuseoilla on käytäntönä esimerkiksi säännölliset maankäyttöpalaverit, joissa käydään läpi museolle tulleet lausuntopyynnöt koskien vanhoja rakennuksia ja muinaisjäännöksiä kaavoitetuilla alueilla.

74 Niukko 2012, 73. (Ks. myös Härö, Mikko & Forsius, Johanna 2007: *Kulttuurihistoriallinen inventointi rakennetussa ympäristössä*. Julkaisematon opas. Helsinki: Museovirasto, Rakennushistorian osasto, 1, 7.)

75 Niukko 2012, 73.

keyhtiö käynnisti yhdessä Euran kunnan kanssa syksyllä 1988 Kauttua-projektin, jonka tarkoituksena oli turvata yhtiön teollisen kulttuuriperinnön säilyminen elävänä.⁷⁶

Rakennushistoriaselvitys (tai rakennushistoriallinen selvitys, usein käytetään myös lyhennettä RHS) on kuin talon elämäkerta. RHS:ssä käydään läpi rakennuksen historia ja vaiheet sen suunnittelusta nykytilaan muutosvaiheineen. Työ koostuu arkisto- ja kenttätyöstä, joka voi sisältää esimerkiksi väriselvityksen rakennuksen pintakerroksista. Arvottaminen kootaan omaksi osiokseen. Rakennushistoriaselvitystä hyödynnetään korjaus- ja muutossuunnittelussa, kaavoituksessa ja suojelutavoitteiden määrittelyssä, jotta rakennuksessa tunnistetut arvot pystytään säilyttämään.⁷⁷ Museoviraston rakennushistorian selvitysoppaan mukaan rakennushistoriaselvitys auttaa myös kiinteistön omistajaa rakennuksen ylläpidossa sekä tulevien korjausten oikeassa suunnittelussa.

”Rakennuksen vaiheiden ja nykytilan tutkiminen voi tarjota kaikille rakennuksen omistajille hyödyllistä tietoa ylläpidon ja korjaussuunnittelun tueksi. Asemakaavoituksen pohjaksi selvityksiä tehdään erityisesti korttelitasolla tai silloin, kun kaavoitus ja korjausrakentaminen liittyvät kiinteästi toisiinsa.”

Selvitysten tarpeellisuus mainitaan maankäyttö- ja rakennuslaissa, Suomen rakentamismääräyskokoelmassa ja valtioneuvoston päätöksessä valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista (VAT)⁷⁸.

Eräs melko tuore kulttuuriperinnön analyysiin kehitetty menetelmä on DIVE, joka on laadittu osana CoHerit (*Communicating Heritage in Urban development Processes*) -hanketta. DIVEssä lähtökohtana on ajatus kulttuuriperinnöstä laadullisena ja toiminnallisena resurssina. Menetelmä on kehitetty pohjoismaisella yhteistyöllä vuosina 2007–2008. Sen kehittämiseen osallistui joukko tutkijoita, kuntien virkamiehiä sekä arkkitehtejä. DIVE tulee englannin kielen sanoista Describe (kuvata), Interpret (tulkita), Valuate (arvottaa) ja Enable (toteuttaa). Ne ovat kulttuuriympäristön analysointiprosessin neljä päävaihetta. Nimi kuvaa myös sukeltamista (engl. *dive*) nykyajasta historiaan, mikä on analyysin lähtökohta. DIVEen sisältyy päämäärä osallistavasta yhteistyöstä, mutta varsinaisesti menetelmää on kehitetty kulttuuriympäristöjen arvottamisen välineeksi kaavoitus- ja suojeluprosesseissa. Osallistavalla yhteistyöllä on tarkoitus parantaa kulttuuriympäristöjen ymmärtämistä sekä niiden kehittämistä. Tavoitteena on ”edistää eri sektoreiden välis-

76 *Kauttuan tehtaiden asuinalueet*. 1989, 2.

77 Saatsi, Emilia 15.2.2017.

78 Sahlberg 2010, 10.

tä kanssakäymistä sekä asukkaiden ja muiden toimijoiden osallistamista.”⁷⁹ DIVE-menetelmä murtaa osallistavuuden kautta auktorisoidun kulttuuriperintödiskurssin asemaa. Kaupunkisuunnittelussa osallistetaan yhä enemmän asukkaita mukaan suunnitteluun muun muassa antamalla heidän määrittellä heille tärkeitä (kulttuuriperintö-, luonto- ja historiallisia) arvoja.

Modernissa rakennustutkimuksessa asukkaiden rooli osana asuinympäristöään on hiljalleen korostunut, mutta silti edelleen kulttuuriympäristöä arvioidaan rakennustaiteellisia ja miljöökuvalisia ominaisuuksia painottaen, tai jopa pelkästään näiden perusteella. Tähän vaikuttaa käsitys ympäristöstä nimenomaan viranomaistoiminnan kohteena, jota se on vaikkapa suojeluprosesseissa.⁸⁰ Tämä suhtautumistapa edustaa auktorisoitua kulttuuriperintödiskurssia. Kirsi Uusitalon mukaan Museoviraston valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen (RKY) listalla vuonna 2018 olevien kartanokohteiden (35 kpl) kuvauksissa painottuvat esteettiset arvot, kun taas talonpoikaistalojen arkkitehtuuria kuvataan niukemmin. Uusitalon mukaan RKY-listan perusteella voi päätellä, että rakennusperinnön arviointikriteerit ovat vaihtelevia. Esimerkiksi vanhojen kylien arvokkuus on siinä, että niiden olemassaolon perusteella voi päätellä ihmisten asuneen ja pärjälleen samoilla sijoilla jo kauan sitten, vaikka ne eivät olekaan esteettisesti esimerkillisiä.⁸¹

Vuosisatojen ja -kymmenten aikana on tehty erilaisia sopimuksia ja julistuksia⁸², jotka ovat tähdänneet etupäässä aineellisen kulttuuriperinnön vaalimiseen. *Faron yleissopimus* on kansainvälinen puitesopimus, jonka tavoitteena on painottaa kulttuuriperintöä ennen kaikkea yhteisenä ja arvokkaana voimavarana. Sopimus korostaa myös kulttuuriperinnön monimuotoisuutta ja ”merkitystä kestävästä taloudellisen kehityksen resurssina”. Faron sopimus tuli voimaan kansainvälisesti vuonna 2011, ja Suomessa eduskunta hyväksyi sen vuonna 2017. Sopimuksessa kulttuuriperinnön säilyttäminen ja ylipäätään sen arvostus nähdään arkielämän laatua parantavana. Sen keskeisiin tavoitteisiin kuuluu ”kulttuuriperinnön, elämänlaadun, identiteetin ja kestävästä kehityksen välisen yhteyden vahvistaminen yhteiskunnassa.” Keskeinen periaate on lisäksi ”yk-

79 *Opas DIVE-menetelmän käyttöön* 2013, 13.

80 Niukko 2012, 80.

81 Uusitalo, Kirsi, Mustekala kulttuurilehti 18.12.2018.

82 Haagin sopimus 1907, Ateenan julistus 1931, Venetsian julistus 1964, Maailmanperintösopimus 1972, Julistus historiallisten kaupunkien ja kaupunkimaisten alueiden suojelusta 1987, Julistus arkeologisen perinnön suojelusta ja hoidosta 1990, Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus 1992, Naran asiakirja 1994 ja Madridin asiakirja 2011. (Tolonen 2018, 30–34.)

silöiden ja yhteisöjen oikeus hyötyä kulttuuriperinnöstä ja osallistua sen rikastuttamiseen.”⁸³ Faron sopimus on ikään kuin vastaisku auktorisoidulle kulttuuriperintödiskurssille. Sen nähdään myös olevan keskeinen lähtökohta vuonna 2021 alkavalle valtakunnalliselle kulttuuriperintöstrategiatyölle⁸⁴. Faron sopimuksen ratifiointi alkoi jo kulttuuriperintöstrategian laatimisen aikaan, ja sillä pyritään lisäämään kansalaisten ja vapaaehtoistojen osallistumismahdollisuuksien keinoja muun muassa kannustamalla ja antamalla vapaaehtoisuutta. Tulevaisuuden kulttuuriperintötyön kannalta erilaiset liitot ja asiantuntijajärjestöt ovat tärkeitä.⁸⁵

Arvottamisprosessit viranomaistyönä ovat sikäli selkeitä, että niitä varten on olemassa tiettyjä sääntöjä ja oletuksia. Kuten Eeva Karhunen toteaa, perustuu viranomaisten toteuttama rakennetun kulttuuriympäristön inventointi ja arvottaminen ”kulttuuriperinnön auktorisoidun diskurssin sisällä vallitsevaan yhteiseen näkemykseen siitä, millaisista tekijöistä arvokas kulttuuriympäristö muodostuu.” Venetsian julistus vuodelta 1964 on asettanut ne kriteerit, joiden täytyessä suojelutoimenpiteisiin on ryhdyttävä. Se on vakiinnuttanut eri viranomaisten arvovaltaisen roolin suojelukohteiden hallinnoinnissa. Tärkeimpiä arvotekijöitä julistuksessa ovat kohteen materiaalin autenttisuus, rakennustaiteellinen arvo sekä historiallinen todistusvoimaisuus.⁸⁶ Venetsian julistuksessa toisaalta mainitaan, että ”huomattavien taiteellisten luomusten rinnalla tulee vaalia myös vaatimattomampia menneisyyden töitä”⁸⁷. Arvot ja arvottaminen ovat olleet kesto-
puheenaihe kulttuuriperintöalalla vuosikymmenestä toiseen. Petri Vuojala kysyy artikkelissaan *Paradokseja. Ajatuksia arvoista ja arvojen arvotuksesta restauroimissa*: ”ovatko historialliset arvot objektiivisia ristiriidattomia ominaisuuksia, jotka voidaan tunnistaa ja nimetä kohteesta historiallisen tietämyksen ja tutkimuksen pohjalta?” Vuojalan mukaan rakennusten historian selvittäminen muutos- ja korjaustöitä varten on maankäyttö- ja rakennuslain (MRL, 1999) myötä rutinoitunut. Kohteita arvotetaan autenttisuuden, lähinnä alkuperäisen asun säilyneisyyden näkökulmasta.⁸⁸

83 *Faron sopimus voimaan Suomessa*, Opetus- ja kulttuuriministeriö 3.11.2017, <minedu.fi/-/faron-sopimus-voimaan-suomessa>.

84 Ympäristöministeriön *Kulttuuriympäristöstä kulttuuriperintöön* -webinaarin chat-keskustelua 26.1.2021.

85 Maire Mattisen puheenvuoro *Kulttuuriympäristöstä kulttuuriperintöön* -webinaarissa 26.1.2021.

86 Karhunen 2014, 32, 234.

87 Kivilaakso 2017, 56 ja Venetsian julistus 1964, 1. artikla.

88 Vuojala 2014, 129.

2.2 SUHTAUTUMINEN MODERNIN SUOJELUUN

Rakennusperinnön arvot ja arvottaminen ovat alati muutoksessa, sillä ne kytkeytyvät vahvasti aikaan ja kulttuuriin. Valtio on alkanut osallistua modernismin suojelukeskusteluun jo 1990-luvun alkupuolelta alkaen, kun ympäristöministeriö tilasi tutkija Laura Tuomiselta selvityksen 1900-luvun rakennusperinnöstä. Kuitenkin vielä 2000-luvun alkupuolella modernin rakennuskannan suojelu on ollut vähäistä ja henkilökeskeistä: suuri osa rakennussuojelulla suojelluista kohteista on ollut Alvar Aallon suunnittelema.⁸⁹ Kaisa Broner-Bauerin mukaan Suomessa on vanhaa rakennuskantaa enää hyvin vähän jäljellä, sillä vuonna 2021 jo yli 90 % siitä on modernia⁹⁰. Tämän vuoksi rakennussuojelun perusteita on täytynyt alkaa arvioida uudelleen. Viimeisten 40–50 vuoden aikana arkkitehtien työ on sisältänyt merkittävän paljon korjausrakennussuunnittelua.⁹¹ Toisaalta korkean iän merkitys rakennussuojelussa on korostunut 2000-luvulla.⁹² Maire Mattinen puolustaa modernin rakennuskannan suojelua ja näkee huolestuttavan ilmiön, että ”1960–70-lukuinen suuri purkuaalto” olisi toistumassa. 1960-luvulla ei esimerkiksi jugend-tyyliä edustavia rakennuksia pidetty korkealla arvossaan, vaan niitä purettiin modernismia edustavien uudisrakennusten tieltä. Aikakausilla oli tuolloin ikäeroa noin 60 vuotta. Nyt jos ajatellaan 60 vuotta taaksepäin, niin puhumme 1960-luvun rakennuksista. Niitähän on purettu taas paljonkin, mutta osa niistä on myös (institutionaalisesti) arvostettuja. Tuon ajan rakennuksiin kohdistuu kuitenkin tällä hetkellä purkamisen lisäksi ylikorjaavia toimenpiteitä ja nykyaikaistamista esimerkiksi pintamateriaalivalinnoilla. 2020-luvulla on lisäksi alettu purkaa jo hyvinkin nuoria, jopa 20–30-vuotiaita rakennuksia.⁹³ Pelkästään ekologisesti ajateltuna tämä on huono ja kestävä kehityssuunta.

Standardointiin, kuten muuhunkin modernismiin suhtautuminen rakennussuojelussa on ollut Suomessa kaksijakoista. 1920–30-lukujen standardointia on pidetty korkealla arvossaan, kun taas myöhempää, 1960–70-lukujen standardointia (elementtirakentamista) on pidetty hyvinkin negatiivisena ilmiönä.⁹⁴ Heininen-Blomstedtin mukaan arkkitehtuurikritiikissä on myös 1940-luvun rakentamiseen ja erityisesti tyypitaloihin suhtauduttu kriittisesti, sillä sitä on pidetty tyyllillis-

89 Lindh 2004, 64.

90 Myös Riitta Nikulan mukaan jo 1990-luvulla on laskettu, että vain 10 % koko rakennuskannasta on rakennettu ennen vuotta 1920 (Nikula 2004, 7).

91 Perkkiö, Miia: *Korjaaminen, arvot ja identiteetti – haastattelussa Kaisa Broner-Bauer*. Arkkitehtiuutiset, 3.2.2021.

92 Nikula 2004, 7.

93 *Kulttuuriympäristöstä kulttuuriperintöön – Kulttuuriympäristöstrategian päätös, kulttuuriperintöstrategian kick-off*. Webinaari 26.1.2021.

94 Lindh 2004, 64.

ti taantumuksellisena välikautena edistyksellisen ja urbaaniutta korostavan funktionalismin jälkeen. ”Tyyllillistä regressiota” on selitetty sodan aiheuttamilla traumailla.⁹⁵ On kenties ajateltu, että sotaa edeltäneiden tyylipiirteiden nostalgisointi arkkitehtuurin muotokielessä on tuonut jonkinlaista lohtua. Jälleenrakennuskautta on myös kuvailtu suppeasti ”30-luvun funktionalismin ja 50-luvun modernismin väliin jääneeksi, puutteen määrittämäksi lamakaudeksi”, jonka arkkitehtoninen perintö on *rintamamiestalo*. Myöhemmin arkkitehtuuritutkimuksessa on onnistuttu avaamaan ymmärrystä aikakautta kohtaan, ja kokonaiskuva on laajentunut.⁹⁶ 2000-luvulla on alettu tiedostaa, että jälleenrakennuskauden rakennuksiin liittyy vähälle huomiolle jääviä arvoja, jotka saattavat kadota taitamattoman korjaamisen ja lisärakentamisen myötä.⁹⁷ Toisaalta erityisesti rintamamiestalojen yksityinen arvostus on kasvanut 2000-luvulla. Kun vielä 1980- ja 1990-luvuilla ulkoasultaan arkisina pidettyjä rakennuksia muokattiin ja koristeltiin detaljein, ovat 2000-luvun nuoret aikuiset päätyneet kunnostamaan rakennuksia perinteisin menetelmin ja materiaalein, rakennusten alkuperäisiä, yksinkertaisia tyylipiirteitä vaalien. Petteri Kummalan mukaan 2000-luvun alussa rintamamiestalon kulttuurisen profiilin kohoamiseen on vaikuttanut Kari Hotakaisen Finlandia-palkittu romaani *Juoksuhaudantie* sekä sen elokuvasovitus⁹⁸.

Kiinnostava piirre jälleenrakennusajan tyyppitalojen suhteen on se, miten niihin on liittynyt sekä historian tietoista hylkäämistä että toisaalta sen lisäämistä. Historian hylkääminen on ollut yksi modernismille ja funktionalismille tyypillinen piirre, joka jatkuu tietyllä tapaa edelleen⁹⁹. Se näkyy modernisointina, uuden rakennustekniikan, -materiaalien ja arkkitehtuurin käyttönä korjaus- ja muutostoimenpiteissä. Alkuperäinen rakennus jää tuolloin ikään kuin vain rungoksi uuden muodon sisälle. Jälleenrakennuskauden tyyppitalot ovat toisaalta ehkä viimeisimpiä rakennuksia, joihin saatetaan lisätä vanhahtavia, 1800–1900-luvun alkupuolen hirsitaloarkkitehtuuriin viittäviä elementtejä, kuten koristeellista listoitusta ja muita detaljeja. Tuon ajan tyyppitaloilla on vielä jonkinlainen, monesti kyllä jo etäinen arkkitehtoninen yhteys hirsirakennuksiin (esimerkiksi rimalaudoitus ja harjakatto).

2.3 YKSITYISESTÄ ARVOTTAMISESTA

Kulttuuriperintö on tunteita herättävää. *Tunteen tutkimus* on verrattain uutta kulttuuriperinnön tutkimuksessa, mutta siitä on tullut 2000-luvulla jo melko tärkeää. Tunteita koetaan erityisesti

95 Heininen-Blomstedt 2013, 12.

96 Kummala 2005, 7.

97 Lindh 2004, 65.

98 Kummala 2005, 33.

99 Wikipedia 2021, <fi.wikipedia.org/wiki/Modernismi>.

silloin, kun kulttuuriperintökohde tai -ilmiö liittyy jotenkin johonkin omakohtaiseen kokemukseen, kuten tämän pro gradu -työn tapaustutkimuksissa asumiseen Ahlströmin tehtaan tyyppitaloissa Kauttualla. Auktorisoidussa kulttuuriperintödiskurssissa tunteet nähdään monesti negatiivisena. AHD on hyvin rationaalinen, käytännöllinen diskurssi, jossa tunteet voivat olla jopa häiritsevä tekijä.¹⁰⁰ Asukkaiden rakennettuun kulttuuriympäristöön liittyvät yksityiset arvot syntyvät tekijöistä, joissa kulttuuriperintö sekoittuu muistoihin, tarinoihin, tunteisiin, nostalgiaan ja paikkoihin, kuten omaan asuinalueeseen, kotiin. Haastateltavien kertomat asiat ovat usein perimätietoa, ja *hiljaisella tiedolla* on suuri merkitys arvoihin. Hiljainen tieto näyttäytyy tapoina, käytäntöinä ja tuntemuksina, ja se sisältyy aineettomaan kulttuuriperintöön. Se on ihmiselle toiminnallisen kokemuksen kautta hiljalleen kertynyttä intuitiivista tietämystä. Hiljainen tieto on tutkimuksessani tärkeä elementti, sillä se on hyvin henkilökohtaista ja liittyy ihmisen ihanteisiin ja arvoihin. Se on vastakkaista viralliselle tiedolle, ja se liittyy jokapäiväiseen toimintaamme ja arkeemme.¹⁰¹ Itse emme välttämättä edes ole tietoisia hiljaisesta tiedostamme¹⁰².

Yksityisten henkilöiden arvonmuodostus voi joskus vaikuttaa sattumanvaraiselta. Taustalla on kuitenkin monenlaisia tekijöitä, joista monet ovat kytköksissä henkilökohtaisiin kokemuksiin, muistoihin ja tunteisiin. Arvottamisen taustalla on myös opittuja, vanhemmilta periytyneitä arvoja. Ympäristöministeriön videolla kysytään lapsilta ja nuorilta, miksi vanhoista rakennuksista olisi hyvä pitää huolta. Lasten mielestä niissä on jonkinlainen oma henki, ja yhden nuoren mielestä on myös paljon ekologisempaa kunnostaa vanhaa, kuin rakentaa koko ajan uutta. Yksi lapsista on sitä mieltä, että paikkoja, joita monet arvostavat, tulisi huoltaa ”aika paljon”. Toinen myötäilee, että hänenkin mielestään täytyisi huoltaa vanhoja rakennuksia, joilla on ”jotain arvoa, joku niinku historia”.¹⁰³ Mielestäni on huomionarvoista, että jo lapsikin voi nähdä yhteyden historian ja arvon välillä. Arvottamista tekevät käytännössä täysi-ikäiset ihmiset, mutta osallistamisessa olisi tärkeää ottaa myös lasten ja nuorten arvot huomioon. Videolla esiintyvien lasten vastauksista voi päätellä sen, että heidän arvomaailmansa perustuu heidän vanhempiensa arvomaailmaan, tai ainakin heijastelee sitä. Kuten aiemmin todettu, kulttuuriperintö ei periydy automaattisesti, mutta sitä ylläpitävän identiteettityön työkalujen käyttöä ja arvottamista voi opettaa jälkipolville. Symbolisiin rakennuksiin liittyviä muistoja, tarinoita ja merkityksiä voi kertoa lapsille ja nuorille, jolloin he voivat puolestaan alkaa kokea itsensä osalliseksi jaetusta historiasta, ja identiteettityö voi jatkua. Historialliset rakennukset ovat olennaista todistusaineistoa

100 Luoma 2018, 3–4.

101 Karhunen 2014, 39–40 ja 171.

102 Ks. kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali, <kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/hiljainen-tieto>.

103 Ympäristöministeriön video *Lasten ja nuorten ajatuksia kulttuuriympäristöstä*, 26.1.2021.

menneisyyden ymmärtämiseen ¹⁰⁴.

Yksilö tai yhteisö sijoittaa muistonsa myös aikaan ja paikkaan, joten muistilla ja identiteetillä on paitsi historiallinen, myös maantieteellinen ulottuvuus. Tällöin puhutaan usein *muistin paikasta* (lat. *loci memoriae*).¹⁰⁵ Muistin paikka on käsite, jonka on ensimmäisen kerran 1980-luvulla esitellyt ja määritellyt ranskalainen historiantutkija Pierre Nora¹⁰⁶. Muistin paikka voi olla maantieteellinen paikka, monumentti tai rakennus, mutta toisaalta historiallinen hahmo, kirjallinen ja taiteellinen työ tai tunnuskuva, symboli tai rituaali.¹⁰⁷ Niin haastatteluista kuin verkkokyselyn vastauksistakin nousee esiin asuinalueiden merkitys muistin paikkoina. Tämä on tyypillistä yksityisille arvoille, kuten muun muassa Karhunen toteaa väitöstutkimuksessaan¹⁰⁸. Irma Uusikalion mukaan arvostukset ovat perimmiltään henkilökohtaisia kannanottoja, joita ihmiset luovat vuorovaikutuksessa toisiinsa. Ne ovat omaan aikaansa ja toimintaympäristöönsä sidoksissa olevia kulttuurisia sopimuksia, jotka asumisessa näkyvät kunkin ajan rakentamis- ja arkkitehtuurin tyylit, maut ja muoti-ilmiot. Ne ovat myös sosiaalisia kannanottoja, ja ovat näin ollen sidoksissa luokkakulttuuriin ja elämäntapaan. Uusitalo toteaa myös, että asuinalueiden uudet asukkaat uudentavat alueen sosiokulttuurista identiteettiä. Ei siis ole yhdentekevää, kuka luo asuinalueen leimaa, mikä asuinalueessa vetää puoleensa, ja miten ”leimallisuus” vaihtelee aikakaudesta toiseen. Uusitalon mukaan asuinalueiden arvostus liittyy keskeisesti alueen identiteettiin.¹⁰⁹

2.4 YKSITYISEN JA JULKISEN KOHTAAMINEN

Kaikkien ihmisten perustavoite on hyvä elämä, ja tähän sisältyy myös hyvä rakennettu ympäristö ja sen luomat puitteet hyvän elämän edellytykseksi, kirjoittaa Riitta Nikula. Yhteiseen tavoitteeseen liittyy kuitenkin se vaikeus, että ”hyvä” määritellään eri tavoin. Tällöin ajaututaan helposti erimielisyyksiin keskusteluissa yhteisen hyvän saavuttamiseksi.¹¹⁰ Asukkaiden ja viranomaisten lähtökohdat arvottamiselle ovat erilaiset, toteaa myös Eeva Karhunen väitöskirjassaan. Karhunen on koonnut väitöstutkimukseensa viranomaisten ja asukkaiden arvottamisperusteiden keskeiset erot havainnollistavaksi taulukoksi. Kuten Karhunen toteaa, eivät näkökulmien ja tulkintojen

104 Paasmala 2014, 23 ja Tuominen 2001, 183–184.

105 Raivo 2007, 57.

106 Sivula 2015, 29.

107 Raivo 2007, 57.

108 Karhunen 2014, 74, 236.

109 Uusitalo 2004, 27.

110 Nikula 2004, 7.

erot oikeasti ole näin kahtiajakautuneet, vaan skaala on todellisuudessa vivahteikkaampi. ¹¹¹

Viranomaisten arvot	Asukkaiden arvot
Virallinen tieto	Hiljainen tieto
Keskiössä aineellinen kulttuuriperintö	Keskiössä aineeton kulttuuriperintö
Visuaalisuus	Kokemuksellisuus
Representoitu, ulkopuolelta tarkasteltu	Käsillä oleva, paikan sisäpuolinen näkökulma
Eksplisiittistä, helppo viestiä ja jakaa	Implisiittistä, ei voida erottaa aineettomasta kulttuuriperinnöstä
Yksilö arvottava subjekti	Yhteisöllisyys
Kulttuuriympäristö	Koti
Ympäristöstä toiseen siirrettävissä	Sitoutuvat paikkaan

Taulukko 1 Viranomaisten ja asukkaiden arvojen keskeiset arvot karkeasti jaettuna. Karhunen 2014, 236.

Kulttuuriperinnön ja rakennusperinnön säilymisen kannalta olisi tärkeää, että arvot kohtaisivat:

”Suora yhteistyö kiinteistönomistajien kanssa tarjoaa mahdollisuuden vastavuoroiseen keskusteluun rakennusperinnön arvoista. Ruohonjuuritason rakennuskulttuurityötä tekevä inventoija on asukkaiden ja viranomaisten välisen hedelmällisen vuorovaikutuksen kannalta tässä suhteessa avainasemassa. Inventointiprojektien kireä aikataulu ja resurssien rajallisuus tekevät kuitenkin asukkaan kiireettömän ja tasa-arvoisen kohtaamisen haasteelliseksi.” ¹¹²

Vaikka rakennusinventoinnissa saatetaan kerätä alueen asukkailta *muistitietoa*¹¹³ tarinoiden muodossa, on rakennusinventoijan pyrittävä erottamaan tosiasiat fiktiosta hahmottaakseen alueen tapahtumia ja ajallisia kerrostumia ja kulttuurisia viestejä totuudenmukaisesti. Folkloristit voivat tätä vastoin sisällyttää tutkimukseen myös epätosia elementtejä osana kerrontaa, kirjoittaa rakennustutkija Kirsi Niukko. ¹¹⁴ Niukko on tutkinut keskustelun kehittämistä ja hyödyntämistä rakennetun ympäristön asukashistoriassa kaavaselvitysprosessien yhteydessä. Hän

111 Karhunen 2014, 236.

112 Karhunen 2014, 121.

113 Muistitieto on muistelutapahtuman yhteydessä tuotettua tietoa, joka voi olla joko suullista tai kirjallista muistelua (Fingerroos 2007, 17).

114 Niukko 2012, 74. (Ks. alkuperäislähde: Härö, Mikko & Forsius, Johanna 2007: *Kulttuurihistoriallinen inventointi rakennetussa ympäristössä*. Julkaisematon opas. Helsinki: Museovirasto, Rakennushistorian osasto, 9.)

on laatinut rakennusinventointien yhteyteen muistiinpanoja kuulemistaan asukaskertomuksista. Niukon mukaan rakennusinventoija liikkuu alueen suunnittelusta vastaavien viranomaisten ja asukaskokemuksen välimaastossa yrittäen tunnistaa ja analysoida rakennetun kulttuuriympäristön nykytilaa historiallisine kerrostumineen. Inventoinneissa painotetaan yleensä rakennusten julkisivujen tarkastelua ja aluekokonaisuuksia, mutta Niukon mukaan joskus voi käydä niin, että pienipiirteisen tarkastelun kautta nouseekin esiin sellaisia arvoja, jotka voivat lopulta vaikuttaa jopa suojelupäätökseen. Asukaskokemukset ovatkin siksi tärkeitä, että muistellessaan elämäänsä asukkaat saattavat tulla kertoneeksi hyvin tarkasti myös rakennusten vaiheista.¹¹⁵ Tai käänteisesti, kuten huomasin itse haastatteluita tehdessäni: kaivellessani tietoja rakennuksista, sainkin paljon tietoa elämästä niissä sekä laajemmin koko asuinalueella ja tehdasyhdyskunnassa. Vaikka inventointia kaavaselvitysten yhteydessä sovelletaan varsin teknisesti, sitä voi hyödyntää myös tutkimustiedon keruussa. Moni muutos- ja korjausprosessi muistuu mieleen elämän muiden tapahtumien kautta¹¹⁶. Rakennuksia tarkasteltaessa on tutkittava samalla ihmisiä, asukkaiden kokemusmaailmaa.¹¹⁷

Yksi esimerkki hyvästä museoviranomaisten ja yksityishenkilöiden kulttuuriympäristöyhteistyöstä, jossa alueelliset vastuumuseot toimivat mahdollistajina, on Adoptoi monumentti -toiminta, jossa yksityishenkilöistä muodostuva yhteisö tai yhdistys voi ottaa hoidettavakseen kulttuuriperintökohteen. Tavoitteena on kannustaa kansalaisia omaehtoiseen kulttuuriympäristön hoitoon. Kohteet voivat olla arkeologisia muinaisjäännöksiä, rakennuksia tai muita kulttuuriperintökohteita.¹¹⁸ Kauttuallakin on yksi adoptoitu kohde, Kauttuan vanhan kylän paikka, jonka on adoptoinut Euran työllisyyspalvelut¹¹⁹. Rakennusperinnön suojelussa kansalaistoiminnalla voi olla yllättävänkin suuri vaikutus, ja joskus käy niin, että *bottom up* -toiminnalla saadaan vaikutettua viranomaisiin, asiantuntijoihin ja lopulta päättäjiin jonkin kulttuuriperintökohteen suojelemiseksi tai ylipäätään tunnustamiseksi kulttuuriperinnöksi. Ensimmäinen rakennus, joka on kansalaistoiminnan kautta saatu Suomessa säästettyä, oli Tampereen kauppahallin virastotalo 1970- ja 1980-luvuilla. Rakennusta ei kuitenkaan ole virallisesti suojeltu tähän päivään mennessä.¹²⁰

115 Niukko 2012, 75–77.

116 Niukko 2012, 77–78.

117 Niukko 2012, 79.

118 Ks. <ymparistonyt.fi/adoptoi-monumentti/>.

119 Ks. <adoptoimonumentti.fi/kauttuan-vanhan-kylan-paikka-50010047/>.

120 Wikipedia 2021, <fi.wikipedia.org/wiki/Tampereen_kauppahallin_virastotalon_suojelukiista>.

2.5 MUITA RAKENNUSTEN ARVONMUODOSTUKSEEN OSALLISTUVIA TAHOJA

Viranomaisten ja asiantuntijoiden sekä yksityishenkilöiden (asukkaat ja muut ”maallikoiksi” laskettavat) lisäksi olen havainnut olevan myös muita tahoja, jotka arvottavat rakennusperintöämme epäsuorasti, ehkä tahattomastikin. Näitä ovat esimerkiksi vanhojen rakennusten parissa työskentelevät eri rakennusalojen ammattilaiset, esimerkiksi vaurio- ja kuntokartoittajat, saneeraus- ja korjausrakentamisyrietykset sekä rakennusosia ja -materiaaleja valmistavat ja myyvät yritykset, esimerkiksi rautakauppaketjut sekä ikkuna- ja kattomateriaalien valmistajat ja asentajat. He voivat lähestyä vanhan talon omistajaa puhelimitse tai kulkemalla ovelta ovelle, tai talonomistaja voi ottaa heihin yhteyttä houkuttelevan tarjouksen vuoksi. Toisinaan kiinteistönomistajalle annetaan ymmärtää, että jokin rakennusosa ”on tullut elinkaarensa päähän”, vaikka todellisuudessa (ainakin rakennusrestauroijan näkökulmasta) se olisi vielä korjattavissa. Tällainen ajatustapa on myös kiertotalousajattelun kannalta epäsuotuisaa, sillä siihen liittyy monesti väite mittavien korjaustoimenpiteiden tarpeesta mahdollisesti nykyaikaisin, luonnonvaroja kuluttavin materiaalein. Ekologista on tehdä mahdollisimman vähän. Kuntoarvioita tekevät yritykset tekevät työnsä kautta tietynlaista arvottamista, ja esimerkiksi uudenaikaiseen rakennustekniikkaan perustuvat korjaustapaohjeet voivat olla jopa tuhoisia vanhojen rakennusten kohdalla. Tampereella nousi pienimuotoinen kohu keväällä 2016 Haarlan palatsin ikkunoista, kun suojellun rakennuksen uusi omistaja vaihdatti vanhat puuikkunat uusiin puu-alumiini-ikkunoihin, ja aluksi vielä vahingossa puitejaoltaan vääränlaisiin. Tapaus herätti aiheellista keskustelua arvokorjausten korjaamisesta, etenkin kun kaupunkikuva-arkkitehdin mukaan tärkeintä on rakennuksen *näyttävän* entisen kaltaiselta säilyttämällä ikkunoiden vanha puitejako.¹²¹ Tästä päästäisiin pitkään keskusteluun autenttisuudesta ja integriteetistä.

Lisäksi ajattelen, että media osallistuu jonkin verran rakennusperinnön arvottamiseen. Aamulehdessä vuonna 2019 ollut juttusarja vanhojen talojen ongelmista vuosikymmenittäin on tästä yksi esimerkki. 1940-luvun taloista kertovassa jutussa ei puhuta rakennusten historiallisista tai rakennustaiteellisista arvoista mitään, jolloin nimenomaan ”ongelmakohdat” painottuvat. Tullaan ikään kuin luoduksi kuvitelma, että 1940-luvun talot ovat lähtökohtaisesti ongelmaisia, jolloin ainakin taloudellinen arvo saattaa olla heikko. Mielestäni vastaavissa lehtijutuissa olisi hyvä ottaa haastateltavaksi myös pitkän linjan perinnerakentamisen alan ammattilainen insinööri-taustaisen vauriokartoitusyrityksen edustajan lisäksi. Tässä juttusarjassa tosin tähdennettiin, että kaikissa aikakauden rakennuksessa ei ole ongelmia, ja että ongelmat liittyvätkin usein myöhemmin lisättyihin materiaaleihin (lähinnä muovi) ja rakenteisiin (esim. pesutilojen lisäämisen kautta). Mutta median valta on suuri ja näkyvä, ja mielestäni arvokeskustelu loistaa poissaolollaan remonttiohjelmien täyttäessä television lähetysaikaa. Aura Kivilaakso pitää tärkeänä kult-

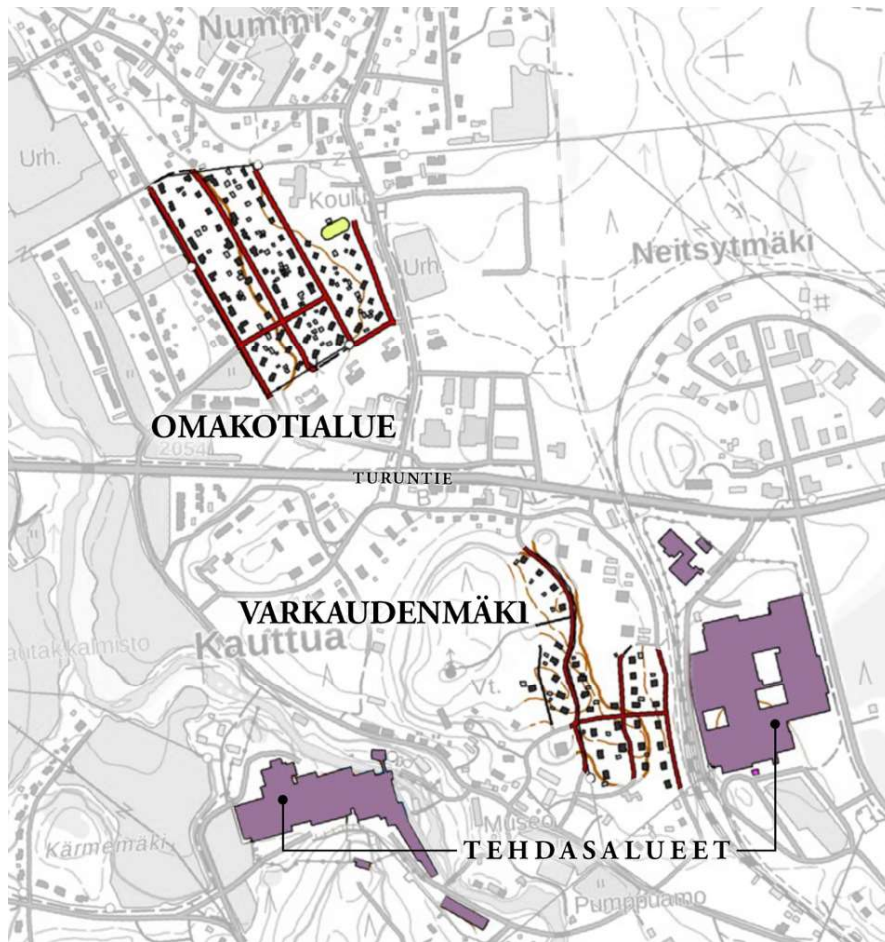
121 Lehtinen, Juha 12.4.2016, <www.aamulehti.fi/kotimaa/art-2000007530609.html>.

Kuva 10 Ellilä, Tiina: ”Nämä ovat 1940-luvun talon tyypilliset ongelmat.” Juttusarjasta Vuosikymmenen talot. Aamulehti 11.6.2019.

tuuriympäristöasioista puhumista julkisuudessa. Toimittajat haluavat ottaa kantaa työnsä kautta, ja pitävät itseään vaikuttajina. Nykyjournalismin reaaliaikaisuudessa ja nopeatempoisuudessa on kuitenkin vaarana historiallisen perspektiivin kaventuminen. Kivilaakso kannustaa asiantuntijoita puhumaan medialle vakuuttavasti mutta lähestyttävästi ja perustaen argumenttinsa faktatietoihin, eikä ainakaan torjumaan haastattelupyyntöjä, jolloin ääneen saattaakin päästä joku asia vähemmän tunteva taho. Kivilaakso pitää kulttuuriympäristön arvopohjan vahvistamista suuren yleisön keskuudessa tärkeänä, sillä kulttuuriympäristö kuuluu kaikille.¹²² Kaikkialla mediassa, missä rakennusperintömme on näkyvissä ja siitä puhutaan, saatetaan samalla tehdä arvottamista, jota kuluttajat sitten mahdollisesti omaksuvat ja tekevät sen perusteella valintoja. Kulttuuriperinnön arvottamista koskevien tekstien suhteen on ainakin muistettava lähdekriittisyys.

Arvottamista tekevät paitsi viralliset, julkiset instituutiot, joiden lisäksi ”bottom up” -kulttuuriperintöprosesseja käynnistävät yksityishenkilöt. Näiden lisäksi on muita tahoja, joilla on valtaa käsitellä ja tehdä ”toisten omalle” kulttuuriperinnölle mitä haluavat, koska sitä ei ole suojeltu, ja he omistavat sen. Tähän kategoriaan kuuluvat kiinteistönomistajat, mahdollisesti yritykset. Taloudelliset arvot voittavat valitettavan usein.

Kuva 11 Kauttuan Omakotialueen ja Varkaudenmäen sekä tehtaiden sijoittuminen kartalle. Karttapohja: Karttatiimi, Euran karttapalvelu. Kuvavuokaus: Liina Luoma

3 INSTITUTIONAALINEN ARVONMUODOSTUS OMAKOTIALUEELLA JA VARKAUDENMÄESSÄ

Käyn tässä luvussa aluksi läpi Omakotialueen ja Varkaudenmäen historiaa ja taustoitan sitä, miten tarve näille asuinalueille ylipäättään syntyi, ja miten ne on rakennettu. Alueiden historia liittyy olennaisesti siihen, miten niitä on myöhemmin arvoitettu esimerkiksi rakennusinventoinneissa, ja miten historia näkyy myöhemmässä maankäytössä ja kaavoituksessa.

3.1 A. AHLSTRÖM OSAKEYHTIÖ JA KAUTTUAN TEHDASYHDYSKUNNAN SYNTY

Nykyisen Kauttuan tehdasyhdyskunnan juuret ulottuvat vuoteen 1689, kun vapaaherra Lorenz Creutz perusti Kauttuan ruukin Kauttuankosken rannalle. Vuosina 1700–1873 ruukkia hallinnoi Timmin ja Falckin suvut.¹²³ Antti Ahlström (1827–1896) osti Kauttuan ruukin vuonna 1873 Kauttuan viimeiseltä ruukinpatruuna Oscar Falckilta. Ahlström siirtyi pikkuhiljaa metsäteolli-

¹²³ *Kauttuan ruukki- ja paperitehdasyhdyskunta*, Museoviraston verkkosivut 2009, <www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=912>.

suuteen aloittaen sahateollisuudesta ja jatkaen puunjalostuksella, josta tuli yhtiön keskeisin toimiala. A. Ahlström Osakeyhtiö perustettiin vuonna 1907, ja sen johtajaksi nimitettiin Ahlströmin vanhin poika Walter Ahlström (1875–1931). Hän jatkoi isänsä suunnitelmia ja aloitti puuhioke- ja paperitehdastoiminnan, ja paperiteollisuudesta tuli yhtiön pääasiallinen toimintamuoto. Walter Ahlströmin seuraajaksi tuli vuonna 1932 Harry Gullichsen (1902–1954). Kauttualla Frejvid Borgista tuli paikallisjohtaja vuonna 1934, ja 1930-luvun lopulla hän aloitti paperitehtaan tuotteiden jalostamisen. Tämän myötä koko Kauttuan tehdasyhdyskunta laajeni ja muuttui nopeasti. Paperitehtaan perustamisen jälkeen Kauttualle tuli lisää työväestöä. Syntyi uusia työtehtäviä, mikä eriytti työläiset ja toimihenkilöt toisistaan. Työtehtävät olivat myös vahvasti sukupuolittuneita: naisten työ oli monesti jälkikäsitteeseen liittyvää, kun taas miehet käyttivät koneita. Uusille työntekijöille tarvittiin luonnollisesti myös asuntoja, mikä merkitsi yhdyskunnan laajenemista heti paperitehtaan perustamisen jälkeen.¹²⁴

3.2 KAAVOITUS JA RAKENTAMINEN KAUTTUALLA 1920–1940-LUVUILLA

Työläisasuntojen kehityssuunta oli ollut Kauttualla parempi jo pidemmän aikaa 1920-luvulle tultaessa: monimuotoisuutta, neliöitä ja piha-alueita oli kasvatettu jo 1900-luvun alusta alkaen rakennetuissa asunnoissa. Vuosina 1906–1912 rakennettiin muun muassa Keittiömäen ja Juudanmaan asuinalueet. Monipuoliseen asumiseen ja erilaisiin vapaa-ajan toimintoihin tarkoitettujen rakennusten lisääntyessä alkoi syntyä aluekaavoittamisen tarve. Myös yhdysrautatie henkilö- ja tavaraliikennettä varten avattiin vuonna 1912. 1920-luvulta alkaen alettiin rakentaa omia yksityistaloja virkailijoille, ja noihin aikoihin yhdyskunnassa alkoi olla jo selvät alueet työläisille ja muille toimihenkilöille – statuksen mukaan eriytetysti. Kaavoitustarpeen synnyttyä ensimmäisen asemakaavaehdotuksen Kauttuan tehdasyhdyskunnalle laati arkkitehtitoimisto Borg, Sirén, Åberg vuonna 1920. Suunnitelma oli aikakaudelle tyypillisen monumentaalinen urheilukenttineen ja lukuisine julkisine tiloineen. Kaavassa oli myös laajoja puistoalueita sekä hyötyviljelyyn tarkoitettuja alueita lähellä jokea. Tämän kaavaehdotuksen toteuttamisesta luovuttiin, mutta vain osittain, sillä sen luomia suuntaviivoja mukailtiin jonkin verran myöhemmin. 1930-luvun lopulla kaavoituksella ohjattiin paitsi yhdyskuntarakennetta ja maankäyttöä, myös asumisen tapoja. Eri-tyisesti työläisten asumisessa yksilöllisyys lisääntyi yhdenperheentalojen kaavoituksen myötä.¹²⁵

Kauttualle perustettiin uusi paperinjalostamo Euran Paperi vuonna 1937, minkä vuoksi tarvittiin

124 Korvenmaa 1989, 50–74.

125 Korvenmaa 1989, 74–89.

asuntoja. Uuden paperijalostamon¹²⁶ rakentaminen 1941–1942 aiheutti vielä lisää tehdasyhdyskunnan väkimäärän kasvua sekä alueen jakautumisen ja laajenemisen kahteen painopisteeseen: vanha ruukinalue jäi joen länsirannalle kun uusi tehdasalue rakentui itään (ks. kuva 11). Näiden väliselle harjulle alettiin rakentaa asuntoja. Varkaudenmäki sijaitsee juuri tällä tehtaiden väliin jäävällä alueella. Paperitehtaalla alettiin sodan aikana valmistaa korviketavaroita, mikä tarkoitti myös lisätyövoiman palkkaamista. Työntekijöitä oli vuonna 1943 jo yli 600, joista suurin osa naisia miesten ollessa sodassa. Sodan jälkeen Ahlströmin tehtaalle tarvittiin lisää toimihenkilöitä. Heitä houkuteltiin paikkakunnalle asuntoedulla, mikä tarkoitti yhä kiihtyvää, kaavoituksella ohjattua asuntotuotantoa. Sodan loputtua asuntotuotanto jatkui Kauttualla. Myös Omakotialueen yhdenperheen työläistalojen rakentaminen jatkui 1940-luvulla, mutta O.H. Tuomisen 1930-luvulla suunnitteleman talotyypin syrjäytti A.H. G. Aspelinin suunnittelema, edellistä suurempi ja estetiikaltaan ajanmukaisempi talotyyppi, jossa oli keittiön lisäksi kaksi asuinhuonetta. Hirsirakenteesta luovuttiin kiihtyvän asuntotuotannon myötä, ja pientaloteollisuudessa alettiin käyttää rankorakennetta, joka oli ”uutta puurakennustekniikkaa”. A. Ahlström Osakeyhtiöllä oli saha sekä oma talotehdas Varkaudessa, joten asuinrakentamisen aloittaminen oli helppoa. Uusilla talonrakennusmenetelmillä toteutettiin Omakotialue (työväenalue 1937 ja 1940–1945), Varkaudenmäki (toimihenkilöalue 1942–1946), Tyttötalot (naistyöläisten asuntoja 1943), Vohlonen (työväenasuntoja 1944–1946), Harola (työväenasuntoja 1945), Kiiskinmäki (työväenasuntoja 1945–1946), sekä Lohiluoma (toimihenkilöasuntoja 1962–1963, 1964–65 ja 1970). Alueita suunnittelivat useat arkkitehdit, mutta niiden ilmeet olivat kuitenkin yhtenäiset.¹²⁷ Tehdasyhdyskunta on ollut voimakkaan hierarkkinen aina 1980-luvulle saakka¹²⁸. Asuntosuunnittelussa hierarkia näkyy asuntojen koossa, yksilöllisyydessä ja suhteessa ympäristöön. Mitä ylemmän tason työntekijä tai virkailija, sitä enemmän asunnoissa on neliöitä, pihaa ja yksilöintiä, räätälöityjä yksityiskohtia. Työläisten pientalot Omakotialueella on sijoitettu säännöllisiin riveihin, kun taas Varkaudenmäen toimihenkilötalot sijoittuvat vapaammin ympäristöönsä luonnonmuotoja mukaillen.

3.3 ALVAR AALTO JA OLAV HAMMARSTRÖM AHLSTRÖMIN LEIVISSÄ

Arkkitehti Alvar Aalto (1898–1976) teki kaavatyötä sekä kaupunkikeskustojen kehittämiseen että teollisuuden tarpeisiin, ja suunnitelmat perustuivat pitkälti toimintojen erotteluun. Aalto korosti kaavasuunnitelmissaan luonnon- ja kulttuurimaiseman arvoja, maisemaa ja maantiedet-

126 Paperijalostamo toimi aluksi väliaikaisissa tiloissa paperitehtaan vieressä, ja uusi jalostamorakennus valmistui sodan aikana (1942). Tieto Maarit Grahnilta.

127 Korvenmaa 1989, 98–107.

128 Tieto useasta eri lähteestä, mm. haastateltavilta ja Liisa Nummelinilta.

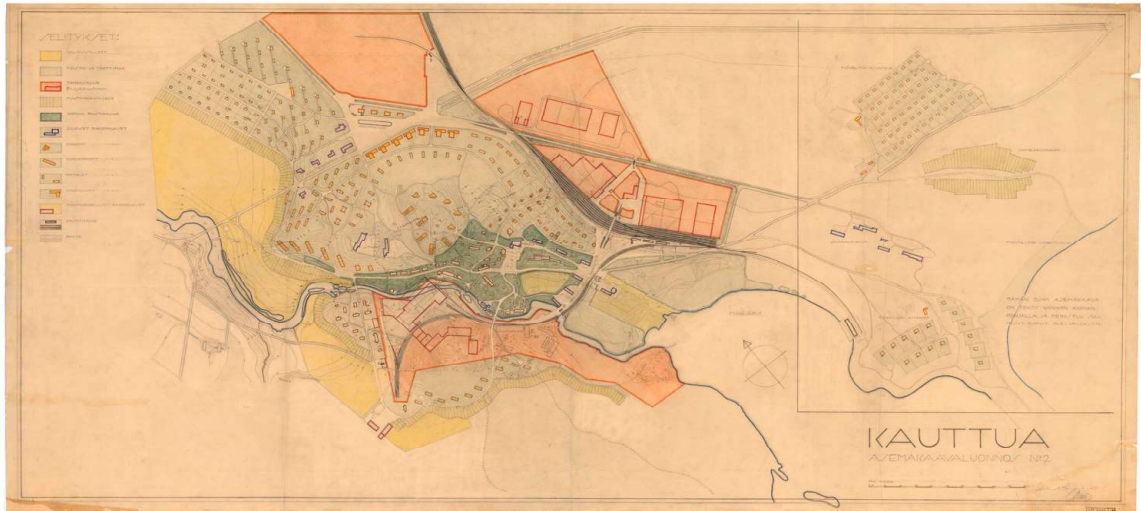

Kuva 12 Alvar Aallon suunnittelema porrastalo, myös terrassitalona tunnettu. Kuva: P. Helin / Aalto-yliopiston arkisto.

tä, ja näiden lisäksi kestäväää rakennustapaa. Monesti Aallon toimistossa suunniteltiin myös rakennukset toimeksiantona toteutetuille teollisuuden kaava-alueille. Myös Kauttuan asemakaava 1937–1946 on Alvar Aallon suunnittelema.¹²⁹ Aalto suunnitteli useita kaavoja, rakennuksia ja rakennustyyppejä Kauttuulle vuosina 1937–1938. Päämääränä oli uudistaa rakennettu ympäristö kokonaan uudenlaiseksi ja funktionalismin hengen mukaisesti katkaista siteet paikkakunnan historialliseen jatkuvuuteen. Funktionalismi oli kansainvälisesti vallitseva tyyliuuntaus ja kokonaisvaltainen ideologia 1930-luvulla, ja kansainvälinen toimija Aalto toteutti funktionalismia omassa työssään hyvin tyylipuhtaasti, mutta omalla luovalla otteellaan. Ahlström-yhtiön johtajapariskunta Harry ja Maire Gullichsen olivat uudistustoiveiden taustalla. Aalto suunnitteli heille Villa Maireaa, yksityisasuntoa Noormarkkuun. Lisäksi Aalto työsti samanaikaisesti kolme eri teollisuuspaikkakunnan asuinalueita: Kauttuan lisäksi hän suunnitteli Sunilan asuinalueita lähellä Kotkaa, ja Inkeröisten aluetta. Rakennuttajana toimineen Ahlströmin antamat hyvin vapaat kädet yhdistettynä vaihteleviin maastonmuotoihin antoi Aallon luovuudelle tilaa. Alvar Aallon rohkeat ja kunnianhimoiset suunnitelmat eivät lopulta ehtineet toteutua kuin yhden rakennuksen, porrastalon (tai *terassitalon*), osalta vuonna 1938. Porrastalon lisäksi jyrkkään mäenrinteeseen suunniteltua kerrostaloa, rivitaloja ja yhdenperheen taloja ei ehditty toteuttaa, kun rakentaminen jouduttiin keskeyttämään sodan vuoksi. Aallon suunnitelmista poiketen porrastalosta ei tullutkaan esikuvaa Kauttuan asutukselle, koska sodan jälkeen Ahlström käynnisti oman, tehdasmaisen puutalotuotannon. Sota- ja pula-aika myös vaikuttivat materiaalivalintoihin. 1940-luvun asuinrakentaminen perustui puuhun, eikä betoniin ja tiileen. Vuonna 1943 Alvar Aallon toimisto laati yleiskaavan ohjaamaan Kauttuan kasvavan tehdasyhdyskunnan asuinrakentamista ja sosiaalisten toimintojen sijoittelua olemassa olevien tehdasmiljöiden lomaan. Kaavaa käytettiin lopulta suuntaa antavana.¹³⁰

129 *Kaupunkisuunnittelun uranuurtajia, opettajia ja vaikuttajia 1900- luvun jälkipuolelta*, 2018.

130 Korvenmaa 1989, 89–97.

Kuva 13 Aallon toimiston laatimasta Kauttuan asemakaavaaluonnoksesta erottuu hyvin arkeen ja tehdastoimintaan eriytetyt toiminnot. Asemakaava ei toteutunut tällaisenaan, mutta loi raamit maankäytölle ja yhdyskunnan kasvu-suunnille aina 1960-lukuun saakka. Kuva: Alvar Aalto -museo.

Alvar Aallosta oli 1930-luvun aikana tullut yhtiön luottoarkkitehti, ja yhteistyö jatkui 1940-luvulla. Porrastalon suunnittelun kautta syntynyt tiivis yhteys Ahlströmiin merkitsi Alvar Aallolle jatkossa töitä puunjalostusteollisuuden kanssa. 1930-luvun suunnitelmien joukossa on useita Aallon ja hänen toimistonsa suunnitteleamia, 1940-luvulla valmistuneita kohteita, joista yksi on Varkaudenmäki. Aallolla oli auktoriteettia ja vaikutusvaltaa yhtiön profiilin uudistamisessa. Hänen tyyliinsä ja ideansa sopivat Gullichsenin teknokraattiseen yhteiskuntanäkemykseen, jonka mukaan suurten yritysten tehtävänä oli toimia yhteiskunnallisina uudistajina erityisesti sosiaalisten parannusten, kuten asumisen kehittämisen, kautta.¹³¹

Aallon seuraajaksi A. Ahlström Osakeyhtiön luottoarkkitehdin asemaan tuli Olav Hammarström (1906–2002), joka oli jo aiemmin toiminut aluesuunnitelma-arkkitehtina ja rakennustarkastajan virassa Kokemäenjokilaaksossa. Hammarström suunnitteli Kauttuulle muun muassa paperitehtaan laajennuksen (1946–1947) sekä useita asuinrakennuksia, joista monet ovat Varkaudenmäen toimihenkilötaloja, ja perustuvat Aallon toimiston A-talotyyppeihin. Aallon lähipiiriin niin ikään kuuluneet arkkitehdit Paul Bernoulli-Vesterä ja Henno Kamppuri osallistuivat Varkaudenmäen talojen piirtämiseen tehden niihin jonkin verran yksilöllisiä muutoksia. Rakennuspiirustukset ovat näin ollen näiden suunnittelijoiden nimissä. Alueen ilme pysyi useamman suunnittelijan kynän jäljestä huolimatta yhtenäisenä, koska kaikki piirustukset perustuivat A-talojärjestelmään.¹³²

¹³¹ Korvenmaa 1989, 96–97 ja Hakala-Zilliacus 2019, 64.

¹³² Hakala-Zilliacus 2019, 61–67.

Kuva 14 Omakotialueen ilmakuvasta 1950-luvulta näkyy hyvin alueen yhtenäisyys sekä työläistalojen pihojen avoimuus. Pensasaitoja ja tonttirajoja ei juuri ollut. Myöskään ”känstätaloja” ei vielä tässä vuoden 1955 vuoden kuvassa näy. Oikean alareunan kolme taloa ovat Kauttuan vuoden 1946 asuntonäyttelytalot. Kuva: EKK/KTM/PH.

3.4 OMAKOTIALUE

Kauttuan Omakotialue on maakunnallisesti merkittävä kohde, joka kuuluu Kauttuan teollisuus-historiaan ja -perintöön. Asuinalue rakennettiin ajalle tyypillisesti harvahkoon mäntymetsään, rajautuen pellonreunaan. Alue kuului A. Ahlström Oy:n omistaman Tapolan tilan maihin. Väli-tien länsipuoli lohkottiin tonteiksi vuonna 1941, ja loput 1940–50-luvulla rakennetut tontit 1948.¹³³ Taloja rakennettiin neljään riviin, joista ensimmäisessä oli työntekijöitten omistusasuntoja.¹³⁴ A. H. Gunnar Aspelinin Omakotialueen (tuolloin nimenä oli Mikolanvainio) palstoitussuunnitelma vuodelta 1936 muistuttaa Helsingin Puu-Käpylän asemakaavaa. Asuinalue on rakennusten, aitojen ja istutusten avulla jäsenelty säännönmukaiseksi. Maanmittausinsinööri J. E. Ojama kuitenkin muokkasi Aspelinin suunnitelmaa hieman yksinkertaisemmaksi, ja irrotti sen joen-rannasta. O. H. Tuomisen suunnittelema yhdenperheentaloja alettiin rakentaa Omakotialueelle vuonna 1937, mutta alue valmistui vasta 1940-luvun puolella. Vaihtelevat istutukset yksilöllis-tivät näiden tonttien pihvoja, ja pensasaidat rajasivat tontit yhtenäisestä ympäristöstä.¹³⁵ Pellolta varattiin Omakotialueen asukkaille puutarhaviljelypalstat, koska tontit olivat verrattain pieniä.¹³⁶

¹³³ Hesso 2013a, 10.

¹³⁴ Helander, Pekka 1993, 121.

¹³⁵ Korvenmaa 1989, 88–89 ja Hesso 2013a, 10.

¹³⁶ *Kauttuan asuntonäyttely elokuussa 1946*, 3–4.

Kuva 15 Omakotialueen asemakaavasuunnitelma vuodelta 1946 Kauttuan asuntonäyttely -esitteessä ja karttaote vuodelta 2019 Museoviraston karttapalvelusta. 1946 vuoden asemakaava ei toteutunut sellaisena, kuin se on tässä esitetty, esim. alueen länsipuolella näkyviä viljelypalstoja ei koskaan tullut. Kauttuan koulu ei näy tässä vuoden 1946 piirustuksessa, vuoden 2019 kuvassa se on jo laajennuksineen. Tyttötalot on purettu alueen eteläkärjestä. Kuvamuokkaus: Liina Luoma.

Näitä puutarhapalstoja ei kuitenkaan koskaan toteutettu ¹³⁷. *Kauttuan asuntonäyttely elokuussa 1946* -esitteessä kerrotaan, että Ahlström-yhtiöllä oli tarkoitus myydä tontteja työntekijöilleen, mutta sota keskeytti yksityisen rakennustoiminnan. Näinpä yhtiön ei auttanut muu kuin alkaa rakentaa itse alueelle, jolle oli vuoteen 1938 mennessä noussut kymmenisen taloa mallitalo (1h+k) mukaan lukien. Ahlström oli järjestänyt aiemmin jo ainakin yhden asuntonäyttelyn Noormarkussa, ja jatkoa oli tarkoitus tulla Kauttuan näyttelyinkin jälkeen yhtiön työllistämällä paikkakunnilla. ¹³⁸ A. Ahlström Oy tuotti taloja hyvin omavaraisesti, sillä puutavara saatiin yhtiön omista metsistä ja elementit valmistettiin Varkauden talotehtailla. Lisäksi paikallisista rakennusmiehistä saatiin työvoimaa ja osaamista talojen pystyttämiseen. Asukkaat saivat vuokrata asuntoja näistä taloista sosiaalitoimiston kautta, ja vuokra oli ilmeisesti vain nimellinen. ¹³⁹

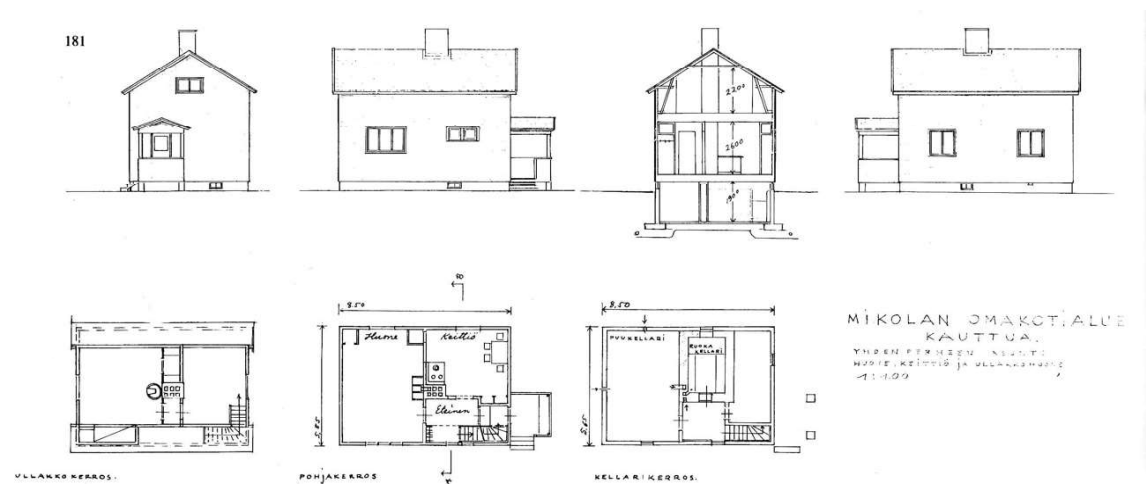
3.4.1 Omakotialueen talotyypit

Rakennusmestari O. H. Tuominen suunnitteli ensimmäisen yhden huoneen ja keittiön sekä ullakkohuoneen käsittävän talotyypin Omakotialueelle. Tuomisen talotyyppi edustaa tyyllisesti

¹³⁷ Haastattelut marraskuussa 2021.

¹³⁸ *Kauttuan asuntonäyttely elokuussa 1946*, 3.

¹³⁹ Euran kunnan verkkosivut, *Kauttuan koulu ja Omakotialue*, <www.eura.fi/kulttuuri-ja-vapaa-ai-ka/kulttuuri/euran-100-helmea/kauttuan-koulu-omakotialue/>. (9.3.2021).

Kuva 16 Omakotialueen perustalotyyppi, jossa on yksi huone, keittiö sekä yläkerrassa huone. Talotyyppin on suunnitellut A. H. Gunnar Aspelin vuonna 1940. Tätä talotyyppiä on esimerkiksi Harjutiellä. Kuva Pekka Korvenmaan kirjasta *Kauttua – Tuotanto ja ympäristö 1689–1989* (1989, 104).

vielä 1930-lukua. Talotyyppissä havaittiin epäkohtia, joita korjailtiin vuosien varrella, ja tietävästi viimeisimmän talotyyppin piirustukset laati arkkitehti Olav Hammarström vuonna 1945.¹⁴⁰ Alueen inventoinnin mukaan ensimmäiset rakennukset olisi rakennettu Välitien länsipuolelle. Välitien itäpuolella sijaitsevat Harjutie ja Pistokuja rakennettiin seuraavaksi. Niiden talotyyppi on inventoinnin mukaan A. H. Gunnar Aspelinin vuonna 1940 suunnittelema, ja edustaa selvästi uutta tyyliä.¹⁴¹ Korvenmaan mukaan Aspelinin tyyppitalo oli aiempaa talotyyppiä tilavampi ja ulkoasultaan ajanmukaisempi.¹⁴² Omakotialueen tyyppitalot ovat rankorakenteisia ja ulkovoiri oli alun perin joko pystyrimalautoitettu (Tuomisen talot, kuva 17) tai vaakalautoitettua veitsiponttia (A. H. Gunnar Aspelinin talotyyppi, kuva 18). Taloissa oli satulamallinen tiilikatto ja ulkoneva avokuisti, jossa oli myös satulakatto. Ikkunat olivat kaksipuitteiset ja pystyjaolliset, paitsi Tuomisen 1930-luvun taloissa oli nähtävästi vielä pieniruutuiset ikkunat. Taloissa oli puu- ja ruokakellarit ja puilla toimiva keskuslämmitys (ks. kuva 32).

Vuoden 1946 asunonäyttelyssä esiteltiin kolme rakennusta, jotka erosivat toisistaan lähinnä huonejaon, toimintojen ja huoneiden lukumäärän perusteella. Talo n:o 1 (3 h + k) oli tarkoitettu peräti 7-henkiselle perheelle, talo n:o 2–4-henkiselle perheelle, jossa on teini-ikäinen lapsi. Talo n:o 3 oli ajateltu yksilapsisen perheen yhden huoneen ja keittiön asunnoksi, jossa ullakko ei ollut käytössä. Ulkomitoiltaan ja -muodoltaan rakennukset olivat kuitenkin saman kaltaiset. Asunonäyttely pidettiin näissä Olav Hammarströmin vuonna 1945 suunnittelemissa taloissa. Rakennuksia on vuonna 1946 ollut 60 kappaletta. Ilmeisesti alueen rakentamisessa ja sopivan talotyyppin ke-

140 *Kauttuan asunonäyttely elokuussa 1946*, 3.

141 Hesso 2013a, 10.

142 Korvenmaa 1989, 104.

Kuva 17 Omakoti-alueen "mallitalo" vuodelta 1937 O. H. Tuomisen suunnitelman mukaan. Tämä tyyppitalo edustaa vielä klassismin ajan arkkitehtuuria mm. pieniruutuisine ikkunoineen. Talo sijaitsee edelleen Harjutien koillispäässä, tosin sitä on laajennettu ja ulkoasua modernisoitu. Kuva: EKK/KTM, tuntematon kuvaaja.

Kuva 18 Graafikko, taidemaalari Antti Niemisen (1924–2007) maalaus Välitie 220:sta. Maalaus on vuodelta 2000. Kuva haastateltavan arkistosta.

hittämisessä oli ollut jonkin verran vaikeuksia.¹⁴³ Inventoinnin mukaan erityisesti Vierto-, mutta myös Harju- ja Keskitiellä on mahdollisesti kolmatta talotyyppiä, jotka edustavat myöhäisempää, 1950-luvun alun rakennustyyliä.¹⁴⁴ Nämä saattavat kuitenkin olla alun perin työnjohtajille tarkoitettuja tyyppitaloja, joihin Ahlström ilmeisesti rakennutti ”käsän” jo varhain 1950-luvulla¹⁴⁵.

3.4.2 Ulkorakennukset

Kaikilla pihoiilla on ollut ulkorakennukset, joissa oli 1960-luvulle saakka käymälät sekä ainakin 1970-luvulla öljylämmityksen yleistyttyä niissä säilytettiin öljytynnyriä.¹⁴⁶ Ulkorakennuksia on ollut vähintään kahta eri tyyppiä. Aspelinin tyyppitalojen yhteydessä oli neljän perheen yhteinen ulkorakennus, joka sijaitsi tonttien rajalla. Näissä oli aumakatto, ja ulkovuori oli veitsiponttia. Toinen ulkorakennustyyppi oli muodoltaan pitkänmallinen ja kapea, ja siinä oli harjakatto. Alkuperäisiä ulkorakennuksia on ollut inventoinnin aikaan, vuonna 2013 jäljellä enää muutamia.¹⁴⁷ Niitä onkin saanut purkaa haastateltavan mukaan ainakin vielä 1980-luvulla:

Kuva 19 Aumakattainen ulkorakennus Harjutiellä talvella 2021. Kuva: Liina Luoma.

”Sillon ku nää myytiin, ni mä muistan sen ku täs oli semmost kalabaliikkii sillo, ni nää asukkaat ketkä osti nää talot, ni sai itte päättää, mitä noille rakennuksil tehdään. Ja tässä asu semmosii ihmisii jotka päätti nää säilyttää, et esimerkiks tos (...) oli tommonen samanlainen, oliko sit kahden vai neljän perheen, tommonen, ni yks niist neljäst päätti, et se puretaan, ni se purettii.”¹⁴⁸

143 *Kauttuan asuntonkäyttely elokuussa 1946*, 3–11.

144 Hesso 2013a, 10.

145 Haastateltava O/6 ja valokuvat.

146 Haastateltava O/6.

147 Hesso 2013a, 10.

148 Haastateltava O/6.

3.4.3 Omakotialueen kaavatilanne

Omakotialueella on voimassa vuonna 2016 voimaan tullut Euran keskustan osayleiskaava¹⁴⁹ ja Kauttuan keskuksen muutosasemakaava samalta vuodelta¹⁵⁰. Osayleiskaavassa Omakotialue on merkitty ”valtakunnallisesti ja/tai maakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi”. Lisäksi alueelle on liitetty merkintä ”arvokas rakennus tai rakennusryhmä”, sekä seuraava ohjeistus:

”Arvokkaan rakennuskannan säilyminen on suotavaa. Aluetta tai kohdetta koskevan toimenpiteen tai suunnittelun tulee olla kokonaisuuden säilyttämistä turvaavia. Rakennuksissa suoritettavien muutos- tai korjaustöiden tulee olla sellaisia, että rakennusten rakennustaiteellisesti ja/tai taajamakuvan kannalta merkittävä luonne säilyy. Uudisrakentaminen on sovitettava huolella kulttuuriympäristön ominaispiirteisiin. Kohdetta tai aluetta koskevista suunnitelmista ja toimenpiteistä on pyydettävä museoviranomaisen lausunto. Merkinnällä on osoitettu osayleiskaavan yhteydessä laaditun rakennusinventoinnin mukaiset paikallisesti arvokkaat B-luokan kohteet.”

Tämän jälkeen on lista, jossa on mukana Kauttuan Omakotialue. On tärkeää, että kaavaselostuksessa vaaditaan pyytämään museoviranomaisen lausunto ennen toimenpiteisiin ryhtymistä. Tämä lievempi suojele siis tarkoittaa, että rakennusten säilyminen on *suotavaa*, mutta purkamista ei periaatteessa ole kaavassa kielletty. Kauttuan koulu on suojeltu A-luokan kohteena, ja jostain syystä sen kanssa samaan alueeseen on liitetty Omakotialueelta neljä tonttia, joista yhdellä on kunnan omistama, huonoon kuntoon päässyt Aspelinin tyypitalo, ja yhdeltä tontilta on talo purettu ja paikalla on nyt koulun asfaltoitu urheilukenttä, talvisin jääkiekkokaukalo.

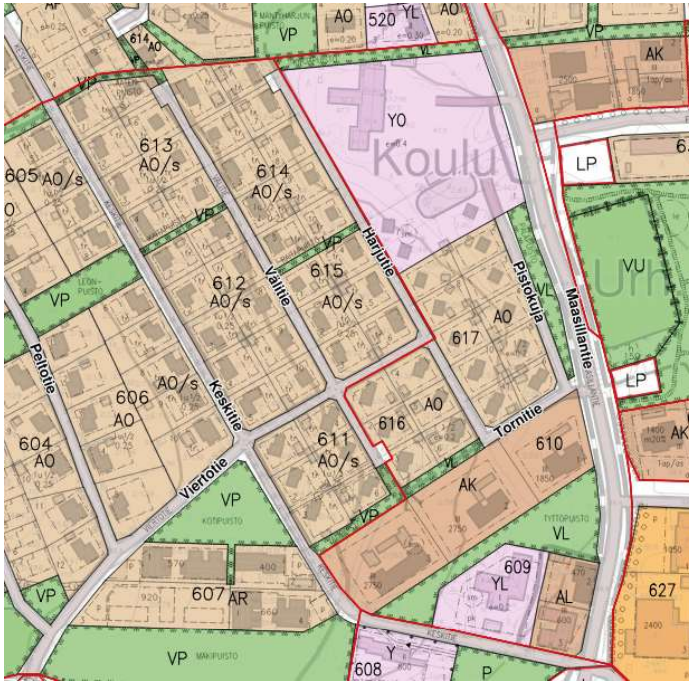
Asemakaavassa rajausta poikkeava osayleiskaavasta: Omakotialueen kaksi korttelia, yhteensä peräti 16 tonttia alueen kaakkoisnurkasta, on jätetty ilman suojelemerkintää (/s). Niillä on edelleen voimassa Kauttuan keskuksen rakennuskaavan muutos vuodelta 1982, ja kortteleilla on tavanomainen AO-merkintä¹⁵¹. Omakotialueen yhtenäisyys on jostain syystä näin ollen asemakaavalla rikottu. Alueen pohjakaava on säilynyt, kuten inventoinnissa todetaan¹⁵². Muilla kortteleilla on merkintä AO/s, joka selostuksen mukaan tarkoittaa seuraavaa:

149 Hyväksytty 19.4.2016.

150 Hyväksytty 23.5.2016.

151 Erillispientalojen korttelialue.

152 Hesso 2013a, 10.

Kuva 20 Omakotialueen kaavatilanne vuonna 2021. Kartta: Euran kunnan karttapalvelu, <paikkatieto.sweco.fi.>

”Erillispientalojen korttelialue. Alueen kulttuurihistoriallisesti merkittävä rakennuskanta ja ympäristö tulee säilyttää. Uudisrakentaminen ja rakennuksissa suoritettavat korjaus- ja muutostoimenpiteet sekä muut ympäristöön kohdistuvat toimenpiteet tulee toteuttaa siten, että ympäristön kulttuurihistoriallinen ja/tai kyläkuvallinen luonne säilyy.”

Lisämääräyksiä on mainittu seuraavaa:

”Rakennusalan ulkopuolella olemassa olevia alkuperäisiä talousrakennuksia saa korjata ja kunnostaa, mutta ei korvata uudisrakennuksella. Alueen yhtenäisyyden säilyttämiseksi on rakennus- ja korjaustöissä noudatettava alueen erityispiirteitä tukevaa rakennustapaa. Julkisivujen verhoukseen on käytettävä peittomaalattua puuta, esim. veitsiponttilaudoitusta tai pystyrimalaudoitusta.

Kattomuoto on satulakatto, jonka katemateriaaleina voidaan käyttää pystysaumapeltiä, tiiltä tai bitumihuopaa. Tontit voidaan aidata matalana pidettävällä pensasaidalla.

Ennen rakennuslupaa tai rakennustöiden lupaa koskevan hakemuksen ratkaisemista tulee varata Satakunnan Museolle tilaisuus lausunnon antamiseen.”

Kaavaselostuksessa viitataan Euran kulttuuriympäristöohjelmaan (2011) ja kerrotaan seuraavaa:

*”Satakunnan rakennusperintö -inventointi valmistui vuonna 2005. Maakunnallisen rakennuskulttuuriselvityksen kohdevalinnan tavoitteena on, että niihin sisältyvä kulttuuriperintö voitaisiin kokea elin- ja asumisympäristön rikkautena, viihtyisyyden lisääjänä ja että ne voitaisiin siirtää tuleville polville. Selvityksessä huomioidut kohteet ja alueet on esitetty Satakunnan maakuntakaavassa kulttuurihistoriallisesti arvokkaina alueina, joiden arvot tulee huomioida suunnittelussa. Monet selvitykseen sisältyvät kohteet ovat laajoja kokonaisuuksia, joissa esimerkiksi täydennysrakentaminen on täysin luonteva vaihtoehto.”*¹⁵³

Museoviranomaiset ja muut rakennetun kulttuuriperinnön asiantuntijat ovat inventoinneissa ja selvityksissä tunnistaneet ja määritelleet Omakotialueen arvoja, ja luokitelleet alueen niiden perusteella säilytettäväksi mahdollisimman alkuperäistä muistuttavana. Käytännössä tämä ei vielä tarkoita, että näin tulisi varmasti käymään. Rakentamistapaohjeita ei alueelle ole tehty, vaikka ne mainitaankin kaavaselostuksessa. Haastatteluiden perusteella asukkaiden toive on, että sellaiset olisi olemassa.¹⁵⁴ Läheiselle Mikolanmäen asuinalueelle on tehty rakentamistapaohjeet, joiden kaltaiset voisivat toimia myös Omakotialueella. Asiaa olisi paras edistää siten, että mukana olisi jokin alueen sisäinen toimija, esimerkiksi asukasyhdistys.¹⁵⁵

3.5 VARKAUDENMÄKI

Varkaudenmäen tyyppitaloalueeseen kuuluvat Timmintie, Falckintie ja osa Creutzintiestä. Pohjolan tien talot kuuluvat kokonaisuuteen. Lännessä alue rajautuu Varkaudenmäenkujaan ja pohjoinen Creutzintie ei enää kuulu alueeseen. Alueen halki kulkee Varkaudenmäentie. Suurin osa rakennuskannasta on muodoltaan ja kooltaan vaihtelevia A-talotyyppejä, jotka oli 1940-luvulla yleisesti ottaen suunnattu ”ylemmille sosiaaliryhmille” työläisistä ylempiin keskiryhmiin asti. Näitä taloja on rakennettu muuallekin Suomeen, esimerkiksi Tampereen Nekalaan. Johtaville toimihenkilöille suunniteltiin suurempia ja yksilöllisempiä asuintaloja.¹⁵⁶

153 FCG Oy 2016, 48.

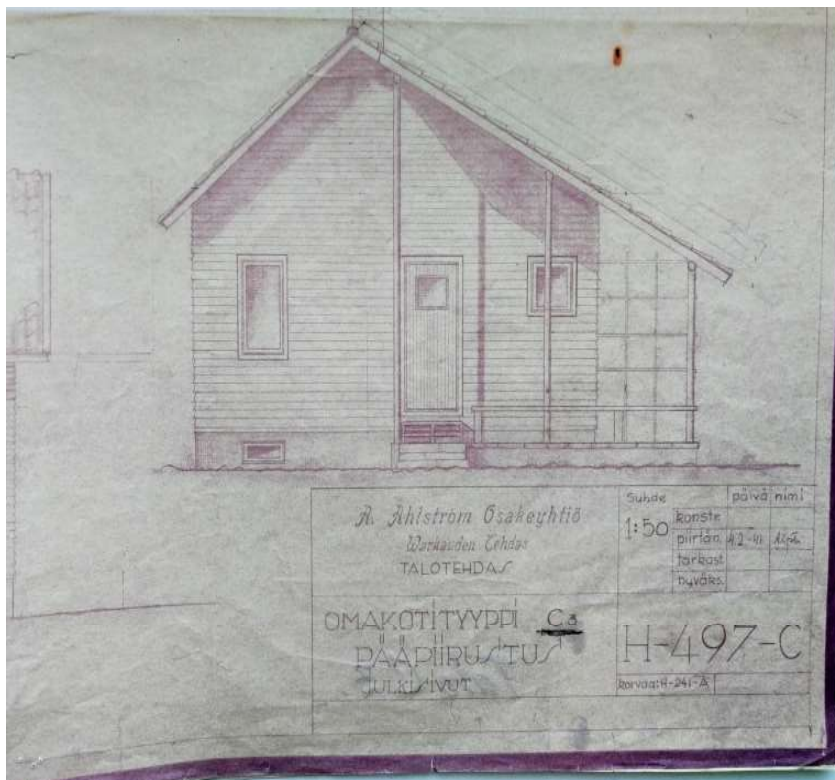
154 Omakotialueen haastattelut 2020 ja verkkokysely 2021.

155 Nummelin 8.2.2021.

156 Korvenmaa 1989, 107. A-taloista ks. myös Standertskjöld 2009, 468.

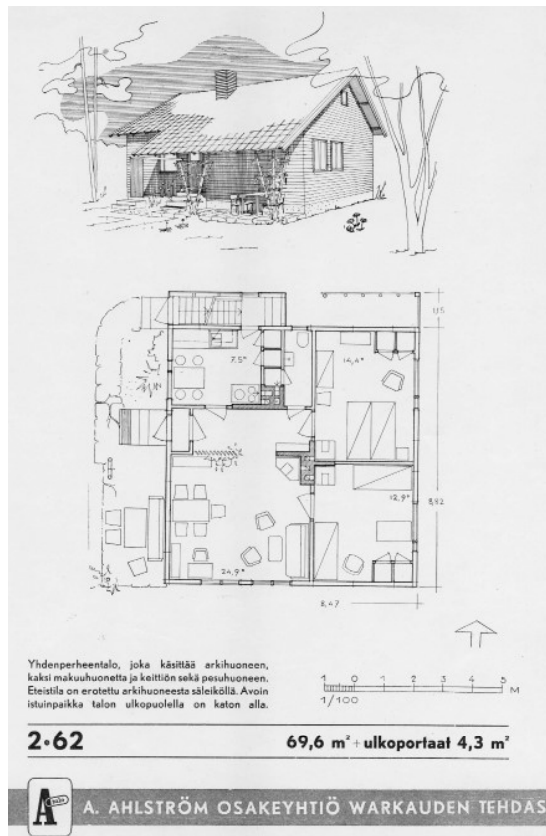
Kuva 21 Juuri valmistunut A-Tyyppitalo (tyyppi C3 III, O. H. Tuominen 1944), jonka nykyinen osoite on Timmintie 17. Kuva: Matti Pietinen, 1947. Museoviraston valokuvakokoelma.

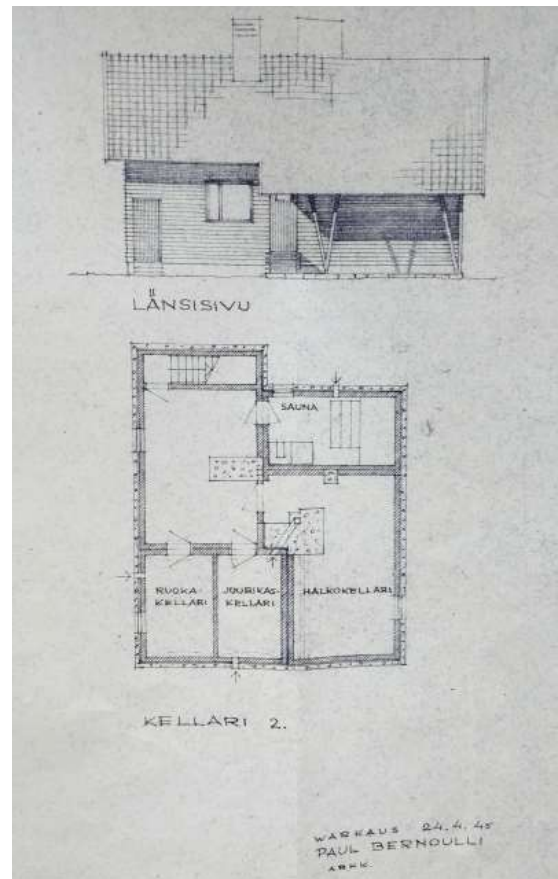
Kuva 22 Omakotityyppi C3:n pääpiirustus, julkisivu, päivätty 4.2.1941. AAOY, Noormarkku.

3.5.1 Varkaudenmäen talotyypit

Varkaudenmäessä on useata eri A-tyyppitaloa, pääasiassa C3-päätytyn¹⁵⁷ eri variaatioita. Jos nämä variaatiot lasketaan omiksi tyypeikseen, niin Ahlströmin arkistossa olevien rakennuspiirustusten perusteella talotyyppinä on seitsemän¹⁵⁸. C3 III -tyypin on piirtänyt O. H. Tuominen vuonna 1944. Tuominen on suunnitellut myös Omakotialueen ensimmäisen talotyyppin, joita on alueella 6 kappaletta. Tyyppin C3 IV:n suunnitteli Olav Hammarström vuonna 1945, ja näitä on ilmeisesti 3 taloa. Hammarström on piirtänyt ullakon portaista tarkat detaljikuvat, joihin hän on liittänyt ohjeita, kuten ”seinä paperoidaan” ja (suuren ruutuikkunan) ”kulmat pyöristetään”. Tyyppin 2.62 on piirtänyt Paul Bernoulli vuonna 1945, ja tämän talotyyppin kellariin on jo tuolloin piirretty myös sauna (ks. kuvat 23–24). Näitä taloja on Varkaudenmäessä 3 kappaletta. 2.07k-tyyppiä eli ”mestari-taloja” on 9 kappaletta. Ne sijaitsevat Varkaudenmäen pohjoispuolella Timmintiellä sekä Pohjolantiellä. Kaikkinsa A-tyyppitaloja on Varkaudenmäessä 36 kappaletta.

Kuva 23 Talotyyppi 2.62 on Paul Bernoullin vuonna 1945 piirtämä. Tätä tyyppiä edustaa Varkaudenmäessä kolme taloa. *A-talo tyyppikokoelma*, 1944.

Kuva 24 Bernoullin Varkaudenmäen talotyyppin 2.62 alkuperäispiirustus 24.4.1945. AAOY.

¹⁵⁷ Varkaudenmäen A-talotyypit ovat tyyppin C3 eri versioita (mm. Korvenmaa 1989, 106).

¹⁵⁸ 2.07k (mestari- tai Pohjola-talot), 2.62 (virkaalijatalot 423–425), C3 (418–421), 1941, C3 I (talot 431, 434, 435, 441), C3 II (talot 415, 432, 433, 436 ja 442–444), C3 III (talot 410–414, 416) ja C3 IV (talot 417, 437, 438).

3.5.2 Kaavatilanne

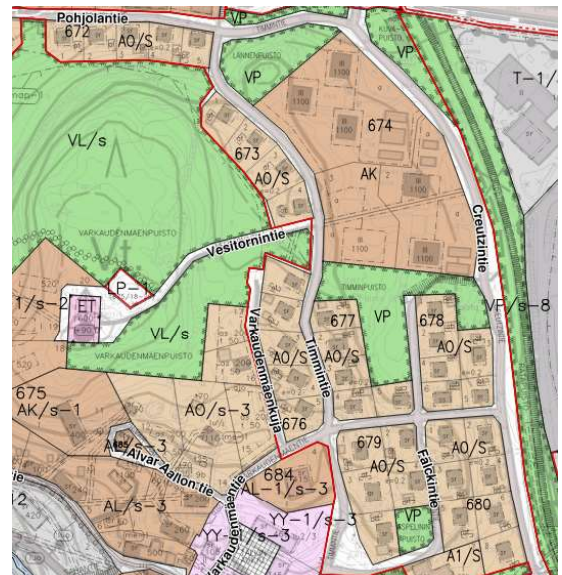
Varkaudenmäen asemakaava (entinen rakennuskaava), joka on vahvistettu 30.5.1989, on edelleen voimassa Varkaudenmäessä ja Mikolanmäessä. Kauttualle tehtiin teollisuusympäristöjen ja Ruukinpuiston osalta asemakaavamuutos 2000-luvun alkupuolella, mutta Varkaudenmäki ei kuulunut uudistusalueeseen. Vanhassa Varkaudenmäen asemakaavassa on lyhyet, jokseenkin jopa epämääräiset merkinnät. Suojelumerkinnällä /s merkityille alueille on seuraava selostus:

”Alue, jolla ympäristö säilytetään. Uudisrakennuksen sopeuttamiseen ympäristöön on kiinnitettävä erityistä huomiota. Kortteleissa 687 ja 688 on muinaismuistolain (295/63) rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä.”

Suojeltavista rakennuksista (sr-merkityt) kerrotaan seuraavasti:

”Rakennustaiteellisesti tai ympäristön säilymisen kannalta arvokas rakennus. Rakennusta ei saa purkaa, eikä siinä saa suorittaa sellaisia korjaus- tai muutostöitä, jotka turmelevat julkisivujen, vesikattojen, piippujen, kuistien, pergoloiden, kaiteiden tms. yksityiskohtien taiteellista tai historiallista arvoa.”

Tämän enempää selostusta ei löydy. Vaikka asemakaava on Varkaudenmäessä vanha, on sinne kortteliin 675 laadittu esimerkiksi rakennustapaohjeet vuonna 2005 liittyen Kauttuan uudempaan asemakaavaan. Kattavat ohjeet on laatinut arkkitehti Tuula Pöyhä, ja ne soveltuvat tarvittaessa koko Varkaudenmäen alueelle.¹⁵⁹ Ohjeissa otetaan voimakkaasti kantaa jo tehtyihin muutoksiin, jolloin ohjeista voi lukea myös sen, miten *ei* pitäisi tehdä, kun halutaan kulttuuriympäristöarvojen ja asuinalueen eheyden säilyvän.

Kuva 25 Varkaudenmäen kaavatilanne vuonna 2021. A-tyyppitalot sijaitsevat kortteleissa 672–673 ja 676–680. Kartta: Euran kunta, <paikkatieto.sweco.fi>.

¹⁵⁹ Kauttuan rakennustapaohjeet kortteliin 675, Varkaudenmäenkuja / tontit 15–17.

3.6 KULTTUURIPERINTÖPROSESSEJA JA INSTITUTIONAALISIA ARVOJA

Kuten muuallakin, myös Kauttualla asemakaava on ratkaisevassa osassa siinä, mitä asuinalueilla oikeasti tehdään, mitä tulee konkreettisesti tapahtumaan. Paikallisesta rakennusvalvojasta on monesti kiinni se, ollaanko yhteydessä museoon, vai ei. Kauttualla määräykset ovat asemakaavassa niukat, mutta rakennustarkastajat ovat aktiivisesti yhteydessä museoon. Varkaudenmäen asemakaavan niukassa selostuksessa ei sanota, että pitäisi pyytää Satakunnan museolta lausuntoa, mutta asukkaat kuitenkin usein pyytävät.¹⁶⁰

Kauttualla on ollut meneillään monenlaisia kulttuuriperintöprosesseja viime vuosikymmenien aikana. Ne ovat pitkälti liittyneet A. Ahlström Oy:n jälkeensä jättämään teolliseen kulttuuriperintöön, pääasiassa Ruukinpuiston alueeseen, joka on myös suosittu matkailukohde. Maailmanlaajuisestikin tunnetun Alvar Aallon vaikutus alueen arkkitehtuuriin on vaikuttanut siihen, että tarvetta kulttuuriperinnön tunnistamiselle ja arvottamiselle on ollut. Kauttuulta ja koko Eurasta on myös tehty huomattavia määriä arkeologisia löytöjä, ja kaivauksia on tehty jo 1960-luvulta alkaen muun muassa Luistarissa¹⁶¹, joka on Suomen rautakauden tunnetuin ja tutkituin muinaisjäännösalue¹⁶². Pieneksi kyläksi Kauttualla on siis ollut paljon, mistä ammentaa, ja on ammennettukin. Kaiken kaikkiaan voi sanoa alueen kulttuuriperinnön olevan hyvin moninainen ja monipuolinen sisältäen paitsi Aallon arkkitehtuurikohteita ja arkeologista perintöä, myös Ahlströmin historiaa fyysisine maamerkkeineen sekä kulttuuriperintöyhteisön tuottamaa jaettua historiaa esimerkiksi kuvakirjojen muodossa. Paikallisen kulttuuriperintöyhteisön jäsenet ovat jakaneet historiaansa tarinoiden tai muiden jälkien – esimerkiksi valokuvien tai talonsa esittelyn – muodossa ulkopuolisille asiantuntijatahoille, kuten rakennusinventoijille ja osallistuneet näin viranomaisvetoisiin kulttuuriperintöprosesseihin.¹⁶³ Kauttualla on viranomaisten vetämissä kulttuuriperintöprosesseissa tuotettu erilaisia raportteja, inventointeja ja tutkimuksia. Myös rakennussuojelupäätöstä edeltävä arvokeskustelu on kulttuuriperintöprosessi¹⁶⁴.

Kauttuan kulttuuriympäristö teollisuusmiljöineen on ollut viranomaisvetoisen tutkimuksen ja arvottamisen kohteena jo kolmisenkymmentä vuotta sitten, jolloin käynnistyi jo aiemmin mainittu Kauttua-projekti (1988–1989). Sen tavoitteena oli ”kehittää Euran kunnassa sijaitsevaa Kauttuan vanhaa ruukin aluetta kulttuuri- ja matkailukohteena sekä luoda alueelle koulutus- ja tutki-

160 Nummelin, puhelinkeskustelu 2021.

161 Tai alueen vanha nimi ”Luisteri”, jota monet paikalliset edelleen käyttävät.

162 <luistari.fi/fi/>

163 Sivula 11.3.2020.

164 Kivilaakso 2017, 191.

musyksikkö, Pyhäjärvi-instituutti¹⁶⁵ 166. Tehdastoimintojen vähentyessä ja Ahlströmin alkaessa luopua kiinteistöistään syntyi alueelle myös uusia elinkeinoja, kuten kulttuurimatkailu. Tyhjiksi jääneille rakennuksille tuli tarve keksiä uusia käyttötarkoituksia. Tehdastoiminnasta poistuneiden sekä muiden tehtaan toimintaan liittyneiden vanhojen rakennusten arvoja täytyi myös alkaa tunnustaa. Kauttua-projektin yhteydessä toteutettu tehtaiden asuinalueiden inventointi oli yksi tällainen prosessi, jonka tuloksena esimerkiksi Varkaudenmäki on vielä nykyäänkin asemakaavalla suojeltu asuinalue, *vaikkakin* Varkaudenmäki jäi asuinalueiden inventoinnin ulkopuolelle. Osana Ruukinpuistoa sekin sai kuitenkin suojelustatuksen. Liisa Nummelinin mukaan suojelukaava varsin yleispiirteisenäkin on auttanut muodostamaan käsitystä alueen arvoista. Samalla se on tarjonnut viranomaisille välineen alueen erityispiirteiden vaalimista varten.¹⁶⁷ On mainittava, että alullepanijana Varkaudenmäen inventoinnissa oli A. Ahlström Oy itse, joka oli tuolloin jo myynyt omistamiaan rakennuksia yksityisille sekä Varkaudenmäestä että Omakotialueelta.¹⁶⁸ A. Ahlström Osakeyhtiö on teettänyt ja maksanut kaavatyönkin, ilmeisesti motiivina suojeluttaa rakennuksia. Tuolloin yhtiö ei enää omistanut Omakotialuetta, joten se jäi silloin suojelun (ja kaavan) ulkopuolelle.¹⁶⁹ Yhtiö on näin ollen monumentalisoivan, omaksuvan ja tässä tapauksessa historioivankin identiteettityön kautta osallistunut kulttuuriperintöprosessiin ja sen myötä kulttuuriperinnön tuottamiseen. Inventointiasiakirjoja voidaan pitää jaettuina historioina, joita käytetään monumentalisoivassa identiteettityössä. Inventoitavasta kohteesta tulee paikallisen yhteisön (tai laajemmin koko kansakunnan tai maakunnan) osallisuuskokemusten kohde, joten voidaan sanoa inventoimisen olevan myös omaksuvaa identiteettityötä.¹⁷⁰

Omakotialue on käynyt läpi viranomaisvetoista arvottamista 2010-luvun aikana. Satakunnan museo inventoi alueen vuonna 2012–2013 osana Euran keskustan rakennusinventointia. Eurassa oli tuolloin vireillä keskusta-alueen osayleiskaavatyö, mikä loi tarpeen inventoinnille. Euran keskustan rakennusinventoinnista on rajattu ulkopuolelle rakennukset, joita on muutettu huomatt-

165 ”Pyhäjärvi-instituutin (...) tehtävänä on edistää ja kehittää elintarviketaloutta ja ympäristöä koskevaa koulutusta, tutkimusta ja muuta kehitystoimintaa. Erityisosaamisalueita ovat elintarviketalous sekä vesistöjen tila, vesiensuojelu ja -kunnostus. Tavoitteena on Satakunnan elintarviketuotannon kilpailukyvyyn turvaaminen kestävästi sekä vesien tilan parantaminen, tietouden lisääminen ja soveltaminen vesistöjen kunnostuksessa.” <www.pyhajarvi-instituutti.fi/default.asp> (13.2.2021).

166 *Kauttuan tehtaiden alueet*, 1989.

167 Nummelin 16.2.2021.

168 Esim. Nummelin 16.2.2021.

169 Nummelin 22.10.2019.

170 Sivula 2017, 15.

tavan paljon. Myös jälleenrakennuskauden tyyppitaloja ja rintamamiestaloja on rajattu inventoinnin ulkopuolelle, paitsi jos ne ovat säilyneet poikkeuksellisen alkuperäisinä, tai jos ne ovat esimerkiksi kulttuurihistoriallisesti tai kyläkuvallisesti merkittäviä.

Rakennustutkija Laura Hesson tekemän inventoinnin raportissa kuvaillaan Omakotialuetta näin:

”Maakunnallisesti merkittävä 1940-luvun työväen asuinalue Kauttuan keskustassa liittyy A. Ahlström Oy:n tehdasalueen asuntorakentamiseen. Alunperin muutaman talotyypin pohjalta rakentunut alue on kokenut rakennustasolla suuriakin muutoksia, joskin alueella on jäljellä vielä autenttistakin rakennuskantaa.”¹⁷¹

Omakotialue ei muutosten vuoksi täytä hyvän säilyneisyyden kriteeriä, mutta se mainitaan inventoinnissa erityisenä poikkeuksena, sillä se liittyy Kauttuan teollisuushistoriaan.¹⁷² Inventointiraportissa Omakotialuetta luonnehditaan ”erittäin hienoksi 1940–50-lukujen kokonaisuudeksi”. Yhtenäisyys on kuitenkin kärsinyt erityisesti 1900–2000-lukujen vaihteessa tehtyjen muutostöiden vuoksi. Inventointiraportissa (ja muutenkin) alueeseen katsotaan liittyväksi Jukola – entinen Ahlströmin lastenseimi – sekä Kauttuan koulu. Näiden katsotaan ilmentävän paitsi suunnittelua, myös rakentamisaikansa sivistys- ja sosiaalishistoriallista kehitystä. Lisäksi inventointiraportissa mainitaan, että ”alueella on merkittäviä rakennushistoriallisia, arkkitehtonisia ja maisemallisia arvoja ja sillä on myös historiallista merkittävyyttä osana tehdasyhdyskuntien asutus- ja sosiaalitoimintaa.”¹⁷³ Näin ollen Omakotialue on luokiteltu inventoinnissa aluemerkinällä tai lievemällä kohdemerkinnällä suojeltavaksi ”B-kohteeksi”¹⁷⁴

Omakotialueen rakennusperinnön arvonmuodostusta oli tehty jo aiemminkin, sillä ainakin vuotta aiemmin *Euran kulttuuriympäristöohjelmassa* (2011) Omakotialue on nimetty maakunnallisesti arvokkaaksi rakennusperintökohteeksi. Kulttuuriympäristöohjelmassa on myös tyyppitaloja koskeva kirjoitus, jossa kerrotaan muun muassa ”tyylikorjauksista” sekä muista yhtenäistä yleisilmettä ja muita keskeisiä arvoja uhkaavista tekijöistä.¹⁷⁵ Myös Satakunnan Museon lausunnoissa on mainittu tarve entistä tarkemmalle rakentamisen ja korjaamisen ohjauksen tar-

171 Hesso 2013a, 10.

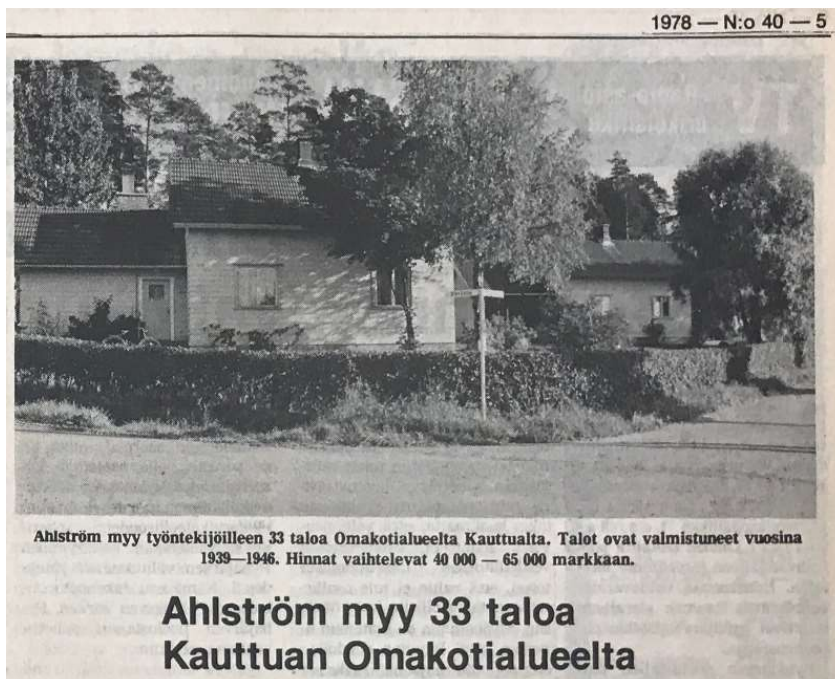
172 Hesso 2013a, 5.

173 Hesso 2013b, 20.

174 Hesso 2013a, 9 ja 2013b, 26.

175 *Euran kulttuuriympäristöohjelma* 2011, 81.

peelle alueen yhtenäisyyden säilyttämiseksi ¹⁷⁶. *Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään, huomenna* -julkaisussa Omakotialueen kerrotaan olevan ”jälleenrakennuskauden yhtenäinen asuntoalue kouluineen”. ”Alueelle ominainen yhtenäisyys on katoamassa A. Ahlströmin myytyä rakennukset”, mainitaan samassa julkaisussa ¹⁷⁷, ja tämä toteamus toistuu sekä viranomaisten että asukkaiden lausunnoissa koskien kumpaakin asuinalueita. A. Ahlströmin tehdas on luopunut molemmista asuinalueista 1970–1980-luvuilla, jolloin rakennuksissa on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Asuinalueet ovat nykyään osa Satakunnan teollista kulttuuriperintöä. Ahlströmin yhdelle entisistä asuinalueista, Mikolanmäelle, on vuonna 2011 laadittu taloyhtiötä varten lausuntomuotoinen ohje, joka on tehty yhteistyössä Satakunnan museon, rakennustarkastaja Hannu Nikulan ja taloyhtiön kanssa neuvotellen. Tällaista ei Omakotialueelle eikä Varkaudenmäkeen ole ainakaan vielä tehty. ¹⁷⁸

Kuva 26 Alasatakunta-lehdessä kerrottiin vuonna 1978 Ahlström osakeyhtiön myyvän Omakotialueen asuntoaloja ensisijaisesti vuokralaisille, sitten yhtiön muille työntekijöille.

176 Esim. Satakunnan Museon lausunnot 2015a, 3 ja 2015b, 2.

177 Uusi-Seppä 2012, 93, 202.

178 Nummelin 8.2.2021.

Kuva 27 Perhettä Omakotialueella Välttiellä 1960-luvulla. Kuva haastateltavan arkistosta.

4 OMAKOTIALUEEN JA VARKAUDENMÄEN YKSITYISIÄ ARVOJA

”50- ja 60-luvun Varkaudenmäki piirtyy muistoissani paratiisina.”

(Entinen Varkaudenmäen asukas)

Tässä luvussa tarkastelen Omakotialueen ja Varkaudenmäen yksityisiä arvoja asukashaastatteluiden ja kyselyaineiston perusteella, ja jaottelen aineiston käsittelyn haastatteluiden teemalistaa mukaillen. Lähdän liikkeelle alueen historiasta ja arvoista silloin, kun rakennukset olivat vielä Ahlströmin omistuksessa, ja asuinalue kotitaloineen valikoitui sen perusteella, mitä työtä taloudessa tehtiin. Toisessa alaluvussa käyn läpi asukkaiden suhtautumista asuinrakennukseensa muun muassa sen kautta, mitä muutos- tai korjaustoimenpiteitä rakennukselle on tehty. Tämän jälkeen tutkin asukkaiden suhtautumista suojelukysymyksiin ja asuinalueiden tulevaisuuteen. Neljännessä luvussa selvitän myös sitä, miten entiset ja nykyiset asukkaat eri tavoin osallistuvat identiteettityön tekemiseen ja sen kautta rakennetun kulttuuriympäristön arvottamiseen Kauttualla. Identiteettityöhön kuuluu, että yhteistä, jaettua historiaa jaetaan myös kulttuuriperintöyhteisön ulkopuolelle. Omaa kulttuuriperintöä pidetään erityislaatuisena.¹⁷⁹ Asukkaiden, jo pois muuttaneidenkin, halu tulla haastateltavaksi ja jakaa näin suurella ylpeydellä nostalgian

värittämää historiaansa minulle kertoo identiteettityön olevan käynnissä Kauttuan kulttuuriperintöyhteisössä. Haastateltavia oli yhteensä seitsemän. Heistä kolme on asunut lapsena ja nuorena Omakotialueella, kolme on asunut molemmilla alueilla joko omien sanojensa mukaisen ”sosiaalisen nousun”¹⁸⁰ vuoksi tai muusta syystä, ja kaksi on muuttanut Varkaudenmäkeen aikuisiällä. Asukaskyselyssä vastauksia tuli 8 Varkaudenmäen ja 9 Omakotialueen asukkaalta. Yksi vastaajista on asunut Omakotialueella pitkään, yli 60 vuotta.

4.1 MENNEISYYS: ALUEIDEN ARVOJA AHLSTRÖMIN AIKAAN

4.1.1 Ahlströmin henki

Haastateltavilta saamissani kuvissa, kuten vastauksissakin, korostuu yhteisöllinen elämä asuinalueilla. Lapsuutensa Omakotialuetta haastateltavat kehuivatkin loistavaksi, yhteisölliseksi ja vapaaksi asuinalueeksi, jossa oli paljon lapsia ja nuoria ja sen myötä vilkas ja tervehenkinen ulkoilmaelämä: pelattiin kolopalloa, pidettiin juoksukilpailuja ja savustettiin kalaa.

*”(...) sillon 70- ja 80-luvulla täs oli tämmösii lapsiperheit tosi paljon, et täs oli niinku, meit oli semmosii kymmenen ja viidentoist välil olevii tosi paljon, et täält saatii iha oma jalkapallojoukkue melkeen aikaseks.”*¹⁸¹

Haastattelukysymykset koskien asuinalueiden yhteishenkeä tai identiteettiä kääntyvät puheeksi ”ahlströmiläisyydestä”¹⁸², ”Ahlströmin hengestä” tai yleisemmällä tasolla ”ruukkihengestä”, oli asuinpaikka tai vuosikymmen mikä hyvänsä ennen 1980-lukua. Erään haastateltavan sanojen mukaan ”se kaikki oli ihanasti sotkeutunut”¹⁸³, tarkoittaen, että yhtiön eri osastojen työntekijät olivat kytköksissä sekä toisiinsa että tehtaaseen. Oltiinpa eri ikäisiä, eri yhteiskuntaluokkaa, eri kielisiä tai työnkuva mikä hyvänsä, niin työajan ulkopuolinenkin toiminta kytkeytyi usein jollain tapaa Ahlströmiin. Oman tietoni mukaan tämän tyypistä, näin laajamuotoista yhteisöllisyyttä ei nykypäivän Suomessa enää ole, vaan se on deindustrialisaation ja työväenkulttuurin myötä kadonnut ilmiö. Asuinalueilla on ollut haastatteluiden perusteella omat identiteettinsä ainakin vielä 1960–70-luvuilla. Omakotialueella lähes koko ikänsä alueella asuneen, viisissäkymmenissä olevan haastateltavan sanoin ”Omakotialue on ain ollu semmonen vähä niinku yks omansa”, ja

180 Tämä ilmaisu on suoraan yhdeltä haastateltavista, ja muutkin käyttivät vastaavaa. Ilmaus ilmentää ja korostaa työyhteisön hierarkiaa.

181 Haastateltava O/6.

182 Tämä termi tuli haastateltavilta.

183 Haastateltava OV/7.

alueella asumisesta on tunnettu ylpeyttä¹⁸⁴.

A. Ahlström Oy tuntuu vaikuttaneen voimakkaasti lähes kaikilla elämänalueilla Kauttualla aina tehdastoiminnan hiipumiseen, 1970- ja 1980-luvun vaihteeseen saakka. 1950-luvun alussa Omakotialueelle syntynyt haastateltava on omien sanojensa mukaan ”käynyt syntymässä” Ahlströmin omassa sairaalassa Noormarkussa¹⁸⁵. Kauttualla työntekijöitä varten oli yhtiön oma työterveysasema. Yhtiöllä oli oma lastentalo eli päiväkotikoti, Jukola¹⁸⁶. ”Ahlströmiläiset”, eli Ahlströmin työntekijäyhteisön jäsenet, toivoivat myös omaa rakennusta hengellisiä tilaisuuksia varten, joten vuonna 1967 rakennettiin arkkitehti Olli Kestilän suunnittelema Kauttuan seurakuntakoti A. Ahlström Oy:n lahjoittamalle tontille:¹⁸⁷

Kuva 28 Kalastus oli suosittua puuhaa Omakotialueella. Kuvassa isä ja poika 1950–60-lukujen taitteessa. Kuva haastateltavan arkistosta.

*”(...) kirkko on tehty aikoinaan Euraan, ni tavallaan nämä ahlströmiläiset halus tänne myös oman kirkon ja se on niinku toi seurakuntakoti, missä sit on aikoinaan pidetty ainaki kasteit ja semmosii (...)”*¹⁸⁸

Haastateltavat kertovat, että yhtiön ulkotyöosasto huolehti muun muassa viheralueiden hoidosta myös asuinalueilla. Maito tuli Ahlströmin navetasta, ja Ruukinpuistossa oli isot kasvihuoneet, josta sai ostaa vihanneksia.¹⁸⁹ Yhtiö huolehti näin työntekijöidensä perustarpeista, ja yhteisö varmasti myös tiivistyi tämän myötä, mikä ei voinut olla ainakaan haitaksi yhtiön toiminnalle.

184 Haastateltava O/6.

185 Haastateltava OV/3.

186 Jukola on luonnosteltu Alvar Aallon toimistossa, mutta lopullisen suunnitelman on tehnyt Olav Hammarström, aivan kuten on ollut joidenkin Varkaudenmäen tyypitalojenkin kohdalla. Jukola kuuluu Kauttuan rakentamisen yleissuunnitelmaan, jonka Aalto laati vuonna 1942 (*Poikien neuvokkuus pelasti Jukolan*, Alasatakunta 16.7. 2019, <alasatakunta.fi/uutiset/poikien-neuvokkuus-pelasti-jukolan-6.2.109743.51a92ed5f8>). Jukola on ollut käyttämättömänä ja tyhjillään vuodesta 2012 ja on jo päässyt todella huonoon kuntoon (*Aika on tehnyt tehtävänsä*, Alasatakunta 19.7.2019, <alasatakunta.fi/paakirjoitukset/aika-on-tehnyt-tehtavansa-6.2.109765.117e7180df>).

187 <www.euranseurakunta.fi/kirkot-ja-tilat/seurakuntakodit-ja-pappilat/kauttuan-seurakuntakoti>

188 Haastateltava O/6.

189 Haastateltava OV/7.

Jaettu, yhteiseksi koettu historia näillä asuinalueilla vaikuttaa arvottamiseen: ei puhuta pelkistä taloista, vaan koko alueesta, joka joskus oli yhtenäinen (Varkaudenmäki ja Omakotialue erikseen mutta myös yhdessä), kuten oli identiteettikin. Verkkokyselyssä oli viimeisenä kysymyksenä: ”Voit kertoa vapaasti, mitä Varkaudenmäen tyyppitalot sinulle merkitsevät”, ja yksi vastauksista kuuluu näin:

”Kadotettu paratiisi. Kyse ei ole vain fyysisistä elementeistä, vaan yhteisöstä. Niihin liittyvistä muistoista.”

Uudemmissa asukkailla arvot liittyvät enemmän oman kotitalon ja pihapiirin nykytilaan ja tulevaisuuteen.

Jaettu historia voi vahvistaa joko inklusiivisuutta, eli kiinnittää aiempaa tiiviimmin yhteisöön osallisuutta kokevat, tai jaettu historia voi olla eksklusiivista, jolloin ulkopuoliseksi itsensä kokevat jäävät entistä ulkopuolisempaan asemaan¹⁹⁰. Kauttualla on ollut merkittävä ruotsinkielinen yhteisö, ilmeisesti jopa kymmeniä perheitä 1960–70-luvulla, ja heidän yhteisöllisyytensä oli aikanaan omaa luokkaansa¹⁹¹. Pro gradu -tutkielmani haastatteluiden ja muun aineiston perusteella on mahdoton sanoa, mikä heidän roolinsa kulttuuriperintöyhteisössä on 2020-luvulla. Jakavatko he kenties samaa historiaa suomenkielisten kanssa, vai ovatko jääneet ulkopuoliksiksi? Onko heidän mahdollinen kulttuuriperintöyhteisönsä purkautunut?

4.1.2 Kotitalo statuksen mukaan

Menneistä ajoista jäljelle jääneet, näkyvät *muistomerkit*, tässä tapauksessa Ahlströmin tehdasyhdyskunnasta muistuttavat asuinrakennukset, vahvistavat osallisuuskokemusta kulttuuriperintöön ja auttavat ylläpitämään historiatietoisuutta¹⁹². Varkaudenmäen ja Omakotialueen aineellinen rakennusperintö on arkisessa käytössä. Kyse on *kodeista*, mikä tekee aiheesta ehkä tietyllä tavalla herkemmän, kuin jos käsittelyssä olisivat julkiset rakennukset. Koteihin liittyy paljon erilaisia merkityksiä, henkilökohtaisia ja intiimejäkin muistoja. Omakotialueelle muuttamaan päässeille työläisperheille oli merkittävää, että he saivat *oman* kodin, sillä aiemmin työläiset olivat asuneet ahtaammin useiden perheiden taloissa. Nyt he saivat kokonaisen talon käyttöönsä, ja vielä pihankin, jossa sai niin halutessaan vaikka kasvattaa vihanneksia tai marjoja omiin tarpeisiin. Varkaudenmäessä suhtautuminen oli samankaltainen, mutta sillä erotuksella, että monet sinne muuttaneet olivat jo asuneet omassa talossa esimerkiksi juuri Omakotialueella. Varkaudenmäen

190 Sivula 2015, 64.

191 OV/1.

192 Sivula 2017, 9.

talot pihoineen olivat kuitenkin tilavampia.

Huolimatta ahlströmiläisestä yhteishengestä oli tehdasyhdyskunta ilmeisen hierarkkinen ainakin vielä 1970-luvulla. Tämä on aihe, josta selvästi on ja on ollut eriäviä mielipiteitä. Kehyskertomuksen yhtenäisyydessä on tässä kohtaa jonkin verran säröjä. Vaikka siitä seikasta on yhteisymmärrys, että luokkaeroja on ollut (vaikea sitä olisi kieltääkään), niin hierarkian vaikutuksesta on haastateltavilla eriäviä mielipiteitä. Haastateltava O/6 kertoo, että hierarkian vuoksi ketä tahansa ei esimerkiksi päästetty muuttamaan mihin tahansa taloon tai asuinalueelle:

”Et kyl näis varmaa pidettiin määhän 70-luvul viel semmost vähä niinku järjestyst et kuka saa muuttaa edes mihinkää taloon. Et ei, ei varmaan tähänkään taloon ois päästetty semmost jotain paikkakunnalle muuttavaa, mikä menee jonnekki suorittavaan työhön. Et se oli, se oli siihen aikaan viel, niist pidettii kii (...)”

Omakotialueella asui sekä tehdastyöläisten että työnjohtajien perheitä, kun taas Varkaudenmäen talot oli vuokrattu virkailijoille ja toimihenkilöille, mukaan lukien merkittävä joukko ruotsinkielisiä perheitä, jotka asuivat enimmäkseen ruotsalaisen koulun ympäristössä.¹⁹³ Omakotialueen eteläkärjessä olevissa *känsällisissä*¹⁹⁴ taloissa asui työnjohtajia ja virkailijoita. Toisella puolen Viertotietä olevalla alueella pienemmissä, känsättömissä taloissa asui enemmän suorittavaa työtä tekeviä. Kovin tarkkaa rajaa siinä, kuka ”sai” asua missäkin, on vaikea hahmottaa, koska molemmilla alueilla asui esimerkiksi tehdassaleissa työskenteleviä työnjohtajia tai työnsuunnittelijoita.¹⁹⁵ Mutta ilmeisesti talosta saattoi joutua myös luopumaan, kuten haastateltava tässä kertoo:

”(...) Ja siks toiseks viel tämmönenki asia, et sieltähä työläisii käännytettiin pois semmosist, mihin tuli tää niin kutsuttu ”känsätalo”. Nii ni jos siin asu työläine, mikä ei ollu toimihenkilö, ni sillo osotettii toinen asunto.”¹⁹⁶

Mutta vaikka työnantaja ylläpiti hierarkiaa muun muassa määrittelemällä, missä kukakin sai

193 Mm. haastateltava OV/7.

194 *Känsäksi* kutsutaan laajennusosaa rakennuksen kyljessä. Omakotialueella känsät ovat huomattavan suuria, jopa 2/3 tai 3/4 alkuperäisen osan koosta. Valokuvista ja haastateltavien muistikuvista päätellen Ahlström rakennutti känsiä Omakotialueen taloihin jo 1950-luvulta alkaen.

195 Haastateltavat O/4, O/6, OV/7.

196 Haastateltava OV/1.

asua, ei se kuitenkaan kaikkien mukaan vaikuttanut ihmisten keskinäisiin suhteisiin, ei ainakaan enää 1960–70-luvuilla.¹⁹⁷ Ja vaikka joissakin asioissa luokkaerot nousivat esiin, ei sitä pidetty mitenkään häiritsevänä puolin eikä toisin. Eräs Omakotialueella asunut haastateltava muistelee Varkaudenmäkeen suhtautumista (1960–70-luvulla) näin:

*”siin oli jotenki semmone niiku kiälletty leima taik semmonen, et sinne ei tyäläiste pennuil ollu, ollu asiaa (...) et semmonen pien ero siin on et työläisil oli omat saunat ja toimihenkilöil omat, ni, mut ei siinäkä mittää semmost ollu, et se on jotenki tuntu niin semmoselt, semmoselt sujuvalt ja semmoselt niinku, et näi se kuuluuki ol.”*¹⁹⁸

Varkaudenmäellä asuneen perheen tytär kertoo yhden ainoan kerran kokeneensa tilanteen, jossa luokkaerot tulivat esiin:

*”(...) mulla oli kavereita siis ihan – mä en kauheesti hierarkioista välittäny – ihan työläisperheen tyttöjä kuule oli (...) Ja me mentiin sitte niitten tyttöjen kanssa tota sinne kirjatyöntekijöitten talolle, joka on nykyään Kauttuan kylätalo, mut se oli sillon kirjatyöntekijäin talo. Ja mulle sano joku siällä, että ’mitäs herrojen penskat täällä tekee?’ Se on jotenki niinku jääny mun mieleeni!”*¹⁹⁹

Lapset ja nuoret eivät juurikaan välittäneet luokkaeroista, vaan työläisten ja toimihenkilöiden lapset äidinkielestä huolimatta olivat ystäviä keskenään. ”Ahlströmiläisyyttä” voisi kuvailla luokkajaon ylittäväksi yhteisöllisyydeksi. Tällä jaetulla historialla²⁰⁰ on merkittävä arvo, jota useat sen kokeneet haastateltavista vaalivat, ja jonka myös myöhemmin alueille muuttaneet tiedostavat.²⁰¹

4.1.3 Kiinnostus menneeseen, menneisyyden muistaminen

Menneisyyden tulkintaa kulttuuriperintöyhteisön jäsenet esittelevät minulle haastatteluiden merkeissä.²⁰² Haastatteluissa tuli hyvin esiin sekin, että asioiden luonteesta voidaan olla eri mieltä,

197 Haastateltava O/6.

198 Haastateltava OV/1.

199 Haastateltava OV/7.

200 Esim. Sivula 2017, 12–13.

201 Haastateltavat V/2 ja V/5.

202 Sivula 2015, 64.

vaikka kokemus olisikin yhteinen. Kaikkia haastateltavia yhdistää kiinnostus ja arvostus yli-päättään Kauttuan ja asuinalueiden menneisyyttä, menneisyyden tapahtumia, ihmisiä ja elämän-menoa kohtaan. Myös muualta muuttaneita kiinnostaa alueen historia, mutta tämä tulee ilmi ainoastaan Varkaudenmäen kohdalla²⁰³. Historiaan on perehdytty paitsi naapureiden ja muiden paikkakuntalaisten kanssa keskustelemalla, myös kirjallisuuden kautta. A. Ahlström Oy:n en-tisen tiedotuspäällikkö Pekka Helanderin²⁰⁴ sekä taiteen ja muotoilun emeritusprofessori Pekka Korvenmaan Kauttuan historiaa käsittelevät kirjat tulivat mainituiksi jokaisessa haastattelussa. Nämä teokset tuntuvat olevan keskeisiä identiteettityössä, ja ne ovat syntyneetkin osittain iden-titeettityön tuloksena, ja ovat nyt jaettua historiaa. Niitä voi ajatella käytettävän ainakin mennei-syyden jälkien tulkitsemiseen, symbolimerkitysten perustelemiseen sekä historiallisen identitee-tin ja osallisuuskokemuksen vahvistamiseen²⁰⁵. Historioivaa identiteettityötä on tehty Kauttualla myös koulussa. Paikkakunnalla lapsuutensa viettänyt Korvenmaa kuvailee *Kauttua*-kirjansa esi-puheessa, miten hänen kiinnostuksensa historiaa kohtaan on alkanut kansakoulun opettaja Valter Lyysaaren innostavan toiminnan ansiosta²⁰⁶. Myös yksi haastateltavista kertoo, kuinka Lyysaari oli vienyt oppilaitaan muun muassa Euran Käräjämäen muinaisjäännösalueelle. Myöhemmin Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander aloitti kaivaukset Luistarin alueella, mikä on lisännyt alueen lasten kiinnostusta erityisesti esihistoriaa kohtaan. Lapset olivat myös kaivelleet Omakotialueen kuistien alustoja, ja olivat toden totta löytäneet saviruukun palasia!²⁰⁷

Kauttuan kulttuuriperintöyhteisön identiteettityö näkyy vahvasti vuonna 2007 perustetussa *Kauttua*-Facebook-ryhmässä²⁰⁸, jossa jaetaan vanhoja ja uudempiakin valokuvia, karttoja ja lehtijuttuja, ja keskustelu niihin liittyen on aktiivista. Ryhmässä jaetaan muistoja ja osallisuus-kokemuksia kaikille tutuista mutta vaihtelevista aihealueista. Facebook-ryhmä toimii yhtenä kulttuuriperintöyhteisön identiteettityön työkaluna, mutta sen jäsenet muodostavat myös oman itsenäisen yhteisönsä, joka jakaa ja vaalii paikkakunnan historiaa. Ryhmä on yksityinen, mutta siellä on noin 2 500 jäsentä, joista monet vaikuttavat tuntevan toisensa. Ylläpitäjä on aktiivi-nen keskustelun herättäjä, joka tuntee hyvin paikkakunnan historian mukaan lukien tutkimani

203 Omakotialueelta ei haastateltavana ollut muualta muuttaneita.

204 Pekka Helander on valokuvannut paljon Kauttualla ja tehnyt kuvakirjoja. Helander on ollut merkittävä kotiseututiedon kerääjä ja tallentaja, ja sai työstään tunnustuksena kotiseutuneuvoksen arvonimen vuonna 2016. (Nykänen, Liisa 17.6.2016: *Pekka Helanderista kotiseutuneuvos*. Alasa-takunta, ks. <alatakunta.fi/uutiset/pekka-helanderista-kotiseutuneuvos-6.2.85556.b6683f46db>.)

205 Sivulan teoria identiteettityöstä, ks. luku 1.6.

206 Korvenmaa 1989, 5.

207 Haastateltava OV/3.

208 Ryhmän kuvaus on: ”*Entiset ja nykyiset Kauttualaiset. We ♥ Kauttua*”.

asuinalueet. ”Ahlströmiläisyyskin” näkyy ryhmässä, mutta ei yhtä vahvasti kuin haastateltavien puheissa.

Petri Raivo kirjoittaa artikkelissaan, että menneisyyden muistaminen on sosiaalista. Facebook-ryhmässä sosiaalinen muistaminen ja muistelu toteutuu nykypäivänä hyvin. Yksilön henkilökohtaiset muistot adaptoituvat osaksi (kulttuuriperintö) yhteisön kollektiivista muistia ja identiteettiä. Raivo kuvailee kollektiivista muistia prosessiksi, joka vahvistaa ryhmäidentiteettiä. Kollektiivinen muisti sisältää valikoiman muistoja, jotka istuvat yhteisön jaettuun menneisyyden tarinaan.²⁰⁹ Kertomuksia jakamalla vahvistuvat ja selkiytyvät sekä yksilölliset että yhteisölliset kokemukset²¹⁰. Kollektiivisella muistilla ja identiteettityöllä on paljon yhteistä, tai kollektiivisen muistin voisi nähdä olevan osa historioivaa identiteettityötä, jossa yhteisön kokemus itsestään osana historiallista jatkumoa vahvistuu. Haastatteluissa ihmiset kertoivat omia henkilökohtaisia muistojaan, mutta usein sijoittivat muiston osaksi laajempaa kontekstia, yhteisön elämää Omakotialueella tai Varkaudenmäessä. Nykyään uskalletaan määritellä arvokkaaksi jokin henkilökohtaisesti koettu asia²¹¹. Kollektiivinenkin muistelu on monesti nostalgisoivaa. Nostalgia on vähän kuin koti-ikävä: halutaan palata tuttuun ja turvalliseen paikkaan, usein kotiin, sekä menneeseen aikaan, joka oli vielä hallittavissa²¹². Uskon, että nostalgian tunnetta lisää kokemuksen autenttisuus tai vähintäänkin vaikutelma autenttisuudesta, esimerkiksi lapsuudesta tutun rakennuksen ulkonäkö ja tuoksu.

4.1.4 Oman kodin arvot

Kirsi Saarikangas kirjoittaa kaipuusta mummonmökkiin ja omakotiasumisen ihanteista. Jälleenrakennuskauden modernit, ulkoasultaan anonyymit ja ehkä askeettisinakin pidetyt rintamamiestalon sekä muut aikakauden tyyppitalot tarjosivat toimintojen mukaisesti järjestellyt kodin tilat. Kodin tärkeimpinä tehtävinä pidettiin tuolloin perheen yhdessäoloa, kotitaloustöitä ja lepoa. Saarikangas toteaa, että sana *omakotitalo* korostaa asumisen yksityisyyttä ja henkilökohtaisuutta. Omakotitaloja pidettiin enemmän koteina kuin kerrostaloasuntoja, jotka olivat ”vain” asuntoja.²¹³ Kauttualla *Omakotialue* on varmaankin jo nimenä ollut houkutteleva Ahlströmin tehtaan työläisille. Nimihän viittaa omistussuhteeseen, vaikka taloissa asuttiin enimmäkseen vuokralla koko Ahlströmin omistuskauden ajan.

209 Raivo 2007, 56.

210 Karhunen 2014, 71.

211 Sivula 2015, 33.

212 Karhunen 2014, 59.

213 Saarikangas 19.9.2008.

Asukkaiden suhtautuminen asuinrakennusten ulkonäköön poikkeaa toisistaan Omakotialueella ja Varkaudenmäessä. Lapsuutensa 1950–1970-luvun Omakotialueella asuneet haastateltavat eivät nuorena tulleet ajatelleeksi rakennusten ulkonäköä. Yksi haastateltavista miettii, että ei ollut oikein edes nähnyt muuta.²¹⁴ Ei kotitaloa missään nimessä tarvinnut hävetä, mutta talojen – kuten joku oli taloja kuvaillut – ”lunnunpönttömainen” ulkoasu ei juuri herättänyt kiinnostusta. Talo pihapiireineen oli *yhtä kuin koti*, ja se riitti:

”(...) ain mää sin kaipasin ko mää siält oli pois ja ain kodist se kävi kävi ja... Emmää osannu verrat siihen aikaan ni millään taval et toi, siis mä en sillai koskaa ajatellu et ’voi voi ku meil ei oo tommost ja meil ei oo tommost’ ko mää oli sopusoinnus sen kans mitä oli.”²¹⁵

Kirsi Saarikankaan mukaan rakennetun ympäristön merkitysten muotoutumisessa tilan aistimisella ja kokemisella, tilan ruumiillisuudella ja materiaalisuudella on tärkeä osa. Hän nimittää *eletyksi tilaksi* ”asukkaiden ja ympäristön välisissä suhteissa ja vuorovaikutuksessa muotoutuvaa aistittua ja koettua tilaa, jossa yhdistyvät rakennetun ympäristön merkitykset ja ihmisten kokemukset ympäristöstä, mutta se on enemmän kuin kumpikaan niistä yksinään”. Saarikangas kertoo lähiömuistoista, joita on kerätty 1990-luvun puolivälissä pääkaupunkiseudulla. Näissä muistoissa koti, huolimatta sen tilavuudesta ja aiempaa paremmasta varustelusta, jää vähemmälle huomiolle kuin lähiympäristö, jota kuvaillaan erityisesti eri aistimusten kautta.²¹⁶ Vaikka esimerkissä on kyse lähiöstä, huomaan saman ilmiön myös Omakotialueen ja Varkaudenmäen asukkailla, erityisesti jo pois muuttaneilla.

4.2 NYKYISYYS: KADONNUTTA JA JÄLJELLE JÄÄNYTTÄ

Sekä Omakotialueella että Varkaudenmäessä asui 1970–1980-luvuille saakka muutamaa poikkeusta²¹⁷ lukuun ottamatta Ahlströmin tehtaan työntekijöitä perheineen. Alueet ovat nyt muuttuneet paitsi näkyviltä piirteiltään, myös luonteeltaan.²¹⁸ Yhteisöllisyys tuntuu hiipuneen melko nopeasti Ahlströmin myytyä rakennukset. Asukkaita on tullut myös muilta paikkakunnilta, ja

214 Haastateltava O/4.

215 Haastateltava OV/1.

216 Saarikangas 2006, 193–194.

217 Haastateltava O/4 ja OV/7 kertovat, että Välitiellä oli sepille omat talot, jotka eivät olleet Ahlströmin rakennuttamia. Välitien länsipuolella onkin nähtävissä kymmenisen taloa, jotka edustavat eri tyyppiä kuin muut talot.

218 Omakotialueen entisten ja nykyisten asukkaiden haastattelut.

Kuva 29 Varkaudenmäkeä vuonna 2020. A-tyyppitalo, yksi niin sanotuista ”Pohjola-taloista” Timmintiellä on säilynyt pitkälti alkuperäisessä asussaan, esimerkiksi ulkovouri ja ikkunat ovat alkuperäiset. Katto ja sen myötä myös sadevesijärjestelmä on uusittu 2000-luvulla. Kuva haastateltavan arkistosta.

muutos individualisempaan ja yksityisempään elämään näkyy muutoksina myös rakennuksissa. Molemmat asuinalueet, etenkin Omakotialue, alkoi 1970–1980-luvuilla muuttua väreiltäänkin kirjavammaksi, kun siihen saakka talojen sävyt olivat olleet vaaleita ja hyvin lähellä toisiaan ²¹⁹. Jokaisen oli mahdollista toteuttaa omia toiveitaan omissa taloissaan, kun ei oltu enää vuokralla. Nykypäivän Omakotialueella on paikoitellen vaikea hahmottaa, mitkä rakennuksista ovat 1940-luvun tyyppitaloja. 1940-luvun tyylipiirteiden vaaliminen ei juuri näy alueella, ja tätä näkemystä puoltavat sekä asukashaastattelut että viranomaisten ja asiantuntijoiden lausunnot. Vanhoissa kuvissa rakennukset muodostavat selkeän, yhtenäisen kokonaisuuden, sillä rakennusten muoto ja sävytys on kutakuinkin sama. Tämä on kuitenkin muuttunut merkittävästi. Omakotialueen asuinrakennuksiin on todellakin tehty valtava määrä mittavia muutoksia. Tyypillinen, näkyvin muutos rakennuksissa ovat erilaiset laajennukset eli ”käsät”, joita on tehty kuvista päätellen jo 1950-luvulta alkaen. Tuolloin Ahlström rakennusten omistajana toteutti ne yhtenäiseen tyyliin. Yksityistämisen jälkeen laajennuksia on tullut suurimpaan osaan taloista, mutta ne eivät noudata mitään tiettyä säännönmukaisuutta. Laajennuksia on tehty kaikkiin ilmansuuntiin, kattomuotoja on muutettu, on rakennettu kuisteja ja terasseja, tehty eri aikojen muoti-ilmiöiden mukaisia pinnoituksia ja listoituksia. Ikkuna-aukkoja on etenkin 1970–80-luvulla suurennettu ja puitejakoa muutettu, millä on aina merkittävä vaikutus talon ulkonäköön. Myös vesikatteita on vaihdettu tiilestä profiilipeltiin. Lisäeristystä on tehty ulkoseiniin. Varkaudenmäessä muutokset ovat paljon maltillisempia, mutta sielläkin näkyviä. Rakennukset ovat edelleen selvästi tunnistettavissa A-tyyppitaloiksi. Niiden perusmuoto ja tunnistettavaksi tekevät tyylipiirteet ovat enimmäkseen säilyneet ja alueen tunnistaa mustavalkokuvien Varkaudenmäeksi. Suojelu on estänyt laajentamisen, mutta rakennuksia on maalattu tyylistä poiketen esimerkiksi punaiseksi, tai ulkovouriin on lisätty siihen kuulumattomia laudoituksia (esimerkiksi nurkkiin). Monenlaisia rakennelmia on lisätty pihoihin.

Kuva 30 Varkaudenmäen A-tyyppitaloja arviolta 1980-luvun lopulla. Kuvassa näkyy jo muutoksia esimerkiksi rakennusten väriyksessä ja listoituksessa. Kuva: EKK/KTM/PH.

Tällä hetkellä asukkaiden kirjo on kaikkien haastateltavien mukaan laaja sekä iän että taustan puolesta. Myös rakennusten omistussuhteet ovat nykyään vaihtelevia esimerkiksi Omakoti-alueella. Haastateltavien mukaan on muutamia taloja, joissa samat asukkaat ovat asuneet muutamia vuosikymmeniä, mutta paljon on myös taloja, joissa omistajat ovat vaihtuneet muutaman vuoden välein. Joitain taloja on myös vuokrattu. ²²⁰ Varkaudenmäki koetaan edelleen vetovoimaisena asuinalueena, vaikka monet haastateltavista ja kyselyyn vastanneista kritisoivatkin siellä tapahtuneita muutoksia. Lapsuutensa Varkaudenmäessä viettänyt haastateltava uskoo, että asuinalueelle hakeudutaan myös sen kulttuurihistorian vuoksi:

”Taikka sit siel on sellasia jotka kokevat sen paikan vaikkapa ihan sen historian takia, et haluavat asua siellä. Mäki oon josku aatellu sitä et jos mä joskus joutusin täältä muuttamaan pois niin mä vois tykätä asua Varkaudenmäessä.” ²²¹

2000-luvulla Varkaudenmäkeen muuttanut kyselyyn vastannut kokee nähneensä muutosta tunnelmassa jo vajaan parinkymmenen vuoden aikana. Kun asukkaat eivät juuri ole vaihtuneet, on asukaskunta vanhentunut, ja samalla tunnelma on hänen kokemuksensa mukaan teollisuuden vähetessä muuttunut melankoliseksi. Nykyään ei kummallakaan asuinalueella ole esimerkiksi asukasyhdistystä, eikä asuinalueita koeta tavanomaista naapurisopua ja -apua lukuun ottamat-

220 Haastateltava O/6.

221 Haastateltava OV/3.

ta erityisen yhteisöllisiksi tai identiteetiltään tietynlaisiksi.²²² 2020-luvun Omakotialueen arvot nähdään vahvasti liittyvän alueen historiaan. Arvokkaaksi koetaan kaikki se melko vähäinen alkuperäiseksi tunnistettava, mitä on jäljellä. Yksi haastateltavista oli esimerkiksi yrittänyt löytää ”valtavaa” kiveä, jolla oli merkittävä rooli lapsuuden leikeissä.²²³ Myös hyviä kiipeilypuita mainittiin, ja kerrottiin oikoreiteistä, joita pitkin oli esimerkiksi pistäydytty kotona syömässä, jos koulussa oli pahaa ruokaa.²²⁴

4.2.1 Ajassa muuttuvat arvot

Jotkut haastateltavista arvostavat toisaalta rakennusten uudistamista nykystandardien mukaiseksi, kuitenkin siten, että vanha rakennus on vielä tunnistettavissa. Tämä on eräänlaista tasapainoilua nykyajan vaatimusten ja rakennuksen historian säilyttämisen välillä. Vaakakupeissa ovat monesti asumismukavuus ja historialliset arvot, ja nämä koetaan joskus toisensa pois sulkeviksi. Kuistien lasitus, ulkoterassit, kattomateriaalien vaihto ja värisävyjen muutokset koettiin asukaskyselyssä jokseenkin hyväksyttävänä toimenpiteinä Omakotialueella. Varkaudenmäen suhteen näin sallivaa suhtautumista muutoksiin ei ole, vaan niihin suhtaudutaan huomattavasti tiukemmin.²²⁵ Asuinalueiden rakennukset ovat historian symboleita, muistomerkkejä, jotka pitävät yllä sekä vahvistavat yhteisön tietoisuutta jaetusta historiastaan ja menneisyydestään²²⁶. Etenkin Omakotialueella nuo muistomerkit ovat kovasti muuttuneet, ja niiden pelätään edelleen muuttuvan, jolloin niiden symboliarvo heikkenisi.

Erityisesti Omakotialueella korostuu ero siinä, miten nykyiset asukkaat vaikuttavat tyytyväisiltä saatuaan melko vapaasti uudistaa ja laajentaa, kun taas entisten asukkaiden mielestä alue on ”pilattu”. Toki poikkeuksiakin on, asia ei ole täysin yksioikoinen. Joka tapauksessa tärkeät arvot Omakotialueella asumisessa tällä hetkellä liittyvät hyvin paljon arjen toimivuuteen: kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa, naapurit, helpot ulkoilalueet ja kulkuväylät sekä yhteydet muualle (sijainti), itse asuinalue, iso piha, riittävät tilat, talon sopiva koko (useimmiten alkuperäisestä laajennettu), mukavat pohjaratkaisut huoneissa, puuhella, ”kestävä ja käytännöllinen talo” ja ”sopiva hinta”. Näin ollen arvot eivät juuri poikkea siitä, mitä niiden voi kuvitella olleen vaikkapa 1940-luvulla, vaikka nykystandardit ovatkin erilaiset kuin silloin. Kyselyyn vastanneista 9 Omakotialueen asukkaasta 3 arvostaa alueen historiaa ja rakennusperintöä, ja kertoo hakeutuneensa niiden vuoksi sinne asumaan. Paluumuuttajia on vastanneista yksi. Varkauden-

222 Haastateltavat.

223 Haastateltava OV/7.

224 Haastateltava O/4.

225 Varkaudenmäen ja Omakotialueen asukaskyselyt, 2021.

226 Sivula 2017, 9.

mäkeläisen haastateltavan (V/5) mielestä vasta viime vuosina on ehkä tietoisesti alettu korostaa Aallon arkkitehtuuria Kauttualla. Hän pohtii, että aluksi on keskitytty Ruukinpuistoon, ja sen jälkeen alettu laajentaa siihen saumattomasti liittyviä Varkaudenmäkeä ja muita viereisiä alueita, joilla on arvokasta rakennusperintöä. Haastateltava huomaa eron, koska on asunut Eurassa myös 1980-luvulla, ja palannut 2000-luvun alussa.

4.2.2 ”Tää on menny aika villiks nyt”²²⁷

Omakotialueella rakennuksiin ja pihapiireihin on kohdistunut niin huomattavia muutoksia, että monet rakennuksista ovat haastateltavien mukaan enää vaikeasti tunnistettavissa entisikseen.²²⁸

”Nythän noita taloja on muutettu aika hallitsemattomasti eikä alueenkuva ole enää homogeeninen.”

”Lyhyessä ajassa puita, erityisesti alueelle tyypillisiä mäntyjä, on kaadettu paljon ja erikoisia, moderneja piharakennuksia on ilmestynyt kuin sieniä sateella. Harmi kumpikin!”

”Alue on täysin muuttunut talojen muutostöiden takia, ei taida enää olla montakaan alkuperäisessä kuosissaan !”

”Rakennukset muuttuneet paljon, alkuperäisiä nykyään vain muutama.”

²²⁹

Toisaalta yhden kyselyyn vastaajan mielipide on, että Varkaudenmäen asuinalue on ”Nykyään elävemmän näköinen. Silloin oli kaavamaisempi, kun koko alue oli Ahlströmin omistuksessa.” Varkaudenmäen kohdalla ympäristössä ja rakennuksissa nähdään siis tapahtuneen kahden suuntaista kehitystä vastaajasta riippuen. Kun toisen mielestä ”yksityisomistuksen myötä rakennusten hoito ja ympäristöt selkeästi parantuneet”, niin toinen sanoo: ”Asuessani siellä se oli arkkitehtuuriltaan yhtenäinen ja hyvin hoidettu. Nyt se on totaalaisesti tuhottu ja tarvelty. Autotalleja, leikkimökkejä sekä muita mauttomia tötteröitä lisätty. Nurkkalaudat ja koristelistat eivät kuulu Varkaudenmäelle. Värimaailma on aivan ihmeellinen.” Ja kolmas on samoilla linjoilla: ”Olo tulee kyllä surulliseksi siitä, millaiseksi se on muuttunut. Kauniit tyypitalot on tuhottu erilaisil-

²²⁷ Haastateltava O/4 Omakotialueen rakentamisesta viime vuosina.

²²⁸ Esim. haastateltava O/4.

²²⁹ Kommentit asukaskyselystä.

la rakennelmilla.” Myös museoviranomaisten näkökulmasta pihojen rakennelmat ovat hankala asia. On ymmärrettävää, että niitä halutaan, mutta niiden täytyisi sopia arkkitehtuuriltaan Varkaudenmäkeen. Huolta aiheuttavat erilaiset rautakaupoissa myytävät katokset, jotka eivät edusta oikein mitään tyyliä, mutta ovat helppoja pystyttää, ja hinnaltaan edullisia.²³⁰ Koska Varkaudenmäellä ei ole omia rakennustapaohjeita, ei sopivien ulkorakennusten suunnittelu ole aivan yksinkertainen tehtävä.

4.3 TULEVAISUUS: SUOJELUN MERKITYS JA ALUEIDEN KEHITTYMINEN

4.3.1 Suhtautuminen suojeluun

Sekä haastatteluissa että varsinkin kyselyssä tuli ilmi, että Omakotialueen suojelumerkintä on jokseenkin tuntematon asia entisille ja nykyisille asukkaille. Kuitenkin 5/9 asukaskyselyn vastaajista piti Omakotialueen suojelusuosituksia *erittäin hyvänä* asiana, 1 melko hyvänä ja 3 vastaajista ei oikein osannut ottaa kantaa. Kysymykseen ”miten suojelusuositukset mielestäsi näkyvät asuinalueen rakennusten korjaus- ja muutostöissä?” tuli sekä kyselyssä että haastatteluissa enimmäkseen koko suositusten olemassaoloa kyseenalaistavia vastauksia, kuten: ”Onko niitä?”, ”ei ok-alueella ollut suojelusuosituksia, (...)?”, ”ei mitenkään, en edes tiennyt niistä” ja ”ei näy mitenkään, kaikkea löytyy.”²³¹ Varkaudenmäen kohdalla sekä entiset että nykyiset asukkaat olivat tietoisia rakennusten suojelumerkinnästä. Suojelua joko *erittäin hyvänä* tai *hyvänä* asiana piti 4/7 vastaajaa, 2 kohtuullisen hyvänä, mutta 1 *ei lainkaan hyvänä*. Haasteltavien mielestä Omakotialue tarvitsee suojelumerkinnän:

*”No kyl se periaattees hyvä on, et toi... jokuhan täytyy olla, et ko ihmiset on vähä semmossii yltiöpäisii jossei niit kukkaa oo hillittemäs (...)”*²³²

On kuitenkin huomioitava, että Varkaudenmäen kohdalla kyseessä on voimakkaampi suojelu kuin Omakotialueella, jossa suojelu ei edes kata koko alkuperäistä asuinalueetta, ja jossa se on lievempi. Haastatteluissa Varkaudenmäen rakennusten suojelua pidettiin pelkästään positiivisena asiana. Satakunnan museon rakennustutkija Liisa Nummelinin mukaan Varkaudenmäestä tulee jonkin verran yhteydenottoja museoon, mutta Omakotialueelta hyvin harvoin. Tämä kertoo paitsi siitä, että suojeluasiaa ei tunneta, mutta se voi kertoa jonkin verran myös historiallisten arvojen vähäisestä tärkeydestä Omakotialueella. Kyselyt ovat viime vuosina koskeneet pääasiassa ulkorakennusten ja aitojen rakentamista. Tämä ei silti tarkoita, etteikö alueilla olisi rakennettu.

230 Nummelin 8.2.2021.

231 Verkkokysely Omakotialueen asukkaille 2021.

232 OV/1.

Kuva 31 Alkuperäinen portaikko ja seinäpanelointi A-tyyppitalossa Timmintiellä. Rakennuksessa on jäljellä paljon muutakin alkuperäistä, kuten hyväkuntoiset katon ja seinien pinkopahvit osassa asuntoa, listat, lautalattiaa, kaikki ikkunat sekä sisäovet. Nykyinen asukas arvostaa alkuperäisiä rakennusosia ja pyrkii säilyttämään ne. Kuva haastateltavan arkistosta.

Rakennusvalvonta ja museo ovat Nummelinin mukaan hyvin yhteydessä keskenään, mutta luvonta rakentamista on ollut jonkin verran.²³³

Sekä haastattelujen että joidenkin asukaskyselyn kommenttien perusteella muodostuu toisaalta käsitys, että Omakotialueen suojelun olisi toivottu tapahtuneen jo paljon aiemmin. Rakennus-suojelu oli kuitenkin vielä 1980-luvulla verrattain uutta etenkin maalaiskunnissa²³⁴. Seuraavasta haastattelukatkelmasta Omakotialueen pitkäaikaisen asukkaan kanssa ilmenee harmitus siitä, että juuri Omakotialueen talot ovat kärsineet suurista muutoksista:

233 Nummelin 8.2.2021.

234 Nummelin 16.2.2021.

(O/6): *Et kyy siel Varkaudenmäessäki niit vähän on muokattu niit taloi-*

(LL²³⁵): *On on.*

(O/6): *Mut huomattavast vähemmä.*

(LL): *Nii-i, nii-i. Mut toki sillon on nää on ollu vielä niinku aika nuoria taloja niinku sillon, et sehän on, sehän, toki et, että-*

(O/6): *Niin ku 30-vuotiait vaan.*

(LL): *Että tota...*

(O/6): *Nyt lähestytään jo sadan vuoden ikää, ni...*

(LL): *Sepä, sepä...*

(O/6): *Mut ei näist niinku samanlaisii enää saa, eihän näit ny voi enää muokat takasi.*

Kulttuuriperintöyhteisön asukkaista jotkut tekevät identiteettityötä omaehtoisen suojelun kautta. Tähän kuuluu se, että ollaan samoilla linjoilla museoviranomaisten kanssa, ikään kuin ”samalla puolella”. Erityisesti Varkaudenmäessä asukkaat tekevät omaehtoista suojelua eli käyttävät rakennuksen aikakaudelle tyypillisiä materiaaleja ja tekniikoita ja säästävät mahdollisimman paljon, tai muuttavat mahdollisimman vähän säilyttääkseen arvoja. Kysymykseen ”mitkä asiat ovat sinulle Varkaudenmäen talossasi tärkeitä?” vastaa yksi Varkaudenmäen asukas näin:

”Sen vanha suunnittelu ja toteutus, jotka toimivat yhä paremmin kuin monet uudet. Ostaessani talo oli osin alkuperäisessä kunnossa ja kaikki historiakerrokset tallessa. Olen halunnut kunnioittaa niitä korjauksissa ja säilyttää tuon ajan hengen.”

Tässä rakennuksen historia ohjaa korjaustöitä, toisin sanoen korjaustoimenpiteet tehdään rakennuksen ehdoilla. Henkilön oma arvomaailma sekä omaksuvan identiteettityön tuloksena koetun osallisuuden yhdistyminen menneisyyden symboliin (kotitaloon), vaikuttavat hänen valintoihinsa. Sama henkilö peräänkuuluttaa korjaus- ja rakentamistapaohjeita. Kysymykseen ”miten rakennusten suojelumerkintä mielestäsi näkyy asuinalueen rakennusten korjaus- ja muutostöissä?” hän vastaa:

”Ei nyt mitenkään. Naapurin isännät naureskelevat vanhaa kunnioittaville ratkaisuille, joka myös teettää paljon töitä verrattuna esim. ikkunoiden vaihtamiseen kokonaan uusiin.”

Haastatteluissa tuli muutamaan otteeseen esille se, miten haastateltava on omaksunut vanhemmiltaan suhtautumistavan esimerkiksi rakennusten korjaustapoihin. Omakotialueen ”paljasjalainen” asukas on isänsä kanssa samoilla linjoilla alueen rakennuskannan muutoksista:

(O/6): Mä olen ollu ain sen kannal, samal kannal ku mein isäki, et, et täs tehtii sillo virhe ku... Mutku sillon ei varmaan ollu tämmösii suojelutietoi viäl mittää, ni... et se olis ollu hiano ku ne olis ollu sillon 40 vuot sit jo vähän tarkemmin tiaros tämä, ja olis niinku- siihen aikaan ei ehkä viel ollu niin tämä kulttuurihistorian kunnioittaminen tavallaan...

Kyselyn vastausten perusteella voi tulkita, että ne, jotka ovat muuttaneet Omakotialueelle 1970-luvun lopulla tai myöhemmin, suhtautuvat sallivammin rakennuksiin kohdistuviin suuriinkin muutoksiin, eivät kaipaa rakentamistapaohjeita, eivätkä pidä suojelua hyvänä tai ainakaan tarpeellisena. Erilaisista näkemyksistä ja arvoista huolimatta kaikki vastanneet pitivät kuitenkin tärkeänä alueen pysymistä suunnilleen sellaisena, kuin se on alun alkaen ollut, sekä yhtenäisenä. 2000-luvulla asunut keski-ään ylittänyt vastaaja muistaa lapsuudestaan, että kaikki talot olivat samanlaisia, mutta ”nyt on vähän myöhäistä alkaa suojelemaan, kun laajennukset tehty suurimpaan osaan. Kattoja, ikkunoita, ovia, ulkovuoria yms. vaihdettu.”²³⁶ Varkaudenmäen rakennusten arvoissa sekä haastatteluissa että asukaskyselyssä painottuu alkuperäinen estetiikka ja arkkitehtuuri. Eräs vastaaja ei haluaisi luopua talon ”tarinasta” ja historiasta:

”Siitä, miten se elää vuodenaikojen mukaan. Siitä, että talo sinänsä on tarina (siis miten se on suunniteltu, tehty ja kestänyt, aikakausi jolle sen tarina sijoittuu) – minä vain yksi luku siinä.”

Haastatteluissa nousi esiin, että monet tyyppitalojen omistajista haluaisivat kyllä jatkossa korjata näitä rakennuksia niiden aikakaudelle sopivin menetelmin, mutta luotettavia ja osaavia tekijöitä on vaikea löytää. Myös töiden hinta aiheuttaa ymmärrettävästi ongelmia. Monilla heistä, joilla on halua korjata pietteillä, ei ole mahdollisuutta laittaa suuria rahasummia korjauksiin, jolloin niitä joudutaan joko siirtämään, jätetään tekemättä, tai tehdään jonkinlainen kompromissi.²³⁷ Kysymykseen rakentamistapaohjeiden tarpeesta yksi Varkaudenmäen asukas vastasi näin:

”Ovat tärkeitä, koska oikeiden korjaustapojen ja työtekniikoiden, tarvikkeiden ja joskus myös vanhan korjausta osaavien tekijöiden löytä-

236 Asukaskysely 2021.

237 Esim. V/2.

miseen menee valtavasti aikaa ja energiaa. Oikeaa ja väärää tietoa on myös joskus vaikea erottaa.”

4.3.2 Tulevaisuudensuunnitelmia rakennusten suhteen

Niillä haastateltavilla, jotka vielä alueilla asuvat, oli jonkin verran suunnitelmia omien talojensa tulevaisuudelle. Ekologisia asioita mietittiin erityisesti lämmitysjärjestelmän suhteen: öljylämmityksestä olisi luovuttava, mutta hinta on suolainen, eikä toimenpide taas välttämättä nosta rakennuksen jälleenmyyntihintaa, siis rahallista arvoa. Varsinkin eläkeikäinen talonomistaja joutuu luonnollisesti miettimään, miten paljon rahaa on järkevä laittaa niin suureen operaatioon. Eräs Varkaudenmäen haastateltavista ei aio vaihtaa ikkunoita, vaikka ikkunakauppiat soittelevat hänelle useinkin ehdotellen ikkunanvaihtoa. Hänen mukaansa he tietävät hänen asuvan talossa, jossa on vielä alkuperäiset ikkunat. Hän myös tietää, että jotkut ovatkin ikkunansa vaihdattaneet, mutta hänestä ne eivät vedä vertoja alkuperäisille²³⁸. Toinen varkaudenmäkeläinen haastateltava puolestaan vaihdatti vanhat puuikkunat kalliisiin, uudenaikaisiin ikkunoihin 1990-luvun alussa, ja oli niihin hyvin tyytyväinen, sillä silloisen ruotsalaisen koulun pihalta kantautunut meteli hiljeni huomattavasti.²³⁹

Yksi Varkaudenmäen haastateltavista on suunnitellut tekevänsä rakennuksen terveyttä edistäviä korjaustoimenpiteitä: Liian tiivis lateksimaalipinta on saatava pois, sillä rakennuksesta puuttuu 1960-lukua edeltäneille rakennuksille tyypillisesti ilmarako ulkokuorin ja rankorakenteen välistä. Lateksimaalin kehittämisen jälkeen ilmarako alettiin lisätä, sillä lateksi ei hengitä, jolloin talon seinätkään eivät hengitä, mikä suurella todennäköisyydellä johtaa ajan myötä kosteus- ja mikrobiongelmiiin. Yleisesti ottaen sekä Varkaudenmäen että Omakotialueen taloja pidettiin hyvin rakennettuina, ja huomasin tämän itsekkin käydessäni tyhjillään olevassa Aspelinin tyypitalossa Harjutiellä²⁴⁰.

238 Varkaudenmäen taloissa, ainakin ”mestartaloissa”, on kaiken lisäksi erityinen mekanismi, jossa ikkuna aukeaa vaakatasossa, eli saranat ovatkin ylhäällä. Haastateltava kertoo nähneensä vastaavan mekanismin yhdysvaltalaisissa vanhoissa elokuvissa ja pohtii, onko Aalto ottanut sieltä mallia. (Haastateltava V/5.)

239 Haastateltavat V/5 ja OV/1.

240 Rakennus on ryhdikäs ja sokkeli sekä maanalainen perusmuuri on lähes täysin ehjä, mutta kosteutta oli päässyt muodostumaan talon ollessa kylmillään.

Kuva 32 Hyvin säilynyt ja säilytetty tyyppitalo Timmin-
tiellä. Kuva haastateltavan arkistosta.

5 LOPUKSI

Pro gradu -tutkielmassani selvitin Kauttuan Varkaudenmäen ja Omakotialueen tyyppitalojen ja asuinalueiden arvoja erityisesti asukasnäkökulmasta. Tavoitteeni oli saada tietoa siitä, mitä ominaisuuksia, piirteitä ja tekijöitä yksityiset ihmiset pitävät arvokkaina näillä kahdella asuinalueella ja erityisesti kotitaloissaan. 1940-luvulla rakennetut asuinalueet ovat kokeneet osittain suuriakin muutoksia suojelustatuksesta huolimatta, mikä näkyy katukuvassa erityisesti Omakotialueella. Tutkielman yhtenä tarkoituksena oli selvittää syitä näille muutoksille, mutta erityisesti saada selville asukkaiden suhtautumista alkuperäiseltä statukseltaan erilaisiin tyyppitaloihin sekä asuinympäristöihin, joilla ne sijaitsevat.

Haastateltavat valikoituivat oman kiinnostuksensa perusteella. Tulkitsin, että heillä mahdollisesti on lähtökohtaisesti kiinnostus aiheeseen, ja he ehkä ovat pohtineet asuinalueiden arvoja aiemminkin. Kaikilla oli selkeä kiinnostus menneisyyttä ja historiaa kohtaan, mutta myös katse kohti tulevaisuutta. Rakennusperinnön säilymistä asuinalueilla pidetään tärkeänä, mutta myös hallittu muutos hyväksytään, jotta asuinalueet pysyvät elossa. Aura Kivilaakso tunnisti oman aineistonsa erilaisista kirjoituksista pyrkimyksen kaikille samaan päämäärään, joka on hyvä ja

toimiva elämä.²⁴¹ Tunnistan tämän myös oman haastattelu- ja kyselyaineistoni vastauksista – myös historiaan palautuen siinä mielessä, että monet haikailivat asuinalueiden mennyttä, hyvää elämää. Haastateltavat edustavat Kauttuan kulttuuriperintöyhteisöä kukin omalla tavallaan, ja ylläpitävät myös eri tavoin kulttuuriperintöprosessia tekemällä identiteettityötä joko aktiivisesti (selkeä toiminta alueen kulttuuriperinnön parissa ja puolesta), ehkä tiedostamattaan (osallistuessaan Kauttuan Facebook-ryhmän keskusteluihin) tai vaikka vain satunnaisesti (intoutumalla antamaan haastattelun gradun tekijälle ja heittäytymällä sen tiimoilta muistelemaan).

Omakotialueen ja Varkaudenmäen rakennuskanta ympäristöineen on paitsi aineellista, näkyvää kulttuuriperintöä näkyvien menneisyyden jälkien muodossa, mutta se on – kuten kaikki kulttuuriperintö – ennen kaikkea aineetonta. Jaettua historiaa ja osallisuuskokemuksia työkaluina käyttäen nuo menneisyyden jäljet ovat saaneet merkityksiä ja muodostuneet kulttuuriperinnöksi yhteisön käsissä ja puheissa²⁴². Tutkielmassani vahvistuu käsitys aineettoman ja aineellisen kulttuuriperinnön saumattomuudesta.

5.1 YKSITYISIÄ JA YHTEISÖLLISIÄ ARVOJA

Omakotialueen ja Varkaudenmäen asuinalueiden merkitys entisille ja nykyisille asukkaille tulee ilmi esimerkiksi *Kauttua*-Facebook-ryhmän aiheita, kuvia ja kommenttiketjuja selaillessa. Ryhmässä on käyty muun muassa keskusteluita siitä, kuka asui missäkin talossa vuonna 1960 Omakotialueella, ja henkilöihin, kuten opettajiin liittyvää muistelua. Ylläpito julkaisee säännöllisesti lehtijuttuja ja vanhoja valokuvia Kauttuulta. Facebook-ryhmässä kuvien jakaminen, kommentoiminen ja muistelu ovat yhteisön sisäistä identiteettityötä. Kulttuuriperintöä ylläpidetään jatkuvalla historioinnilla, monumentalisoinnilla ja omaksumisella, jolloin kulttuuriperintöyhteisökin pysyy koossa²⁴³. Kauttualla haastatteluissa tuli ilmi yhteisön jäsenten ylpeys nimenomaan *kauttualaisuudesta* erotuksena siihen, että he olisivat *euralaisia* (Kauttua on osa Euraa, ja taajamat sijaitsevat hyvin lähellä toisiaan). Kauttualaisuuteen puolestaan liittyy *ahlströmiläisyys*, ylpeys Ruukinpuiston rakennetusta perinnöstä, Aallon porrastalosta, tuosta kaikesta koetaan myös nykypäivänä osallisuutta, kokonaisuus koetaan omaksi ja nykyistä identiteettiä vahvistaneeksi.

Eeva Karhusen havainto viranomaisten ja asukkaiden arvoista tukee omia havaintojani siitä, että asukkaiden arvoissa korostuvat hiljainen tieto, ja keskiöön nousee aineeton kulttuuriperintö (esimerkiksi ahlströmiläinen yhteisöllisyys), kokemuksellisuus ennen visuaalisuutta (rakennuksessa

241 Kivilaakso 2017, 159.

242 Sivula 2015, 65.

243 Sivula 2017, 12–16.

Kuva 33 Omakotialueen Harjutiellä sijaitseva tyhjillään oleva tyyppitalo oli talvella 2021 olosuhteisiin nähden hyväkuntoinen. Kuva: Liina Luoma

koetut asiat ennen sen ulkonäköä), yhteisöllisyys, koti ja paikkasidonnaisuus.²⁴⁴ Haastatteluissani Smithin ja muiden kulttuuriperinnön tutkijoiden argumentti kulttuuriperinnön aineettomuudesta vahvistui, sillä esimerkiksi puhuessaan *tyyppitaloista* kulttuuriperintönä haastateltavat itse asiassa puhuivat enimmäkseen yhteisön elämästä niissä, muistoista.

Yrittäessäni hahmottaa Varkaudenmäen ja Omakotialueen kulttuuriperintöyhteisöä haastattelu-
vastauksien perusteella päädyin siihen, että yhteisö on jokseenkin hajanainen, se on sijoittunut
jopa maantieteellisesti eri puolille Euraa ja Suomea. Mutta yksilöt eivät kuitenkaan ole yksinäi-
siä saaria, vaan eri tavoin kulttuuriperintöyhteisöä pidetään identiteettityön – vaikka satunnai-
senkin – kautta elossa ja asuinalueiden kulttuuriperintö pysyy näin arvossaan ja muistettuna.
Monumentit, menneen jäljet ja symbolit, ovat muuttaneet muotoaan, mutta ovat silti paikoillaan,
ja kehyskertomuksin vahvistettu jaettu historia elää. Omakotialueen muuttanut ulkoasu on to-
disteena arvojen muutoksesta ja toisaalta jälkenä menneestä ajattelutavasta. Historia elää osana
kulttuuriperintöprosessia.²⁴⁵ Uskon, että oli tyyppitaloalue ollut alun perin minkä hyvänsä yhteis-
sön asuinpaikkana, niin mikäli yhteisöllisyyttä edelleen koetaan, tehdään myös identiteettityötä,
ja sen myötä arvot liittyvät laajemmin koko asuinalueeseen kuin pelkkiin rakennukseen.

Rakennusperinnölle toivotaan elämää ja käyttöä siellä, missä tunnuspiirteitä vielä on jäljellä,
toisaalta vaalimista ja jopa museointia siellä, missä alkuperäisyys on jo lähes kadonnut:

244 Karhunen 2014, 236.

245 Sivula 2010, 35.

*”Tämä on koti (ei vain talo) – remonteineen, onnineen ja epäonneineen, elämän kiintopiste tuulisessa maailmassa. Se on yli 18 vuoden tarina minun elämäkerrassani. Koen, että talo on myös osa kansallista kulttuurihistoriaa, jota haluan vaalia. Kauttua on onneksi vielä elävä teollisuuskylä, jonka osa taloni on. Toivon, että Kauttua ja ruukki myös pysyy sellaisena, eikä muutu pelkäksi museokyläksi turisteille.”*²⁴⁶

Edellä oleva kommentti osoittaa identiteettityön olevan käynnissä. Kulttuuriperintöyhteisön jäsenen on sijoittanut itsensä osaksi jaettua historiaa, ja kokee vahvaa osallisuutta siihen. Kotitalo liittyy yhteiseen historiaan ja toimii omaksuvan identiteettityön välineenä.²⁴⁷

Tunteeseen, muistoihin ja nostalgiaan perustuvia arvoja ei voi väheksyä. *Kenen* on Varkaudenmäen ja Omakotialueen kulttuuriperintö, ellei eniten juuri heidän, jotka ovat sitä aikoinaan olleet tuottamassa, tai tuottavat tälläkin hetkellä? Ehkä tulevaisuudessa Kauttualla nähdään myös kansalais- tai asukaslähtöisiä, ”ahlströmiläisten” yksityisistä arvoista kehkeytyviä kulttuuriperintöprosesseja, koska kiinnostusta kulttuuriperinnön ja samalla myös rakennusperinnön säilyttämiseen tuleville sukupolville on. Vastaavanlaisia tiiviitä tehdasyhdyskuntia ei enää ole, eikä tehtaiden työntekijöille enää rakenneta asuinalueita. Kulttuuriperintöyhteisö ei pysy kasassa vaan purkautuu, mikäli identiteettityön tekeminen loppuu, mutta Ruukinpuisto ja siihen liittyvä Varkaudenmäki vaikuttavat olevan turvassa kulttuuriperintötyön keskiössä kulttuuriperintöyhteisön jäsenten identiteettityön ja viranomaistoiminnan myötä²⁴⁸. Omakotialueen monumenttien säilyminen yhtenä identiteettityön osana vaatii kuitenkin niiden aktiivista suojelua ja säilyttämistä.

Kaiken kaikkiaan tutkielman tuloksena yksityisistä arvoista voidaan päätellä, että Omakotialueen ja Varkaudenmäen asukkaista koostuva kulttuuriperintöyhteisö kokee asuinalueet suojelemisen arvoisina. Rakennukset ovat heille tärkeitä symboleita, jotka ovat muokanneet heidän identiteettiään. Ne ovat kulttuuriperintöä käsitteen analyttisessä määritelmässä.²⁴⁹ Surua ja muita negatiivisia tunteita kulttuuriperintöyhteisölle tuottaa ajatus näiden menneen jälkien ja häviämisestä. Kulttuuriperintöprosessi Sivulan mukaan päättyy silloin, kun menneen jälki, osallisuuskokemus tai jaettu historia häviää²⁵⁰. Häviäisikö kulttuuriperintökin samalla näiden symbolien myötä? Purkautuisiko kulttuuriperintöyhteisö? Tulevaisuutta on Kauttuallakin vaikea ennustaa. Toisaal-

246 2000-luvulla Varkaudenmäessä asuneen keski-ikäisen henkilön vastaus.

247 Sivula 2017, 13.

248 Sivula 2017, 16.

249 Sivula 11.3.2020.

250 Sivula 11.3.2020.

ta se, että asuinalueet eivät kehittyisi lainkaan, ei tunnu asukkaistakaan mukavalta ajatukselta.²⁵¹ Kaikkien haastateltavien ajatuksia rakennusten tulevaisuuden suhteen yhdisti toive siitä, että ne säilyttäisivät ominaispiirteensä ja sen kautta historiallisen arvonsa. Näin oli siis huolimatta siitä, oliko talossa asuttu pitkään, jolloin nostalgia ja henkilökohtainen historia merkitsevät enemmän, tai vasta muutamia vuosia, jolloin arvot oli omaksuttu. Ominaispiirteiden säilyminen voi kuitenkin eri ihmisille tarkoittaa eri asioita.

Laura Tuominen toteaa arvojen yksilöllistyneen viimeisen parinsadan vuoden aikana. Valinnanvapaudesta on tullut ihanne, jota toteutetaan monella elämäalueella, näin myös rakennetun ympäristön ja asumisen suhteen.²⁵² Omakotialueen ja Varkaudenmäen rakennuksiin kohdistuneet muutokset edustavat juuri tätä valinnanvapautta. Omakotialueen korjauksissa on menty paljon ”käytännöllisyys edellä”, mikä näkyy esimerkiksi alun perin avonaisten kuistien lasittamisena. Nykyasujien arvoja ovatkin käytännöllisyys, asumismukavuus ja helppous, huoltovapaus. Tyypitalot eivät ole uniikkeja, mutta ainakin Omakotialueella ja Varkaudenmäessä talot ovat hyvin rakennettuja, mikä on jo sinänsä arvo, jota kannattaa vaalia tuleville sukupolville. Ilmeisesti kuitenkin 1940-luvun tyypitaloarkkitehtuuri koetaan edelleenkin ulkonäöltään kovin (ehkä liiankin) arkiseksi. Tämän vuoksi tyypillinen näky erityisesti Omakotialueella on rakennuksen ”vanhentaminen” lisäämällä detaljeja, kuten nikkarityylistä tai muusta perinteisestä puuarkkitehtuurista lainattuja koristeellisia listoituksia tai ikkunoiden valeruudukkoja. Jos ei tunne tyypitalojen arkkitehtuuria ja detaljeja, saattaa pitää niin sanottuja ”uusvanhoja”, myöhemmin lisättyjä rakennusosia tai detaljeja autenttisina²⁵³. 2000-luvulla taloon vaihdettu ovi, jossa on jonkinlaista koristeellisuutta, vaikkapa kaaren muodossa olevat ikkunalasit, voi jollekin luoda autenttisuuden tuntua. Tai ylipäättään koristeelliset detaljit, jotka eivät oikeasti kuulu 1940-luvun tyypitaloon. Asiaan perehtymätön vierailija voi saada autenttisuuden kokemuksen jostain, joka oikeasti ei ole autenttista. Mutta onko sillä merkitystä – ja jos on, niin kenelle?²⁵⁴

5.2 TIETOA JA TARINOITA, YHTENEVIÄ ARVOJA

Kauttualla on näkynyt haastatteluiden ja viranomaistyön perusteella selvää rakennusperinnön arvostuksen kasvua 2010-luvulla. Tämä on kohdistunut sekä Varkaudenmäkeen että Omakotialueeseen kaavoituksen ja sitä edeltäneiden selvitys- ja arvottamistöiden kautta. Syitä on varmaankin monia, esimerkiksi rakennusten korkea ikä, tehdastoiminnan hiipuminen paikkakun-

251 Sivula 4.3.2016.

252 Tuominen 2001, 182.

253 Autenttisuuden reflektiivinen lähestymistapa, Luoma 2018, 3.

254 Luoma 2018.

nalla ja yhtiön luopuminen kiinteistöistä sekä kulttuuriperintötyötä tekevien viranomaisten aktiivisuus (esim. Euran kulttuuriympäristöohjelma vuodelta 2011). 1980-luvulla sekä Varkaudenmäen että Omakotialueen talot ovat olleet verrattain nuoria, vasta noin 40 vuoden ikäisiä, eivätkä sen perusteella ole olleet suojeluviranomaisten kiinnostuksen kohteena. Rakennussuojelussa kun on etenkin ennen painottunut rakennusten korkea ikä arkkitehtonisten ansioiden ohella.

Omakotialueen ja Varkaudenmäen asemakaavat kertovat paljon viranomaisten ja asiantuntijoiden alueille antamista arvoista. Pelkästään se, että inventointeja ja kulttuurihistoriallisia selvityksiä on tehty, kertoo arvostuksesta. Mutta siinä, missä asukkaiden arvot nousevat aineettoman perinnön yhteisöllisestä merkityksestä ja rakennuksiin liittyvistä tarinoista, perustuu institutionaalinen arvottaminen hyvin pitkälti mitattavaan, yleispätevään, *viralliseen tietoon*.²⁵⁵ Niukon, Karhusen, Kivilaakson ja muiden tutkijoiden, sekä omankin tutkimukseni ja kokemusteni myötä olen vahvistanut käsitystä siitä, että rakennetun kulttuuriperinnön tunnistamisessa ja arvottamisessa tarvitaan sekä asukasettä viranomais- ja asiantuntijatyötä, sillä heidän näkökulmansa täydentävät toisiaan. Asukkaat ovat kaiken lisäksi yleensä ne, jotka kyseessä olevaa kulttuuriperintöä käyttävät ja joita varten sitä suojellaan. Asukkaat ovat käyttäjäkokemuksen ja arjen asiantuntijoita.

Yksityisissä ja institutionaalisisissa arvoissa tuntuu olevan paljon samaa niin Omakotialueella kuin Varkaudenmäessäkin. Alueiden aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä jakavat hyvin pitkälti entiset ”ahlströmiläiset”, jotka jakavat myös keskenään samaa arvomaailmaa. He eivät pidä siitä, että rakennuksia on muutettu. Syyt ovat usein nostalgisia ja perustuvat tunteeseen. Halutaan vaalia omia muistoja, jotka liittyvät rakennuksiin ja asuinalueeseen. Ahlströmiläiset ovat siis pitkälti samoilla linjoilla viranomaisten kanssa, mutta syyt eivät aina ole yhteneväiset. Yhdistäviä arvostukseen liittyviä tekijöitä ovat esimerkiksi A. Ahlström Oy:n teollinen perintö, asui-

Kuva 34 Alkuperäinen puulämmitysjärjestelmä Harju-tiellä. Puita laitettiin takana olevan keittiön puuhellaan, joka lämmitti muuria ylös asti. Kuva: Liina Luoma

nalueiden yhtenäisyys, autenttisuus, alkuperäisyys, korkea ikä sekä esteettiset ja arkkitehtoniset arvot. Sekä institutionaalisessa että yksityisessä arvottamisessa Omakotialueella ja Varkaudenmäessä on selvästikin keskiössä Kauttuan teollinen kulttuuriperintö eri ilmenemismuotoineen. Viranomaiset painottavat rakennusten säilymistä teollisen perinnön symboleina ja ilmentyminä, mutta näin tekevät myös asukkaat, joiden näkökulma vain on yksityisempi, henkilökohtaisiin tai yhteisön kehystömuksiin ja jaettuun historiaan keskittyvä. Mitä olisi teollisuushistoria ilman työläisten tarinoita, heidän historiaansa? Kulttuuriperinnön ja rakennusperinnön säilymisen kannalta olisi tärkeää, että yksityinen ja institutionaalinen arvottaminen kulkisivat käsi kädessä, tai olisivat ainakin vuorovaikutuksessa keskenään.²⁵⁶ Asukkaille tarvittaisiin enemmän tietoa rakennusperinnön vaalimisesta käytännössä: mitä asemakaavalla suojele tarkoittaa, entä sen lievempi muoto, keneltä voi pyytää neuvoja ennen kuin alkaa suunnitella korjaustoimenpiteitä ja niin edelleen. Suhtautuminen suojelemaan ja viranomaisnäkökulmaan vaihtelee asukkailla heidän omien arvojen, toiveidensa ja tavoitteidensa mukaan. Asukashaastatteluiden ja verkkokyselyiden perusteella Varkaudenmäessä ja Omakotialueella on kyllä halu säilyttää rakennusten alkuperäisiä ominaispiirteitä, mutta asukkaat eivät aina oikein tiedä, miten se kuuluisi tehdä käytännössä. Omakotialueen suojeleustatus (lievempi luokka B asemakaavassa) oli monille täysin tuntematon asia. Varkaudenmäessä viranomaisten asettamat arvot, käytännössä suojele, näkyy enemmän siksi, että rakennuksille ei ole mahdollista tehdä mitä hyvänsä. Varkaudenmäessä kulttuurihistorialliset arvot ovat asukkaille kaiken kaikkiaan selkeämmät luultavasti Alvar Aallon kädenjäljen ja pitkäikäisen suojeleustatuksen vuoksi.

Niukkanen, Kivilaakso ja Karhunen käsittelevät kaikki samaa teemaa, joka itseänikin kiinnostaa: miten saada kulttuuriympäristön viranomaistoimijoiden ja asukkaiden näkemykset ja toiveet kohtaamaan, jotta kulttuuriympäristöstä huolehtiminen helpottuisi ja tehostuisi. Viranomaiset ja asiantuntijat ovat usein kulttuuriperintöprosessien alullepanijoita esimerkiksi kaavoitustarpeen myötä. On olemassa tässä pro gradu -tutkielmassakin aiemmin käsiteltyjä periaatteita, joiden mukaan tunnistetaan merkittävät ja suojelettavat kulttuuriperintökohteet, mutta tärkeää kulttuuriperintöprosessissa olisi myös yksityishenkilöiden aktiivisuus. Viranomaiset sekä eri instituutiot, esimerkiksi kunnat, voivat tarvittaessa ottaa mahdollistajan roolin. Valtakunnalliset ja paikalliset, osallistavat hankkeet, koulutus ja ”bottom-up” -prosessit ovat yhdessä viranomaistoiminnan kanssa ensiarvoisen tärkeitä kulttuuriperinnön arvottamisessa ja säilyttämisessä. Osallistavaa keskustelua tarvitaan kaikilla tasoilla. Ilman sitä voi merkittävää kulttuuriperintöä jäädä tunnistamatta, arvottamatta, hyödyntämättä tai suojelematta. Erityisesti kulttuuriperintöyhteisöjen, ”maallikkojen” keskustelunavaukset ja omien arvojen esille tuominen on tärkeää, sillä asiantuntijoilta, viranomaisilta ja muulta kulttuuriperintöhallinnolta saattaa jäädä arvoja tunnistamatta,

256 Esim. Karhunen 2014, 224–246.

Kuva 35 Nämä Omakotialueen Harjutiellä tyhjiillään olevan tyyppitalon ikkunapuitteet, karmit ja ikkunalauta ovat vielä helposti kunnostettavissa. Kuva: Liina Luoma

ja merkittäviä ”bottom up” -prosesseja voi jäädä toteutumatta. Olisi myös tärkeää jo koulussa opettaa se, että kulttuuriperintö on *meidän*, se kuuluu kaikille, ja että on mahdollista toimia aloitteellisesti sen puolesta, eikä odottaa viranomaisten ensimmäistä siirtoa. Jos asukkaista tai muista yksityishenkilöistä muodostuvan yhteisön puolelta ei tule toiveita kulttuuriperinnön, esimerkiksi rakennetun ympäristön säästämiseksi, niin keitä varten viranomaiset silloin sitä suojelevat?

Ilman osaavia tekijöitä – rakennuskonservaattoreita, -restauroijia ja entisöijiiä sekä rakennustutkijoita – on rakennusten kulttuurihistoriallisia arvoja käytännössä vaikea säilyttää ²⁵⁷. 2000-luvun rintamamiestalo- ja -kylämyytin myötä on säilyttävästä korjaamisesta kirjoitettu enemmän lehdissä, internetissä ja tietokirjoissa. ”Vanhaa kunnioittaen” remontoitavien pientalojen remontteja seurataan myös blogeissa ja televisio-ohjelmissa. Lopputuloksissa on usein hävitetty valtava määrä alkuperäistä, historiallisia kerrostumia, joita ei ole osattu arvostaa. Remontit kuitenkin uskovat pelastavansa vanhan talon (miltä – tuholtako?). Yksi ongelma on, että kädentaidot ja perimätieto perinnerakentamisen suhteen on vähentynyt. Kulttuuriperintöoppiminen olisi tärkeää esimerkiksi puurakentamisen kannalta. ²⁵⁸ Käsitykseni mukaan Suomessa on vallinnut jollain tapaa jopa omistushaluinen suhtautuminen omiin erityistaitoihin jopa siinä määrin, että ne vietään mieluummin hautaan kuin opetetaan uuden polven ammattilaisille, minkä vuoksi monet perinteiset taidot alkavat kadota. Mestari-kisälli-järjestelmä ei ole laajalti käytössä maassamme, mikä heikentää taitojen siirtymistä polvelta toiselle. Myös talkookulttuuri on vähenemään päin. ²⁵⁹ Lineaarinen aikakäsityksemme ei missään nimessä sulje pois sitä, ettemmekö syklisen

257 Haastateltava V/2.

258 Maire Mattinen 26.1.2021.

259 Tästä aiheesta keskusteltiin rakennusrestauroinnin kahvihuoneessa tai kenttätöiden lomassa Ikaalisten käsi- ja taideteollisuusoppilaitoksessa vuosina 2012–2015.

aikakäsityksen mukaan tunnistaisi arvoja myös autenttisissa työtavoissa, kuten hirrenveistossa. Mutta ehkäpä Japanista voisi ottaa meille mallia, sillä monesti meillä työtavoissakin oikaistaan, valitaan moderni, usein sähkökäyttöinen työkalu (moottorisaha) perinteisen käsityökalun (telso) sijaan. Ajattelen, että uudet työtavat ovat nopeatempoisessa maailmassa perusteltuja, mutta myös perinteisiä työtapoja olisi syytä vaalia materiaalin ohella. Tendenssien on 2000-luvulla toisaalta ollut monessa asiassa myös ”elämänmenon” ja työtahdin hidastaminen, mikä näkyy etenkin Y-sukupolven arvoissa. Näkyvissä on ollut myös käsityötaitojen uudenlaista arvostusta, mutta en osaa sanoa, mikä näiden vaikutus on esimerkiksi (korjaus)rakentamisen ja restauroinnin alalla.

Faron sopimus toivon mukaan auttaa edistämään kulttuuriperinnön hoidon työllisyyttä, esimerkiksi lisäämään rakennusperinnön asiantuntijakoulutusta. Myös asukkaiden, ”maallikoiden” tiedottaminen ja kouluttaminen omaehtoiseen rakennusperinnön hoitoon olisi tärkeää, ja uskon, että monet kokisivat sen mielekkääksi. Erilaiset rakennuskulttuuritalot ja -keskukset (esimerkiksi Tampereella Rakennuskulttuurikeskus Piiru ja Porissa rakennuskulttuuritalo Toivo) järjestävät koulutuksia²⁶⁰ myös yksityishenkilöille, ja näissä painottuu nykyään perinnerakentamisen ohella myös kiertotalous- ja muu ekologisuutta edistävä ajattelu ja osaaminen.

5.3 TULEVAISUUDEN ARVOJA JA KULTTUURIPERINTÖPROSESSEJA

Sisäilma- ja mikrobiongelmat tuntuvat yleistyneen viime vuosina merkittävästi, ja ilmaston lämpenemisen myötä puu- ja tiilirakenteisten talojen kunnossapito ei tule ainakaan helpottumaan. Näin ollen voisi ajatella, että ”terve talo” on yksi tulevaisuuden arvoista, mikä koskee myös 1940-luvun tyyppitaloja Kauttuan Omakotialueella ja Varkaudenmäessä. Henna Helander ja Satu Huuhka käsittelevät mielipidekirjoituksessaan²⁶¹ rakennuskannan korjaamisen vaikutuksia ilmastonmuutokseen ja varallisuuteen:

”Tulevaisuus ei ole uudisrakentamista vaan modernin rakennuskantamme arvon vaalimista. Lähes 50 prosenttia Suomen kansallisomaisuudesta on kiinni rakennuskannassa. Se, millä asenteella käsittelemme näitä

260 Esimerkiksi 14.4.2021 Satakunnan museo järjesti Rakennuskulttuuritalo Toivon teemaillan aiheesta *julkisivun kunnostaminen*. Etäyhteyksin (Temsissa) järjestetyn tilaisuuden teemoja olivat: Pitääkö vuorilaudoitusta uusien vai riittääkö maalaus? Mitä kaikkea on syytä huomioida rakennuksen julkisivun kunnostuksessa ja mitä lupia kunnostamiseen mahdollisesti tarvitaan? Asiantuntijana oli rakennuskonservaattori Kalle Virtanen. Samoihin aikoihin Tampereella, 17.4.2021, Rakennuskulttuurikeskus Piiru järjesti verkkoluennon painovoimaisesta ilmanvaihdosta pientaloissa.

261 *Vanhan korjaaminen on ekologista rakentamista*, Helsingin Sanomat 6.7.2019.

rakennuksia, on oleellinen kysymys paitsi ilmastonmuutoksen myös suomalaisten varallisuuden ja sosiaalisen kestävyyden näkökulmasta.”

2020-luvulla ekologisuus ja kiertotalousajattelu ovat yhä suurempia arvoja. Ekokatastrofin vuoksi on mahdollisesti palattava siihen, mitä oli joskus, mutta se ei tarkoita taantumista. Käden- taidot, talkoot, puun ja muiden luonnonmateriaalien²⁶² käyttö voivat elpyä rakennustaiteellisten arvojen ja asumisterveyden lisääntyessä.

Rakennettujen kulttuuriympäristöjen arvottamisen kriteerit muuttuvat myös tulevaisuudessa, kuten ne ovat tähänkin saakka muuttuneet. Ilmastonmuutoksen myötä syntyy uusia haasteita ja painotuksia. Ympäristöministeriön *Kulttuuriympäristöstä kulttuuriperintöön* -webinaarissa puhuttiin siitä, miten keskeinen asia ilmastonmuutoksen torjunta on kulttuuriympäristötyössä. Se vaatii viranomais- ja asiantuntijatasolla yhteistyötä eri valtakunnallisten strategioiden ja ohjelmien, kuten kiertotalouden ja arkkitehtuuripoliittisen ohjelman, kanssa. Kulttuuriperinnön vaalimiseen otettaneen näin ollen tulevaisuudessa mukaan ilmastonmuutoksen torjuminen, kiertotalous ja yhteiskehittäminen²⁶³.

Kuva 36 ”Työläisten asuntoja Omakotialueella”. Aika-arvio 1950–60-luku. Kuva: EKK/KTM, tuntematon kuvaaja.

Kuten Eeva Karhunenkin sanoo, viranomaisten keinot saati resurssit eivät ole kovin järeät suoje- lukohteiden säilyttämiseksi, joten paljon riippuu asukkaista. Kulttuuriperintö on koettava omaksi.²⁶⁴ Osallisuuskokemus vaikuttaa tekemieni haastatteluiden perusteella siihen, että Omakotialueen ja Varkaudenmäen rakennusperintö koetaan vähintäänkin sen historian kautta omaksi, vaikka siellä ei enää asuttaisikaan, tai vaikka kotitalosta olisi aikoja sitten luovuttu.²⁶⁵ Kulttuuriperintö- prosessit ovat Kauttualla olleet sekä viranomaisvetoisia että kulttuuriperintöyhteisöstä lähtöisin. Suorittavaa työtä tekevien määrä Ahlströmin tehtailla on ollut merkittävä, mutta ulkopuolisen

262 Esimerkiksi puu- ja savirakentaminen on yhä suosittumpaa, samoin ekologiset eristeet.

263 Mattinen, Maire 26.1.2021.

264 Karhunen 2014, 224.

265 Sivula 24.9.2016.

silmin tuntuu, että heidän historiaansa voisi kertoa enemmänkin, ja lisäksi heidän asuttamansa alueet, mukaan lukien Omakotialue, ovat menettäneet symbolista arvoaan suurten muutosten vuoksi. Tämän vuoksi mielestäni erään haastateltavan toive yhden Omakotialueen tyhjillään olevista taloista pelastaminen ja museoiminen eräänlaiseksi pieneksi paikallistyöläismuseoksi on perusteltu. Eri asia on, kuinka helposti sellaisen hankkeen saisi toteutettua. Kun Ahlströmin aika on 2020-luvulla päättymässä Kauttualla, on kiinnostavaa nähdä, millaisia kulttuuriperintöprosesseja alueella tulee olemaan, ja syntykö myös uusia, kulttuuriperintöyhteisön vetämiä prosesseja, joissa eri instituutiot, kunta mukaan lukien, voisivat toimia mahdollistajina.

Kuva 37 Varkaudenmäen virkailijarakennuksia, rakennettu 1940–47. Kuva: EKK/KTM, Foto Roos.

6 LÄHTEET

Kaikki internet-osoitteet on tarkistettu 24.4.2021.

HAASTATTELUT

Haastattelut on koodattu seuraavasti: O=Omakotialueen asukas, V=Varkaudenmäen asukas, OV=molemmilla alueilla asunut. Kirjainlyhenteen perässä oleva numero on haastattelun järjestysnumero.

- OV/1 5.11.2020 (Liina Luoma, nauhoite, litteroitu). Tekijän hallussa.
- V/2 5.11.2020 (Liina Luoma, nauhoite, litteroitu). Tekijän hallussa.
- OV/3 6.11.2020 (Liina Luoma, nauhoite, litteroitu). Tekijän hallussa.
- O/4 6.11.2020 (Liina Luoma, nauhoite, litteroitu). Tekijän hallussa.
- V/5 12.11.2020 (Liina Luoma, nauhoite, litteroitu). Tekijän hallussa.
- O/6 18.11.2020 (Liina Luoma, nauhoite, litteroitu). Tekijän hallussa.
- OV/7 18.11.2020 (Liina Luoma, nauhoite, litteroitu). Tekijän hallussa.

KYSELYT

Omakotialueen tyyppitalojen arvoja -nettikysely (Webropol) 26.1.–13.2.202. Vastaajia: 9.

Aineisto tekijän hallussa.

Varkaudenmäen tyyppitalojen arvoja -nettikysely (Webropol) 26.1.–13.2.202. Vastaajia: 8.

Aineisto tekijän hallussa.

SUULLISET TIEDOKSIANNOT, KESKUSTELUT

Nummelin, Liisa (Satakunnan Museo) 22.10.2019: Keskustelua Satakunnan Museolla Varkaudenmäen ja Omakotialueen kaavatilanteesta, suojelusta sekä arvoista viranomaisnäkökulmasta.

Nummelin, Liisa (Satakunnan Museo) 8.2.2021: Puhelinkeskustelu Omakotialueen ja Varkaudenmäen suojelusta ja rakentamisesta.

KAAVAT JA KARTAT

Kaavoituskatsaus 2020. Euran kunta, <www.eura.fi/wp-content/uploads/2020/09/kaavoituskatsaus-2020.pdf>.

Asemakaavat

Euran kunnan karttapalvelu 2021, <paikkatieto.sweco.fi>.

Eura. Kauttuan keskus. 9.10.1981. Korttelit 609, 610, 616, 617, 619, 626, 627 sekä niihin liitty-

vät katu- ja puistoalueet. Rakennuskaavan muutos 1:2000. Kaavamerkinnät. Vahvistettu 20.7.1982. <paikkatieto.sweco.fi/docs/aura/kaavayhdistelma/keskusta/liitteet/12.pdf>.

Eura. Varkaudenmäen rakennuskaava 1:2000. Korttelit 665–688. Tie-, puisto-, liikenne-, pysäköinti- ja erityisalueet. Kaavamerkinnät. Vahvistettu 30.5.1989. <paikkatieto.sweco.fi/docs/aura/kaavayhdistelma/keskusta/liitteet/25.pdf>.

Kautton keskuksen asemakaava. 23.5.2016. Asemakaavan muutos. Kaavamerkintä <paikkatieto.sweco.fi/docs/aura/kaavayhdistelma/keskusta/liitteet/100.pdf>.

Osayleiskaavat

Euran kunta 19.4.2016: *Keskustan osayleiskaava* (1:10 000), <www.aura.fi/wp-content/uploads/2021/01/Eura_oyk.pdf>. Kaavamerkinnät <www.aura.fi/wp-content/uploads/2021/01/Eura_oyk_maaraykset.pdf>.

FCG Suunnittelu ja tekniikka Oy 31.5.2016: *Euran keskustan osayleiskaava.* Selostus. <projektit.fcg.fi/document/20/3111/8828cf88c410bfdcc2c7e3931063e571/Eura_Selostus_Oyk_Hyvaksytty_23052016.pdf>.

RAKENNUSINVENTOINTIRAPORTIT

Hesso, Laura 2013a: Kohteen inventointiraportti. *Kautton omakotialue.* Myös Y-Pakki-soveluksessa <www.y-pakki.fi/asp/ypakki_kohde_det.aspx?ID=206720>.

Hesso, Laura 2013b: Rakennusinventointi Euran keskustan osayleiskaava-alueella. *Inventointiraportti 2013*, <projektit.fcg.fi/document/20/2892/be78922640cddadf7a29ffd5a9cd084f/Liite_13_Rakennuskannan_Inventointi.pdf>.

Hesso, Laura 2013c: Rakennuksen inventointiraportti. Eura, Kautton omakotialue, Välitie 21 / O. H. Tuomisen tyypitalo.

Kautton tehtaiden asuinalueet. 1989. Kautton-projekti 6/89. Rakennusinventointi. Tiivistelmä. Eura.

RAKENTAMISTAPAOHJEET

Kautton rakennustapaohjeet kortteliin 675, Varkaudenmäenkuja / tontit 15-17. Euran kunta 2005.

LAUSUNNOT

Kautton keskuksen asemakaavan muutoksen luonnos, päivätty 10.3.2015. Lausunto. Satakunnan museo, Pori 2015a.

Kautton keskuksen asemakaavan muutoksen ehdotus, päivätty 21.9.2015. Lausunto. Satakunnan museo, Pori 2015b.

VERKKOSIVUT, -LEHDET JA BLOGIT

Euran kunnan verkkosivut. *Euran 100 helmeä / Kauttuan koulu ja Omakotialue*, <www.eura.fi/kulttuuri-ja-vapaa-aika/kulttuuri/euran-100-helmea/kauttuan-koulu-omakotialue/>.

Helsingin taidemuseon verkkosivut, *Jälleenrakennuskauden tyypitalo*, <guides.hamhelsinki.fi/work/jalleenrakennuskauden-tyypitalo/>.

Kauttua. Yksityinen Facebook-ryhmä, <www.facebook.com/groups/Kauttua/>. Ryhmä luotu 5.12.2007.

Museoviraston verkkosivut 2009. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY -hakupalvelu. *Kauttuan ruukki- ja paperitehdasyhdyskunta*, <www.rky.fi/read/as-p/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=912>.

Nummelin, Liisa 16.2.2021: *Ahlströmien aika on päättymässä Kauttualla – miten se tulee näky-mään?* Artikkelit Euran kunnan verkkosivuilla, <www.eura.fi/ahlstromien-aika-on-paatty-massa-kauttualla-miten-se-tulee-nakymaan/>.

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Ahlström myy 33 taloa Kauttuan Omakotialueelta. Lehtiartikkeli. Alasatakunta nro 40, 1978.

Ellilä, Tiina: ”Nämä ovat 1940-luvun talon tyypilliset ongelmat.” Juttusarjasta *Vuosikymmenten talot*. Aamulehti 11.6.2019.

Lehtinen, Juha: *Rakennusrestauroija Haarlan ikkunoista: ei Picasson taulujakaan korjattaisi nykyaikaisilla maaleilla*. Aamulehti, 12.4.2016. <www.aamulehti.fi/kotimaa/art-2000007530609.html>.

JULKAISTU KIRJALLINEN AINEISTO

Kalamoski, Iida (toim.): *Euran kulttuuriympäristöohjelma*. Euran kunta 2011.

Uusi-Seppä, Niina (toim.): *Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään, huomenna*. Satakunnan Museon julkaisuja 19/2012.

VIDEOT

Ympäristöministeriö 26.1.2021: Lasten ja nuorten ajatuksia kulttuuriympäristöstä. Video. Ympäristöministeriön YouTube-kanava, <www.youtube.com/watch?v=dEkGEmOzL5A>.

ARKISTOLÄHTEET

A. Ahlström Kiinteistöt Oy, Keskusarkisto (AAOY), Noormarkku.

Varkaudenmäen A-tyypitalojen rakennuspiirustuksia:

A-talo 2.07k, pohjakuva, A. Ahlström Osakeyhtiö Warkauden tehdas 28.8.1944.

A-talo 2.62, pohjapiirustukset ja julkisivut, leikkauskuvat, Paul Bernoulli, 24.4.1945, A.

Ahlström Oy, Warkauden Tehdas 1948.

A-talo C3 IV virkamiesasunnon ullakon portaiden detaljikuvat, Olav Hammarström, A. Ahlström Oy, Warkauden tehdas 15.6.1945.

Omakotityyppi C3, pääpiirustus 1:50, julkisivut. A. Ahlström Oy, Warkauden tehdas 4.2.1941.

Talo n:o 417 muutos, yläkerran tuuletusparveke, A. Ahlström Osakeyhtiö 27.10.1962.

Haastateltavat

Valokuvia Omakotialueelta.

Omakotialueen tyypitalon muutos, pohjapiirustus vuodelta 1961.

Euran kunnan kotiseutuarkisto (EKK)

Valokuvia Pekka Helanderin (PH) ja Kauttuan tehtaitten museon kuvakokoelmasta (KTM).

Varkauden museot (VM)

Valokuvia

LAIT

Laki rakennusperinnön suojelemisesta (LaRs 498/2010), <www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498>.

Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL 132/1999), <finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>.

Suomen perustuslaki (731/1999), <www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.

PAINETUT JULKAISUT

A. Ahlström Oy: *A-talo – tulevaisuuden talo*. Esite. Vuosiluku ei tiedossa. Kansalliskirjaston digitaalinen aineisto.

A. Ahlström Oy: *A-talo tyypikokoelma*. Esite. Varkaus 1944. Kansalliskirjaston digitaalinen aineisto.

A. Ahlström Oy: *Joka miehen oma koti. A-talo – asuntokustannukset*. Esite. A. Ahlström Oy, Varkaus. Vuosiluku ei tiedossa. Kansalliskirjaston digitaalinen aineisto.

Helander, Pekka 1993: *Kylä elää – maisema muuttuu*. Foto Helander, Eura.

Kauttuan asuntonäyttely elokuussa 1946. Esite. Satakunnan Kirjateollisuus Oy:n kirjapaino, Pori 1946.

KIRJALLISUUS

Arkkitehtuurimuseon verkkotietopaketti jälleenrakennuskauden organisaatioista. <www.mfa.fi/kokoelmat/tietopaketit/jalleenrakennuskausi/organisointi-ja-tarkeimmat-organisaatiot/organisaatiot/>.

Fingerroos, Outi 2007: ”Uuskareliaanit nyky-Karjalassa”. Teoksessa Fingerroos, Outi & Loipponen, Jaana (toim.): *Nykytulkintojen Karjala*. Nykykulttuurin tutkimuksen julkaisuja 91.

- Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 16–32.
- Hakala-Zilliacus, Liisa-Maria 2019: *Amerikan arkkitehti, Petsamon sotilas. Olav Hammarströmin elämä*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Hall, Stuart 2005: ”Whose heritage? Un-settling ‘the Heritage’, Re-imagining the Post-nation.” Teoksessa Littler, Jo & Naidoo, Roshi (eds.): *The Politics of Heritage. The Legacies of ‘Race’*. Abingdon and New York, Routledge, 23–35.
- Heininen-Blomstedt, Kirsi 2013: *Jälleenrakennuskauden tyyppitaloalue. Paikan merkitykset ja täydennysrakentaminen*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Helander, Henna ja Huuhka, Satu: *Vanhan korjaaminen on ekologista rakentamista*. Helsingin Sanomat, Mielipide, Vieraskynä, 6.7.2019.
- Häyry, Heta & Häyry, Matti 1997: *Hyvä, kaunis, tosi – arvojen filosofiaa*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Häyrynen, Maunu 2018: ”Cultural Heritage and Participatory Governance.” Julkaisussa Anna-Maija Halme, Tapani Mustonen, Jussi-Pekka Taavitsainen, Suzie Thomas, Astrid Weij (toim.): *Heritage is ours. Citizens Participating in Decision Making*. Europa Nostra Finland, Helsinki. 12–17.
- Karhunen, Eeva 2014: *Porin Kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriperintö*. Väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 379, Turku.
- Kaupunkisuunnittelun uranuurtajia, opettajia ja vaikuttajia 1900-luvun jälkipuolelta*. Verkkopublication. Arkkitehtuurimuseo, 2018, 6–8, <museovirasto.fi/uploads/Kulttuuriymparisto/Kaupungistuminen_kasvun_kaavoitus_ja_asumisen_alueet/Kaupunkisuunnittelun_uranuurtajia_opettajia_ja_vaikuttajia.pdf>.
- Kivilaakso, Aura 2017: *Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituskiiosta esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä*. Väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 435, Turku.
- Korvenmaa, Pekka 1989: *Kauttua – Tuotanto ja ympäristö 1689–1989*. A. Ahlström Oy, Kauttua.
- Kulttuuriympäristömme.fi 7.12.2015: *Rakennetun kulttuuriympäristön käsitteitä*, <www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Tutki_ja_tutustu/Kasitteita/Rakennetun_kulttuuriympariston_kasitteita>.
- Kulttuuriympäristön analyysi – opas DIVE-menetelmän käyttöön*. Museovirasto, Helsinki, 2013. Verkkopublication <www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaissut/opas-dive-menetelman-kayttoon.pdf>.
- Kummala, Petteri 2005: *Lamasalvoksesta elementtitekniikkaan. Suomalainen pientalosuunnittelu jälleenrakennuskaudella*. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki.
- Lilius, Henrik 2014: ”Miksi vaalimme aineellista kulttuuriperintöä?” Teoksessa: Kirsti Kovanen, Margaretha Ehrström, Maunu Häyrynen, Marjo Vepsä ja Aura Kivilaakso (toim.):

- Rakennussuojelu ajassa – Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*. ICOMOSin Suomen osasto ry, Helsinki, 29–32.
- Lindh, Tommi 2004: ”Moderni rakennusperintömme uhattuna”. Teoksessa: Tennosmaa, Tiina; Tuomi, Timo & Saarinen, Timo: *Rakennusperinnön tulevaisuus. Puheenvuoroja teemavuoden aiheista*. Rakennustieto, Helsinki, 63–69.
- Luoma, Liina 2018: *Rintamamiestalo tunteiden herättäjänä – eli miten autenttisuus ja tunne liittyvät rakennetun kulttuuriperinnön kokemiseen?* Essee Kulttuuriperinnön teoria -kurssille. Modernismi. *Wikipedia. Vapaa tietosanakirja*. <fi.wikipedia.org/wiki/Modernismi>.
- Nikula, Riitta 2004: ”Rakennetun ympäristön arvoista”. Teoksessa: Tennosmaa, Tiina; Tuomi, Timo & Saarinen, Timo: *Rakennusperinnön tulevaisuus. Puheenvuoroja teemavuoden aiheista*. Rakennustieto, Helsinki, 7–9.
- Niukkanen, Kirsi 2009: *Rintamamiestalo kulttuuriperintönä*. ICOMOS / Suomen osaston jäsentiedote 2/2009, 12-18.
- Niukkanen, Kirsi 2012: *Pinomäen ajat: Rakennettu ympäristö asukkaiden kertomana*. *Elore* 19, no. 1/2012. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry, 73–91. <journal.fi/elore/article/view/78987>.
- Paasmala, Henna 2014: *Autenttisuuden ja integriteetin säilyminen rakennusperinnössä – Vanhan Rauman pihatalot ja talousrakennukset*. Diplomityö. Tampereen teknillinen yliopisto, Arkkitehtuurin laitos, Tampere.
- Perkkiö, Miia 3.2.2021: *Korjaaminen, arvot ja identiteetti – haastattelussa Kaisa Broner-Bauer*. *Arkkitehti uutiset* 1/2021, <www.safa.fi/arkkitehti uutiset/korjaaminen-arvot-ja-identiteetti-haastattelussa-kaisa-broner-bauer/>.
- Purjo, Timo 2014: *Arvot ovat ihmisen toiminnan perusta*. Tampere University Press, Tampere.
- Raivo, Petri 2007: ”Unohdettu ja muistettu suomalainen Karjala”. Teoksessa Fingerroos, Outi & Loipponen, Jaana (toim.): *Nykytulkintojen Karjala*. Nykykulttuurin tutkimuksen julkaisuja 91. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 55–74.
- Saaranen-Kauppinen Anita & Puusniekka 2009: *Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja*. Toinen vedos. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto, Tampereen yliopisto, Tampere, <www.fsd.tuni.fi/fi/tietoarkisto/julkaisut/kvalimotv.pdf>.
- Saarikangas, Kirsi 2006: *Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1099, Helsinki.
- Saarikangas, Kirsi 1993: *Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland*. Finnish Historical Society, *Studia Historica* 45, Helsinki.
- Saarikangas, Kirsi 19.9.2008: *Omakotiasumisen kulttuurihistoriaa*. Kulttuuriympäristömme. fi, <www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Artikkelit/Maaseudun_maisemat/>

- Omakotiasumisen_kulttuurihistoriaa%2837621%29>. (Artikkeli perustuu Euroopan rakennusperintöpäivien julkaisussa ”Oma koti – omakotiasuminen Suomessa” 2005 ilmestyneeseen artikkeliin.) Päivitetty 14.11.2017.
- Saatsi, Emilia 15.2.2017: *Rakennushistoriaselvitys – talon elämäkerta*. Saatsi.fi-blogi, <www.saatsi.fi/blogi/rakennushistoriaselvitys-talon-elamakerta/>.
- Sahlberg, Marja (toim.) 2010: *Talon tarinat – rakennushistorian selvitysoapas*. Museoviraston rakennushistorian osaston ohjeita ja oppaita 4. Museovirasto, rakennushistorian osasto.
- Salastie, Riitta 2014: ”Hengen” suojelusta todellisen rakennusperinnön kohtaamiseen. Teoksessa: Kirsti Kovanen, Margaretha Ehrström, Maunu Häyrynen, Marjo Vepsä ja Aura Kivilaakso (toim.): *Rakennussuojelu ajassa – Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*. ICOMOSin Suomen osasto ry, Helsinki, 90–98.
- Sanastot 9.4.2021: *Rakennusperintö*. Digi- ja väestötietovirasto, <sanastot.suomi.fi/concepts/16506fef-a5fd-43bf-b28e-afce1bb030ac/concept/4e202953-23c8-461b-b208-e2bc96ae81d1>.
- Sivula, Anna 2010: ”Menetetyn järven jäljillä. Historia osana paikallista kulttuuriperintöprosessia.” Teoksessa: Grönholm, Pertti & Sivula, Anna (toim.): *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Turun historiallinen yhdistys. Historia mirabilis 6, 21–39.
- Sivula, Anna 2015: ”Tilaushistoria identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina. Paikallisen historiapolitiikan tarkastelua” Teoksessa Harding, Tobias; Karttunen, Sari; Kraatari, Eliza, Palonen, Emilia; Rautiainen, Pauli & Venäläinen, Juhana (toim.): *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2015*. Kulttuuripolitiikan tutkimuksen seura ry. 56–69.
- Sivula, Anna 2017: ”Mitä teollinen kulttuuriperintö on?” Teoksessa: Heikkilä, Suvi (toim.): *Satakunnan teollinen kulttuuriperintö*. Satakunnan Historiallinen Seura, Harjavalta, 9–40.
- Smith, Laura Jane 2006: *The Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Standertskjöld, Elina 2009: *Halpoja koteja kaikille. Puisten tyyppitalojen ja teollisen sarjavalmistuksen varhaisvaiheita Suomessa*. Rakennustieto, Helsinki.
- Tampereen kauppahallin viraston suojelukiista. *Wikipedia. Vapaa tietosanakirja*. <fi.wikipedia.org/wiki/Tampereen_kauppahallin_virastotalon_suojelukiista>.
- Tolonen, Miina 2018: *Arvottaminen rakennusperinnön hoidossa*. Diplomityö. Oulun yliopisto, Teknillinen tiedekunta, Arkkitehtuurin yksikkö.
- Tuominen, Laura 2001: ”Arvot ja arvottaminen”. Teoksessa: Irma Lounatvuori & Lauri Putkonen (toim.): *Rakennusperintömme: kulttuuriympäristön lukukirja*. Rakennustieto Oy, Helsinki, 182–184.
- Tuominen, Laura 2004: ”Rakennusperintö – arvoja, merkityksiä ja argumentteja”. Teoksessa: Tennosmaa, Tiina; Tuomi, Timo & Saarinen, Timo: *Rakennusperinnön tulevaisuus. Puheenvuoroja teemavuoden aiheista*. Rakennustieto, Helsinki, 11–17.
- Tuomi-Nikula, Outi & Haanpää, Riina & Kivilaakso, Aura 2013: ”Kulttuuriperintökysymysten jäljillä”. Teoksessa: Tuomi-Nikula, Outi & Haanpää, Riina & Kivilaakso, Aura (toim.):

Mitä on kulttuuriperintö? Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Tyypitalo. *Wikipedia. Vapaa tietosanakirja.* <fi.wikipedia.org/wiki/Tyypitalo>.

Uusitalo, Irma 2004: ”Kaupunkiasumisen ’pyhät paikat’ – asuinalueiden arvostus Suomessa”.

Teoksessa: Tennosmaa, Tiina; Tuomi, Timo & Saarinen, Timo: *Rakennusperinnön tulevaisuus. Puheenvuoroja teemavuoden aiheista.* Rakennustieto, Helsinki, 27–43.

Uusitalo, Kirsi 18.12.2018: *Khronoksen talo, tulevaisuuden rakennusperintöä?* Mustekala kulttuurilehti. <mustekala.info/teemanumerot/kulttuuriperinto-3-2018-vol-72/khronoksen-talo-tulevaisuuden-rakennusperintoa/>.

Vuojala, Petri 2014: ”Paradokseja. Ajatuksia arvoista ja arvojen arvotuksesta restauroinnissa”.

Teoksessa: Kirsti Kovanen, Margaretha Ehrström, Maunu Häyrynen, Marjo Vepsä ja Aura Kivilaakso (toim.): *Rakennussuojelu ajassa – Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta.* ICOMOSin Suomen osasto ry, Helsinki, 129–134.

Vuori, Jaana 2021: ”Tapaustutkimus”. Teoksessa Vuori, Jaana (toim.): *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja.* Uudistettu 2021. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, <www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimusasetelma/tapaustutkimus/>.

MUISTIINPANOT

Kulttuuriympäristöstä kulttuuriperintöön – Kulttuuriympäristöstrategian päätös, kulttuuriperintöstrategian kick-off. Webinaari 26.1.2021.

Sivula, Anna 11.3.2020: *Historia, kulttuuriperintö ja yhteisön identiteetti.* Turun yliopiston professoriluento. Podcast. <soundcloud.com/turun-yliopisto/anna-sivula-historia-kulttuuriperinto-ja-yhteison>.

Sivula, Anna 4.3.2016: *Kulttuuriperintöprosessit ja kulttuuriperintöyhteisöt.* Videoitu luento. <www.youtube.com/watch?v=T9gGIPjDJ_c>.

Sivula, Anna 24.9.2016: ”Teollinen kulttuuriperintö paikallisena resurssina ja identiteettityön välineenä”. *Joen muisti – Juvan voimalaitos 100 vuotta -juhlaseminaari.* Videoitu luento. <www.youtube.com/watch?v=NedW0iyQmWw>.

LIITE 1: HAASTATTELUIDEN TEEMALISTA

Omakotialue

Kauttuan Omakotialueen entisten tai nykyisten asukkaiden haastattelut pro gradu -tutkielmaa varten marraskuussa 2020.

HAASTATELTAVAN TAUSTATIEDOT

Perustiedot

Ikäanne?

Kotitaloutenne henkilömäärä?

Elämäntilanne: oletteko esim. töissä, työttömänä, eläkkeellä, opiskelija?

Millä alalla olette työskennellyt tai mitä ammattikuntaa edustatte?

Asumishistoria Omakotialueella

Milloin muutitte Omakotialueelle?

Miten päädyitte asumaan Omakotialueelle? Oliko se pitkän harkinnan tulos tai yllättäen tapahtunut asia?

Mistä muutitte Omakotialueelle?

Asutteko siellä edelleen ja jos, niin miksi?

OMAKOTIALUE

Asuinalueen nykyisyys vs. historia

Millainen asuinalue Omakotialue on nyt? Minkälaisia ihmisiä alueella asuu (esim. ikä, ammatti)? Onko joukossa paljon ihmisiä, jotka ovat asuneet alueella vuosikymmenien ajan, vai onko tapahtunut sukupolvenvaihdosta tai muuta suurempaa muutosta?

Millainen Omakotialue on ollut aiemmin käsityksenne mukaan?

Kuinka hyvin tunnette alueen historiaa?

Millä tavalla olette mahdollisesti saaneet tai hankkineet tietoa alueen historiasta?

Onko mielestänne alueella oma ominainen identiteettinsä tai yhteishenki? Miten tämä ilmenee? Vaikuttaako yhteishenkeen jollain tavalla alueen menneisyys tai historia?

Mikä on erityistä alueella?

ALUE MAAKUNNALLISESTI* ARVOKKAANA RAKENNUSPERINTÖKOHTENA

Onko teillä tiedossa (museo)viranomaisten ja muiden asiantuntijoiden tekemät selvitykset alueen arvoista?

Jos on, mitä mieltä olette viranomaisten alueella ja rakennuksissa näkemistä arvoista?

Onko mielestänne esim. lisärakentamista tai muita suuria muutoksia rajoittava suojelu hyvä vai

huono asia asuinalueen arvojen kannalta?

OMA ASUINRAKENNUS

Rakennuksen historian tuntemus ja merkitys

Kuvaile lyhyesti, millainen rakennus on ollut ennen verrattuna nykyiseen?

Keitä rakennuksessa on tietääksenne asunut ennen teitä?

Mitä merkittäviä muutos- ja korjaustoimenpiteitä rakennukseen on kohdistunut? Mitä syitä on ollut näiden korjausten ja muutosten taustalla?

Onko rakennuksen historialla ollut merkitystä suunniteltuihin korjaus- ja muutostoimenpiteisiin?

Onko teillä ollut halua tietää, millainen rakennus on ollut alun perin, ja oletteko yrittäneet valita korjaustavan/-tyylin sen mukaan?

Rakennuksen nykytila

Pidättekö omaa asuinrakennustanne arvokkaana?

Mikä siinä on erityistä/erityisen arvokasta? Entä pihapiirissä?

Mitä ette vaihtaisi pois, mistä ette luopuisi?

Haluatteko ylläpitää ja säilyttää fyysisiä elementtejä muistona historiasta? Esim. rakenteita, materiaaleja, värejä, muotoja, pihakasvillisuutta?

Mikä rakennuksessa on mielestänne kaunista? Oletteko halunneet säilyttää jotain alkuperäistä elementtiä? Jos olette, niin miksi?

Lempipaikkanne talossa ja miksi?

TULEVAISUUDENSUUNNITELMAT

Onko teillä suunnitelmissa tehdä muutoksia rakennukseen? Millaisia ja mistä syystä?

Kaipaatteko selkeää rakentamistapaohjeistusta ennen korjaustoimenpiteiden suunnittelua ja toteuttamista?

Haluaisitteko asiantuntija-apua vanhan talon korjausten suunnitteluun ja toteuttamiseen? Esim. maakuntamuseo, kunta, yksityinen palveluntarjoaja?

Aiotteko jatkaa alueella ja rakennuksessa asumista? Jos ette, niin mikä siihen on syynä?

Onko teille tärkeää, että alueen rakennukset säilyvät tuleville sukupolville? Minkälaisina haluaisitte ne säilyttää?

**) Varkaudenmäen teemalistassa: Varkaudenmäki osana valtakunnallisesti merkittävää Kauttuan ruukki- ja paperitehdasyhdyskuntaa (RKY-alue).*

LIITE 2: ASUKASKYSELYT

Varkaudenmäen tyyppitalojen arvoja asukasnäkökulmasta

Hei!

Kiitos, että osallistut tutkimuksen tekemiseen vastaamalla kyselyyn. Kyselyn avulla kerätään aineistoa Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen pro gradu -tutkielmaa varten. Tutkielma käsittelee tyyppitalojen arvoja Kauttuan Omakotialueella ja Varkaudenmäessä. Tietoja käsittelee ainoastaan tutkimusta tekevä opiskelija. Kaikkea kerättyä tietoa käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti ja ainoastaan tutkimustarkoituksessa. Tulokset julkaistaan siten, ettei yksittäinen vastaaja ole niistä tunnistettavissa. Vastausaineistoa voidaan käyttää tarvittaessa myös tulevaisuudessa vastaavaa aihepiiriä käsittelevissä julkaisuissa. Osallistuessasi tutkimukseen annat suostumuksesi tietojesi käsittelyyn, tallentamiseen ja hyödyntämiseen tutkimuskäytössä.

Kiitos!

Terveisin:

Tutkielman tekijä, opiskelija Liina Luoma
sähköposti: lisolu@utu.fi

Vastuulliset ohjaajat ja yhteyshenkilöt: FT Maarit Grahn
sähköposti: pmgrah@utu.f

Professori, FT Anna Sivula sähköposti: ansivu@utu.fi

Tutkimuksen tietosuojailmoitus: [Avaa tästä pdf](#)

1. Ikäsi?

alle 24 v.

25-44 v.

45-64 v.

65-84

85-

ASUMISHISTORIA**2. Milloin olet asunut Varkaudenmäessä? Voit valita useamman vaihtoehdon.**

1940-50-luvuilla

1960-70-luvuilla

1980-90-luvuilla

2000-2020-luvuilla

3. Kuinka monta vuotta yhteensä olet asunut Varkaudenmäessä?**VARKAUDENMÄKI ASUINALUEENA****4. Minkälainen asuinalue oli silloin, kun siellä asuit? Millainen se on nyt? Miten alue on mielestäsi muuttunut? Kuvaile vapaasti.****5. Miten päädyit asumaan Varkaudenmäkeen? Voit valita useamman vaihtoehdon.**

Perheeni asui jo siellä, kun synnyin

Muutimme sinne isän/äidin työn takia

Siellä oli minulle/perheelleni sopiva talo myytävänä

Arvostan aluetta sen historian ja rakennusperinnön vuoksi, ja siksi hakeuduin sinne asumaan

Olen paluumuuttaja, palasin sinne nostalgisista syistä

Joku muu syy, mikä?

OMA ASUINRAKENNUS**6. Minkä kokoinen talosi on tai oli? Montako neliötä/huonetta?****7. Montako henkilöä talossa asui yhtäikää enimmillään?****ASUINRAKENNUKSEN ARVOJA****8. Mitkä asiat ovat sinulle Varkaudenmäen talossasi tärkeitä?****9. Mistä asiasta tai ominaisuudesta talossasi et luopuisi mistään hinnasta?****10. Mitä haluaisit tai olisit valmis muuttamaan talossasi, tai mistä haluaisit tai voisit luopua kokonaan?**

RAKENNUKSIIN KOHDISTUNEET MUUTOKSET

11. Millaisia merkittäviä muutos- ja korjaustoimenpiteitä omaan taloosi on tehty asuinaikanasi? Kerro myös ajankohta, jolloin ne on tehty.

12. Mitä mieltä olet, pitäisikö Varkaudenmäen rakennuksiin saada tehdä seuraavia muutoksia (voit valita useita vaihtoehtoja):

Kattomateriaalin vaihtaminen tiilestä profiilipeltiin

Kattomateriaalin vaihtaminen tiilestä huopaan

Kattomateriaalin vaihtaminen tiilestä johonkin muuhun

Ikkunoiden vaihto

Ikkuna-aukkojen lisääminen

Ikkuna-aukkojen suurentaminen

Ulko-ovien vaihto

Ulko-ovien/sisäänkäyntien lisääminen

Rakennuksen laajentaminen

Parvekkeen tai toisen kuistin rakentaminen

Kuistin lasitus

Suurikokoisen terassin rakentaminen talon kylkeen

Nurkkalautojen lisäys talon nurkkiin

Koristelistoitusten lisäys ulkovuoriin

Ulkovuorin laudoituksen suunnan vaihto

Ulkovuorin materiaalin vaihto kokonaan toiseen

Tulisijojen (ja piipun) poisto

Kellarin rakentaminen asuintiloiksi

Piha-alueen muutokset

Aidan rakennus

Pensasaidan istutus

Vanhojen puiden kaato

Pihan asvaltointi

Pihan laatoitus

Joku muu, mikä?

13. Tarvitaanko mielestäsi Varkaudenmäkeen selkeät korjaus- ja rakentamistapaohjeet korjaustöitä suunnitteleville, jotta alkuperäiset tyylipiirteet saadaan säilytettyä?

Kyllä

Ei

14. Voit halutessasi tarkentaa tähän, miksi mielestäsi korjaus- ja rakentamistapaohjeet ovat tai eivät ole tärkeitä.

VARKAUDENMÄEN RAKENNUSTEN SUOJELU

15. Kuinka hyvänä asiana pidät Varkaudenmäen tyyppitalojen suojelua?

0 = Huono juttu.

10 = Todella hyvä!

Vedä palkki sopivaan kohtaan

16. Miten rakennusten suojelumerkintä mielestäsi näkyy asuinalueen rakennusten korjaus- ja muutostöissä?

17. Voit kirjoittaa vapaasti, mitä Varkaudenmäen rakennusperintö sinulle merkitsee.